

MINISTERIO
DE EDUCACIÓN
Y CULTURA

Presidencia de la República
del Paraguay

4°

Grado
EEB

República del Paraguay

Ministro de Educación Y Cultura

Fernando Lugo Méndez

PRESIDENTE DE LA REPUBLICA DEL PARAGUAY

Victor Ríos Ojeda

MINISTRO DE EDUCACIÓN Y CULTURA

Diana Serafini

VICEMINISTRA DE EDUCACIÓN PARA LA GESTIÓN EDUCATIVA

Héctor Salvador Valdez Alé

VICEMINISTRO DE EDUCACIÓN PARA EL DESARROLLO EDUCATIVO

Nancy Oilda Benítez Ojeda

DIRECTORA GRAL. DE CURRÍCULUM, EVALUACIÓN Y ORIENTACIÓN

Dora Inés Perrotta

DIRECTORA GRAL. DE EDUCACIÓN INICIAL Y ESCOLAR BÁSICA

Ficha técnica

4°

Grado
EEB

NANCY OILDA BENITEZ OJEDA

Directora General de Currículum, Evaluación y Orientación

Lidia Manuela Fabio de Garay

Jefa del Departamento de Apoyo a la Implementación Curricular en Medios Educativos

Edgar Osvaldo Brizuela Vera

Jefe del Departamento de Diseño Curricular

Nidia Esther Caballero de Sosa

Jefa del Departamento de Evaluación Curricular

Rosalía Diana Larrosa Nunes

Jefa del Departamento de Investigación Curricular

Elaboradores

- Rubén Darío Argüello Godoy (Coordinador)
- Silveria Concepción Laguardia Viñales
- Estela Báez de Armoa
- Rolando Aníbal Candía Antúnez
- Guido Raúl González Martínez

Traducción Guaraní

- Nancy Oilda Benítez Ojeda
- Zunilda Rocío Leguizamón Ledesma
- Lidia Manuela Fabio de Garay
- Loida Ruth Mongelós de Hermosilla
- Rossana Centurión de Aldama
- Liz Josefina Recalde de Núñez

Análisis Curricular

- Nidia Esther Caballero de Sosa
- Rosalía Diana Larrosa Nunes
- Norman Rodrigo López Genes

Ñe'ẽ ñepyry

Mitãkuimba'e ha mitãkuña 4° gradogua:

Ñane retã Paraguái niko heta mba'e oha'arõ ndehogui. Ko'ãğa, nemitãme, oha'arõ eñembokatupyry jahechápa eipytyvõ nde ha opavave ñane retãgua oñakãrapu'ãve hağua ohóvo ára ha ára. Eñembokatupyrykuévo rehóvo nemoirũhína nde rogayguakuéra, ne mbo'ehára ha avei ne aranduka. Reikotevẽ niko kóva rehe ikatu hağuaicha ne mbo'ehára ha ndevoi avei pembohape pehóvo kuaapy ijapyra'ỹva.

Añetehápe niko pe aranduka jeguereko tuicha mba'e. Upéva oĩramo pya'eterei osêta opavavete umi mba'e mbo'ehakotýpe ojejapóva ha sapy'arei ndaipórirõ katu hasyvéta ha ipukuvéta ndéve ha ne mbo'ehárape avei umi mbo'epy oñembohapeséva.

Upéva rupi, che py'arory kóina ijávo chéve amoğuahẽmi hağua nde pópe ko aranduka, nderehehápe ojejapova'ekue. Kóva ha hendive 7 ambue aranduka oguerekopaite opaite mba'e katmete reñemoaranduva'erã ko mbo'esyrýpe. Rehechaháicha ko aranduka ojehai guarani ha castellanope, upéva oñeğuenohẽ upéicha ikatu hağuaicha nde eipuru ne ñe'ẽteépe: nde ndekatupyryvérõ guaraníme, upéicharamo eipurúta upe ñe'ẽme ojehaihápe ha katu nde reñe'ẽvéramo castellanope, upéicharamo eipurúta upe ñe'ẽme ojehaihápe.

Ne mbo'ehára nepytyvõta eipuru porã hağua ko aranduka. Ipype oĩ hetaiterei mba'e porã nepytyvõtava eikuaave hağua heta mba'e pyahu, eñembokatupyry hağua jahechápa eja'pokuaa hetaite mba'e techapyrãva ha, amo ipahápe, tanearanduve rehóvo, toiko ndehogui máva ideprovéchova hogayguápe, itávape ha hetãme.

Eñangareko porãkena ko aranduka rehe, ani embyai térã ehaiparei hese. Áğa ary oútavape, ambue nde rapicha oikétava ko mbo'esyrýpe oipurujeýta kóva ko aranduka.

Ipahápe, romomandu'asemínte ko mba'e opavave oikuaáva ha oguerekóva ikorasõme: "Tavýgui niko heñói mboriahu". Upéva rupi, mburuvichakuéra ha mayma ñane retãgua oñeha'ãmbaite jahechápa nde ha opavavéva ñañemoarandu jahávo. Jajykeko oñondive. Upéicharamo jahapo'óta mboriahu ñane retãgui ha ñama'ẽ mombyrýta ñapyry mbaretégui ambue tetãnguéraicha avei. Eñemoarandúkena!

Nde rayhuhára,

Victor Ríos Ojeda
Ministro de Educación y Cultura

4°

Grado
EEB

Ko'ã ta'anga ohechaukáta ñandéve ñane rembiaporã

Kóva oĩramo he'isehína upépe oñepyrũha mbo'epy _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe oĩha mba'épa ojuhupytyse upe mbo'epy rupive. _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe ñamba'apotaha ñane 'año. _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe oĩha marandu mbo'epy rehegua _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe ñamba'apotaha ñane irũ ndive. _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe oĩha reikuaa hağua. _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe oĩha mandu'arã. _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe ñamba'apotaha ñande rogaygua ndive. _____ ○

Kóva oĩramo he'isehína upépe jaikuaavetaha experimento rupive. _____ ○

Mba'épa jajuhúta arandukápe: Moõpa oĩ peteĩteĩ

4°
Grado
EEB

Mbo'epyaty	Mba'épa jaikuaáta	Togue
Ñane retã Paraguái ha mundopy	Ñane retã rembiasakue.	7
	Guaranikuéra arandukuaa.	21
	Yvy jaikoha ra'anga.	35
	Paraguái ha tetãnguéra Río de la Plata pegua.	41
	Ñañemoağui heta tenda ha tapichakuéra ndive.	53
Aikuaa mba'éichapa aikova'erã tekove ha tetãyguáramo.	Tekovekuéra sãso ha ñemomba'e.	62
	Asamblea mbo'esyrýpegua.	73
	Conflictokuéra oñembohape ñemongeta rupive.	80
	Ñane retã Paraguái.	90
	Cooperativakuéra ñanepytyvõ.	95

4°

Grado
EEB

MBO'EPY ATY I

Ñane retã Paraguái ha mundopy

Ñane retã rembiasakue

Ahechauka mba'éichapa héra ha oñemohenda umi mba'e ojehuva'ekue pe historia pukukue aja.

Ñande ypykue. Cacique Lambaré ra'anga ojejapova'ekue broncegüi. Ha'e niko mburuvicha ymaguare oñorairõ mbareteva'ekue umi conquistador español ndive.

Jesuitakuéra mbo'ehao ymaguare. Colonia aja ha'eva'ekue tenda kuaapy heñóihague, ko'ága opyta Congreso Nacional pehẽnguéramo.

Ymave guare Colegio Nacional de la Capital, ko'ága oĩ upépe Colegio Asunción Escalada.

4°
Grado
EEB

Ndaikatúiramo ambohovaipa ko'ã porandu, natekotevẽi ajepy'apy, ko'ã mbo'epy chepytyvõta aikuaave haġua umivagui.

- Mba'e periodo histórico piko ohechauka umi ta'anga.
- Mba'épa ahendúra'e térã oje'e chéve periodo histórico rehegua.
- Mba'épa aikuaa periodo histórico rehegua.
- Chemandu'ápa mba'épa ojehuva'ekue umi periodo aja.

Ko mbo'epyatýpe jaikuaáta:

Aikuaa hağua

Periodo: Ha'e pe tiempo ñemohenda oikógui upe aja heta mba'e iñimportánteva.

Periodo ñande ypykue rehegua

Ko tiempope oikova'ekue tavaygua amerindio oje'eha, ha oñepyrû 15 000 ary rupi ñande rapykue gotyo, oikóramo guare ko continentepe umi ñande ypykuéra ha oñemopyrenda mbarete upéi. Oĩ niko ita rehe ojehaihague Cordillera del Amambay itakuápe – 7000 ary takykue gotyo, umi tavaygua ypykue ohova'ekue sur gotyo, oñhaguére sequía región amazónicape ary 2000 rupi, ha oñemohenda hikuái tenda ko'ápe ha'éva región oriental Paraguáipe ary 1000 rupi Cristo rire (d.c.); ko periodo ohupyty ary 1537 rupi peve, upe arýpe oñefundava'ekue táva Asunción.

Periodo coloniaramo guare

Ko períodope españolkuéra oñemopyrenda mbarete umi territorio pyahúpe, upéva oñepyrû peteĩ documento oñembohérava “Capitulaciones de Toledo” rupive, ofirmava'ekue ary 1534pe Rey España pegua, Carlos V ha Don Pedro de Mendoza, ko kuation rupive oñehenói chupe Primer Adelantado Río de la Plata pegua, omoirúva'ekue chupe Juan de Salazar y Espinoza, ofundava'ekue táva Asunción ary 1537pe. Ko periodo ojepyso ary 1811 peve, upe arýpe Paraguái isãsova'ekue Españagui.

Periodo ñane sãsóramo guare

Ko tiempope oisãmyhy criollokuéra ha mestizokuéra paraguaguáva ha oñepyrû 15 de mayo ary 1811pe, isãsóramo guare Paraguái España ha Buenos Aires gui, ko'ágaita peve.

Reikuaápa

Historia niko Ciencia oñeha'áva oikuaave yvyporakuéra rembiasakue ha mba'épa ojapóra'e hikuái oiko aja, moõpa oikóra'e, avei mba'e tiempopepa; ko mba'ekuaa teko-tevé, kuimba'e ha kuña iporãgui oikuaa mba'épa ojapora'e ijypykuéra. Tapichakuéra katupyry oikuaaséva avei ko'ã mba'e oje-poreka opa rupiete, oikuaaségui mba'érehepa ojehe umi mba'e, ha upekuévo omohenda tembiasakue.

1. Jaipuru técnica hérava panel integrado.

- Jajapo mbohapy aty tuicháva, umi atýpe ñamba'apóta peteĩ periodo histórico rehe. Ñañemongetáta mba'eichamba'éichapa umi periodo.
- Umi aty guasúpe ñañemboja'o jevýta aty'ípe, ñamba'apo hağuaícha jojaite periodokuerare (umiaty'ípeoíva'erã mávaomba'apomava'ekue mbohapyve períodore). Ñamombe'u ñane rembiapo ñane irũnguérape.

Glosario

Pe ñe'ê **rupestre** he'ise ta'angakuéra téra boceto prehistórico ojejavova'ekue ita téra vyukuápe. Ou ñe'ê latín rupesgui (ita) ha he'ise avei ymaguare.

Pe ñe'ê **prehistoria** he'ise historia mbovyve, ha'e periodo oíva oñe'inventa mbovyve pe jehai.

2. Jajuru técnica hérava “cuchicheo” jahechakuaa haġua oĩ porãpa umi mba’e pyahu ñaikumbýva ko’ã mba’e rehegua.

Peteĩteĩ ñañemongetáta ñane irũ ñande ykeregua ndive, ñapu’a’yre ñande apykágui, 2 térã 3 minuto aja. Ñañemongetáta mbeguekatumi upe ojejerurévare ñandéve. Opa vove aravo, peteĩva ohaíta ogyhũhaire conclusión jaguerekóva. Upéi oñondivepa ñamoñe’ëta maymáva aty rembiapo jaguereko haġua peteĩ conclusión paha.

- Periodo ñande ppykue rehegua
- Periodo coloniaramo guare
- Periodo ñane sāsóramo guare

3. Jajesareko porã ko línea de tiempo.

Periodo ñande ppykue rehegua				Coloniaramo guare			Ñane retã isáso		
				XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	XXI
- 15000	-7000	-2000	-1000	1537	1600	1700	1811	1900	2011

4. Jajapo peteĩ línea de tiempo ha jaheka ta’anga página escolarpe térã revistape ohechaukáva mba’éichapara’e peteĩteĩ umi periodo.

5. Ñambohovái porandukuéra.

a) Mba’e periodopepa jaiko ñande ko’áġa.

ã) Mba’e periodo piko upe ipukuvéva.

ch) Ñande ppykuérapa oikova’ekue peteĩ periodopente térãpa nahániri. Oikove gueteri piko hikuái ko’áġa rupi.

e) Jahasa vove peteĩ periodogui ambue periodope, upe periodo tujágui mba’épa opyta pe periodo pyahúpe.

ê) Mba’éichanepara’e ñande rekove ymave, ambueve arýpe.

6. Jajapo ñoha’anga mba’eporandu rehegua.

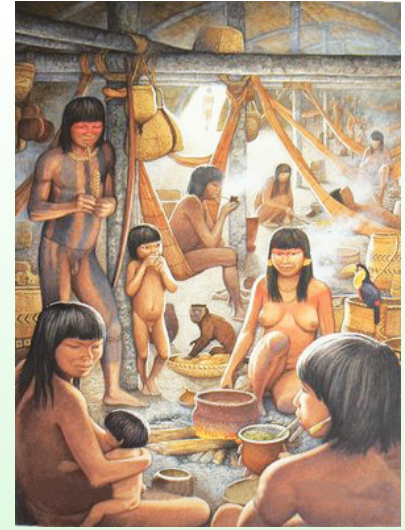

Aikuaa hağua Periodo ñande ypykue rehegua

Ko tiempope oikova'ekue ñande ypykuéra tenda ko'áğa ha'éva ñane retã Paraguái, umíva apytépe oĩ:

Guaranikuéra

Oñemohenda hikuái ysyry Paraguái asu gotyo. Ha'ekuéra niko oñemohenda aty hérava aldea seminómadape ndopyta aréigui hikuái peteĩ hendápe, uvei ova ha ova, ohekágui yvy ndaiporihápe ñaña, upevahína “yvy marane'ỹ”. Okaru hağua hikuái oñemityĩ, ojeporeka mymba ka'aguy ro'óre ha pira ro'óre. Oikuaa avei hikuái cerámica rehegua, ojapo hağua mba'yruru opaichagua avei tekove ñeñotýme ġuarã. Umi tenda oikohápe hikuái, ohupytyhápe hi'upyrã ha ombohasahápe hi'arandukuaa oñembohéra “Guara”. Umi tenda jerére oikohápe guaranikuéra oĩ ysyry ha vytykuéra, ambuekuéra mba'e apytépe.

Chacope oikóva térã pámpido:

Ha'ekuéra hetave oikova'ekue ysyry Paraguái akatúa gotyo. Oñemohenda hikuái aty hérava clan familiarpe. Okaru hağua ha'ekuéra ojeporeka mymba ka'aguy ro'óre, pira ro'óre, ombyaty yva ha ka'avo rapo. Ñepyrüete ndoikuaaiva'ekue hikuái mba'evete tejido ha cerámica rehegua, ha katu oñemoirũvo ambuekuéra aty ndive oikumby mba'éichapa oipuruva'erã cerámica avei oipurukuaa hikuái karaguata inimbo, péicha avei oipuru hikuái jatytapire ha kangueru'ã. Umi oikóva ysyry ypýpe ojapova'ekue mba'yruru ýpe ġuarã vyramatakuégui. Upe yvy oikoha hikuái tuichaiterei, 2 térã 8 tekove oiko 1 km² pe.

Mokõi cultura ojejuhu:

Upéva oiko ou ypýramo guare ko'ã yvy jaikohápe umi españolkuéra, Juan Diaz de Solís oğuahẽ Rio de la Plata gotyo ary 1516pe; ñane retã Paraguáipe ouva'ekue Alejo García ary 1524pe; ysyrykuéra Paraguái ha Parana rehe ou'ypyva'ekue Sebastián Gaboto ary 1527pe.

1. Ahechauka mápape, ysyry Paraguái rembe'y:

- a) asu gotyogua
- ã) akatúa gotyogua

2. Ahechauka mba'épepa ojojogua ha mba'épepa ojoavy guaranikuéra ha pampidokuéra jeiko.

	Mba'épepa ojojogua	Mba'épepa ojoavy
Guaranikuéra		
Pampidokuéra		

Che rogaygua chepytyvõ

3. Ajeporeka opaichagua formátupe, taha'e aranduka ojehaívape, digital, internetpe térã añemongeta máva oikuaáva ko'ã mba'e ndive, ha upéi ahechakuaa mba'éichapa opyta porávéta:

Añetehápepa mokõi cultura ojejuhu térãpa España ou oñemombarete ko'ápe.

Aikuaa haġua
Periodo coloniaramo guare

Oñemboja'o jey kóicha:

Conquista:

Oñepyrũ Paraguay ofundáramo guare ary 1537pe Juan de Salazar y Espinoza ; umi fundación paha peve oikova'ekue siglo XVII ñepyrũ rupi.

Upe regiónpe oĩva'ekue ambuéchagua fundación avei, peteĩva pe primer fuerte Nuestra Señora de los Buenos Aires ofundava'ekue Don Pedro de Mendoza 2 de febrero ary 1536pe, upe arýpe

oñefundava'ekue Corpus Cristhi omye-
ngovia hağua upe ojehejareiva'ekue hérava
Sancti Spiritus (1527); avei oĩ ambuekuéra
oñefundava'ekue hérava Buena Esperanza,
ha Candelaria.

Colonia:

Umi táva oñefundava'ekue oñemombarete
ha oñeguenohẽ recursokuéra oĩva guive
provinciape.

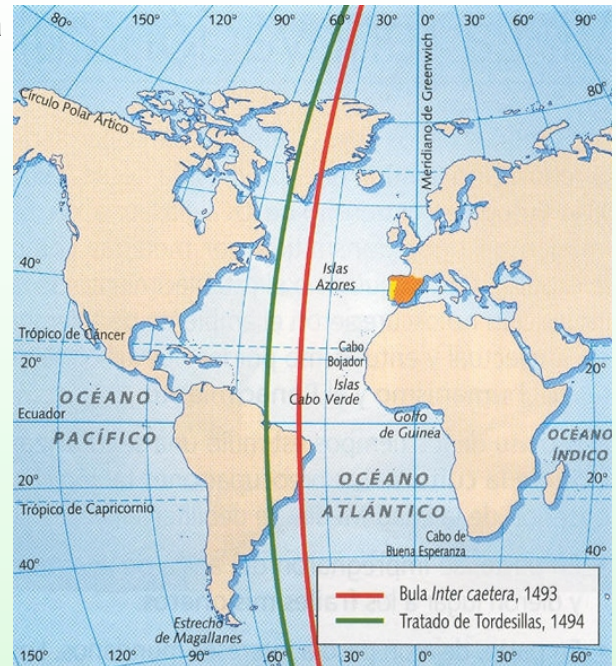
Colonia aja heñoiva'ekue opaichagua **clase
social** (tekovekuéra aty oñemohenda oje-
hechakuaávo moõpa máva onase, ipirapire
hetápa térã nahániri, mávapa itúva ha isy ha
mba'e sa'ýpa ipire). Ñepyrũete oĩ umi **espa-
ñol metropolitano**, umíva onaseva'ekue Eu-
ropape. Oñembohéra avei chupekuéra **pe-
ninsulares**, oúgui hikuái península Ibéricagui,

ko'áva oguereko heta privilegio ha katuete oĩva'ekue mburuvicháramo opa tendápe; upéi
oĩ **criollokuéra**, ko'áva español ra'y, onasehaguére Américape sa'ive derecho oguereko.
Mbohapyha hendápe oĩ **mestizokuéra**, ha'evahína español ha ñande ypykue ñemo-
ñare. Irundy hendápe, **ñande ypykue** térã aborigen, ojavova'ekue opaichagua tembiapo
encomienda rupive (upevarã oñemoĩ peteĩ español poguýpe ñande ypykuéra aty, pe
español oñangarekova'erã hesekuéra ha ñande ypykuéra omba'apova'erã imba'erã). Po
hendápe, oĩva'ekue tekove **ipire hũva**, áva oiko esclavoicha, iñemoñarenguéra niko mu-
latokuéra ha zambokuéra.

Siglo XVII, upe tiémpope umi oikóva guive provinciape oñemomomyry heta mba'égui,
ojejoko avei pe inmigración (tekovekuéra oúva oiko hağuaicha ko'ápe), oñeñotý ka'a,
ojeipuru pe encomienda ha ñande ypykuéra oiko itavakuérape.

Ary 1617pe, Paraguái provincia opyta costa marítima'ýre ojejapógui peteĩ organización
política pyahu.

1580 guive 1640 peve, Portugal opyta España poguýpe. Portugal ñesãmyhy ohasa Feli-
pe II poguýpe. Upe guive Portugal oñepyrũ oike España yvýpe, kóva ojeju mboyve,
upe aja ha upéi avei, heta tembiapo vai ojapo umi bandeirante, oike ogaha rupi oikohápe
hispanokuéra, upekuévo ohundi opaite mba'e ojuhúva guive hapépe.

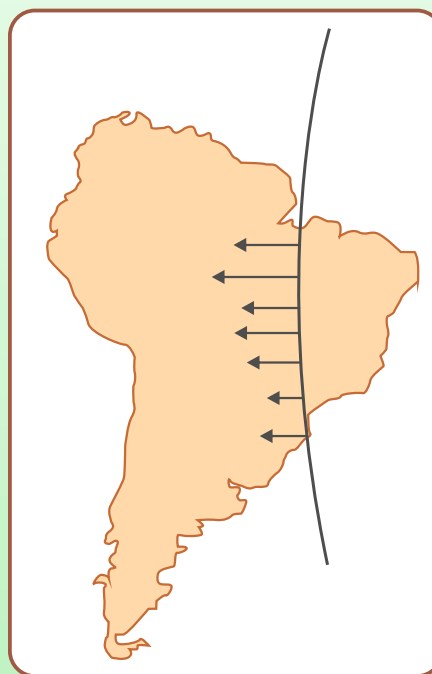

Siglo XVIII, oiko pe Revolución Comunera, tekovekuéra oprotesta ñesambyhy uperõ-gua ndojapóigui opaité mba'e hendaitépe, ha katu ambuekuéra he'i umi protesta oiko-hague ndojoguerahaporãigui oñondive umi encomendero ha hacendadokuéra, peteĩ atýpe omoakã tavayguakuéra, ambuekuérape katu omoirũ Jesuitakuéra.

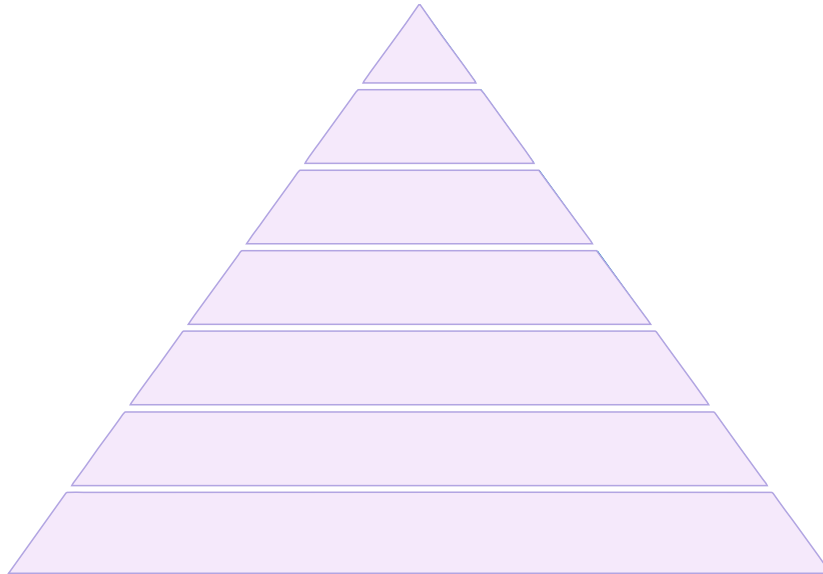
Bandeirantekuéra jeike tavakuérape ojelegalisa mokõi tratado rupive: peteĩva ary 1750 pegua, España ha Portugal apytépe, ysyry Jauru ypýpe ysyry Uruguay peve ha ambue tratado ary 1777 pegua, Matto Grosso avei tendakuéra Albuquerque, Corumba ha Coimbra, ambue tenda apytépe.

Bandeirantekuéra ndouvéimarõ ha ñande ypykuéra Chacopegua oñemoağui ojoehe, ko'ã mba'e ogueru kyhyje'ỹ, upévale tekovekuéra oñepyrũ isarambi oiko hağuaicha ambue hendápe. Oñepyrũ mba'eñemu puerto Buenos Airespe, ha upekuévo avei ou he-ta tekove Españagui.

**Portugueskuéra okehague
rupi Américape.**

1. Ahai ko esquemape mba'éichapara'e umi clase social colonia aja.

2. Ahai ko cuadrope tembiasakue iñimportánteva ojehuva'ekue siglo XVII ha siglo XVIII aja.

XVII	XVIII

3. Ambohovái porandukuéra:

a) Época colonialpe oikohaguéicha, oĩ gueteri piko umi clase social ñane retãme. Ambohováiramo upeichaha, amombe'u mba'eichaguapahína.
.....

ã) Moõpa oiko hetave tekove ñane retãme jahechakuaáramo umi clase social.
.....

ch) Hendaitépe pikohína upe clase social ñemboja'o. Mba'eichapa oĩ porãvéne.
.....

e) Mba'érehepa nde ere oikoha ñemboja'o clase socialpe.

.....

4. Jajapo peteĩ línea cronológica jahaívo ipype umi epocakuéra Periodo Colonial rehegua.

4°
Grado
EEB

5. Ñamombe'u ñane remiandu

a) Iporã piko japrotesta ñane sambyhyharakuéra rembiapo hendape'ýramo ñane retãme, ojuhaguéicha Revolución Comunera aja.

.....

.....

.....

ã) Mba'éichapa ojeplastava'erã hendaitépe peteĩ sistema democráticope.

.....

.....

.....

6. Ajesareko ta'angáre ha ambohovái porandukuéra:

 www.mecdigital.com	 www.mecdigital.com	 Banco de imagenes Rubén Arguello	 www.wikipedia.org	 www.ultimahora.com.py	 Banco de imagenes Rubén Arguello
.....
.....

a) Mávapa umi jahecháva ta'angápe. Jahai herakuéra ha'anga guýpe.

ã) Jaikuaápa mba'épa ojapora'e hikuái oñehenói hağua chupekuéra "personaje".

7. Mbo'ehára pytyvõme ñamohenda peteĩteĩ umi personaje pe periodo histórico oĩporãtahápe.

Aikuaa hağua

Periodo ñane sãsóramo guare

Oñepyrũ 15 de mayo ary 1811pe, Paraguái isãsóramo guare Españagui ha Buenos Airesgui, ko'ãğaita peve.

Primera época

Oñepyrũ revolución rupive, upekuévo oñemosẽ karai gobernador español Bernardo de Velazco y Huidobro, upéva ojehu 15 de mayo ary 1811pe. Upéi oñemoĩ peteĩ **Gobierno Provisorio**, 17 de junio ary 1811pe, oñembyaty Primer Congreso Nacional omoñepyrũva'ekue ñesambyhy omoakãva **Junta Superior Gubernativa**, upégui oñemondo pe "Nota del 20 de Julio" Buenos Airespe. Ipye oñemombarete jey Paraguái noisẽveimaha mba'evéichagua tetã poguýpe.

30 de setiembre ary 1813pe, oñembyaty pe Segundo Congreso Nacional oñemboherahápe **República** Provincia rekovia, avei ojeaproba pe reglamento de gobierno omohendáva ñesambyhy pyahu, ha'éva pe **Consulado**.

3 de octubre ary 1814pe oñembyatyva'ekue pe Tercer Congreso Nacional, upépe heñói pe **Dictadura Temporal** hi'aretava'ekue 5 ary, upéi 30 de mayo ary 1816pe oñembyaty pe Cuarto Congreso Nacional ombohérava Dr. Franciape Dictador **Perpetuo de la República del Paraguay**.

Omano rire Dr. Francia heñói ha hekovia jey heta ñesambyhy, umívape oñehenói "**Gobierno de transición**" ary 1840 ha 1841 peve. Ambue congreso nacional oñembyatyva'ekue ary 1841pe omoheñói pe segundo **Consulado**, ko ñesambyhy omoporã ha omopyrenda jey Paraguái sãso, oiporavo umi símbolo ñane retãme ġuarã ha iñe'ẽmondo esclavokuéra isãso hağua mbeguekatúpe ojeipurúvo pe "ley de libertad de vientres".

Ary 1844pe, Congreso oiporavo Presidente de la Republicarã Don Carlos Antonio Lópezpe, iñesãmbyhy aja heñói pe léi omopyendáva administración política ñane retãme.

Upe gobierno aja ojejapo ñane Himno Nacional, ojejapouka moneda ñepyrüetegua, puertokuéra omba'apo jey oñeñemu haġua ambuekuéra tetã ndive, osẽ avei periódico ñepyrüetegua hérava "El Paraguayo independiente". Heta adelanto técnico oñemoinge: oĩ ferrocarril, astillero, fundición de hierro "La Rosada", oĩ fábrica omba'apóva kuatiáre, ló-sare ha pólvorare.

Omano rire Don Carlos Antonio López, Congreso oiporavo Presidente de la República Francisco Solano Lópezpe; iñesambyhy aja oiko pe ñorairõ guasu hérava Guerra de la Triple Alianza oñepyrüva'ekue ary 1864pe ha opa ary 1870pe.

Reorganización institucional

Opa rire ñorairõ Triple Alianza rehegua ary 1870pe ary 1887 peve, ñane retã opyta tui-cha ñehundi reheve opaite mba'épe (taha'e economíape, administraciõnpe ha mbovy tetãygua opyta), upévore tekotevẽva'ekue oñemyatyrõ ogakuéra ha oñemohenda heta mba'e, umi mba'e ojapo ñane retãygua opytava'ekue ñorairõ rire.

Primera hegemonía republicana
(Péicha héra Asociación Nacional Republicana pegua meme oisãmbyhýgui upe tiempope).

Ary 1887pe oñepyrü umi mokõi partido político tradicional ñane retãme oĩva (Colorado ha Liberal), uperõ ha'eva'ekue Presidente de la República Gral. Patricio Escobar, ary 1904 peve.

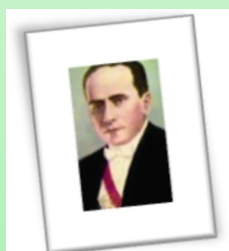
Banco de imágenes Nobel S.A.

Hegemonía liberal

Ary 1904pe oiko revoluciõn ha oñemongúi Partido coloradope, ary 1940

peve, upe arýpe oñeguenohẽ peteĩ constituciõn pyahu, ipype he'i opaichagua funciõn principal oguerekóva umi poder Estado pegua oñembyatytaha Poder Ejecutivope.

Umi ñesambyhy ñepyrüetegua ogueropu'aka revoluciõnkuéra avei heta ñepu'ã tavaygua ojapóva gobierno rehe (upévore ojekuaa ko épocape **anarquía política** ramo). Eduardo Schaerer oñepyrü guive oisãmbyhy ojeguereko peteĩ estabilidad política hi'aréva 10 ary. Dr. Eligio Ayala oisãmbyhýramo guare (1924-1928) ñane retã iñakãrapu'ã jey políticape, finanzape ha arandukuaápe. Ojejogua equipokuéra ha armakuéra oĩramo

www.arandurape.edu.py

ġuarã ñorairõ Chacope, avei oñefunda fortinkuéra ha oñemondo oficialkuérape oñembokatupyry haġua ambue tetãme.

Ko periodo aja oiko ñorairõ Chacope (1932 – 1935), upéva ojehu Bolivia oñepyrũgui ojasuru ñane retãme Chaco rupi oguerekoségui tape osẽ haġua ysyry rupive mar gotyo. Pe ñorairõ opa Dr.

Eusebio Ayala ñesãmyhy aja, (chupe ojeguromandu'a Presidente de la Victoria ramo).

Militarkuéra oisãmyhyramo guare ñane retã

Cnel. Rafael Franco ojupi guive Presidente de la República ramo ary 1936pe, upéi Gral. José Félix Estigarribia ary 1939 guive 1940 peve, omano rire Gral. Estigarribia, ojupi hekovia Gral. Higinio Morínigo revolución ary 1947 peve.

Ko periodo aja sãmyhyhára Estadopegua omohenda heta mba'e tavaygua apytépe, taha'e economíape, litigio patronal – obrero, mba'ekuéra repýpe, omokyre'ỹ colonia agrícola oñakãrapu'ã hağua, ha hetaiteve mba'e. Oñepyrũ pe departamento del Trabajo, Ministerio de Salud ha Instituto de Previsión Social (IPS).

Oñepyrũ avei pe asistencia técnica ha económica Norteamérica pytyvõ reheve, tembiapo iñimportantevéva niko pe Ruta 2 'apo. Ñane moneda herava'ekue "Peso" ary 1940 guive oguereko ambue téra ha'éva "Guarani".

Segunda hegemonía republicana

Opa guive Revolución ary 1947pe, oñemombarete jey ANR (Asociación Nacional Republicana, Partido Colorado), ary 2008 peve, upe arýpe osẽ tenondete elección ojejapova'ekuépe "Alianza Patriótica para el Cambio" (ha'evahína ñemoirũ movimientokuéra ha partido político apytépe oĩva'ekue).

Ko etapa aja ojeguereko peteĩ economía estatista, tranvía oñenacionaliza, oñemoñepyrũ ANDE (Administración Nacional de Electricidad), INC (Industria Nacional del Cemento) ha BCP (Banco Central del Paraguay). Oñeguenohẽ avei léi omohendáva sueldokuéra; ha upéi ñane economíape ndohoporãmbái opágui pe tanino ñeñemu ambue tetã gotyo. Alfredo Stroessner ñesãmyhy aja oñepyrũ CORPOSANA (Corporación de Obras Sanitarias), oñeguenohẽ avei pe Ley de inversiones (ojeguerve hağua inversión ambue tetãgui ñane retãme), rutakuéra oje'asfalta ha oñemopu'ã puente ysyry Tebicuary ári, avei de la Amistad ha Remanso Castillo) péicha avei oñefunda Táva Puerto Presidente Stroessner (ko'ãğa hérava Ciudad del Este). Oĩgui control mba'ekuéra repýre, heta pa'ã créditokuérape ġuarã, oñeguenohẽ subsidiokuéra, CPT (Central Nacional de Trabajadores) ohenoika maymávape ojejapo hağua peteĩ huelga general 27 de agosto ary 1958pe, ha upe 26 de agosto oje'apresa 200 dirigente arimi ha ambuekuéra katu oñemosẽ ñane retãgui, upeichavérõ jepe ojejapo pe huelga, ha CPT opyta Ministerio de Justicia y Trabajo poguýpe. Década del 70pe oñemopu'ã Itaipú ha Yasiretã. Década del 80pe katu oñepyrũ pe crisis económica, upe aja Estado tuichave, empresakuéra oñena sionaliza ha oĩ hetave empleado público. Pe nepotismo isarambi opa rupiete, manifes

Glosario

Insurrección he'ise...

Ñepu'ã terã ñemoĩ mburuvicha rehe.

Anarquía he'ise...

Sarambi, ha ndaipóri ñesambyhy peteĩ Estadope.

Litigio he'ise

Ñorairõ, joavy téra ñe'ẽrairõ.

tación social imbareteve ohóvo oñerreclama haġua derecho maymávape ġuarã. Heta líder oĩ oñeguerokañýva, oĩ oñembyepotiva ha oĩ avei oñemoséva ñane retãgui. Oĩ avei pytyvõ ambuekuéra tetãgui, oĩhaguére pe Guerra Fría oje'eha (upevahína ñembohovake oĩva Capitalismo norteamericano ha Comunismo Ruso Cubano apytépe) ani haġua pe comunismo isarambi opavave tetã rupi.

Gral. Andrés Rodríguez omoakã peteĩ golpe de Estado omongúi haġua Stroessnerpe ha upekuévo omoñepyrũ democracia ñane retãme ary 1989pe, upéi ojejapo elección ha ojeiporavo chupe Presidente de la República ramo. Opu'ã Central Nacional de Trabajadores ha Central Unitaria de Trabajadores. Ojejapo heta marcha ha manifestación Congreso renondépe. Ko go-bierno aja oñefirma pe Tratado de Asunción, omoñepyrũva MERCOSUR, oñemoheñoĩ avei tembiapoukapy ha'éva Constitución Nacional pyahu ary 1992pe.

Banco de Imágenes Nobel S.A.

Umi ñesambyhy oúva upéi ojapo Reforma del Estado oguerúva hendive crisis política ha financiera. Partido colorado oñemboja'o rire mokõi atýpe Nicanoristas (oĩva Nicanor Duarte Frutos ndive, upérõ ha'éva'ekue Presidente de la República) ha Castiglionistas (omoirũva Vicepresidente Luis Castiglioni), ha'ekuéra operde elección presidencial ojejapova'ekue ary 2008pe.

Ko'ãġagua época

Ojupi guive Presidente de la República ramo Fernando Lugo Méndez ary 2008pe.

Glosario

Nepotismo he'ise...
Oñemohenda vove pariente térã pehẽnguekuéra cargo públicope.

Abolición he'ise...
Ojeipe'a térã oñemboyke peteĩ ley térã costumbre.

Subsidio he'ise ...
Pytyvõ pirapire rupive Estadogui oséva máva oikotevévape guarã..

1. Ñamba'apo oñondivepa:

- a) Jajapo aty ha ñañemongeta 5 aravo'i aja peteĩva umi mba'e jahechava'ekuere ko árape.
- ã) Ñaguenohẽ conclusión ha jahai resumen ñane kuadérnope.
- ch) Jajapo esquema jahaívo tembiasakue ojehecharamovéva pe primer periodo independientepe.
- e) Jahai mba'eichapara'e umi ñesãmbyhy militar.
- ẽ) Ja'e tembiasakue iñimportantevéva oikova'ekue pe segunda hegemonía republicana aja.

2. Amombe'u

- a) Marandu iñimportantevéva oguerekova'ekue kuatiahai 20 de julio 1811 pe guare.
- ã) Mba'érehepa oñepyrũva'ekue ñorãirõ Chacope.
- ch) Mba'érehepa oñemonguiva'ekue Alfredo Stroessnerpe.

3. Che rogaygua pytyvõme ahai peteĩ

línea de tiempo oguerekóva ipype umi periodo historia paraguaya rehegua aikuaáva ko mbo'epýpe.

4. Ñamombe'u umi mba'e pyahu jaikuaáva ko árape, hendaitépe ha kyre'ỹ reheve.

5. Ambohovái porandukuéra

- a) Mbo'epy aja, moõitépa añeñandu porãvera'e. Mba'e rehepa upéva.
- ã) Mba'e tembiapópa che pytyvõvera'e aikuaa hağua mbo'epy pyahu.

Reikuaápa:

- Umi periodo térã época ha'e ára pa'ũ oĩva mokõi ára mandu'aha apytépe.
- Pe periodo ñande ypykue rehegua oñepyrũ umi tekove ypykue oiko guive Américape, 15 000 Cristo mboyve ha oĩ mba'e ohechaukáva ha'ekuéra oiko hague jajuhúva Cordillera de Amambaype ary 7000 guive ha oĩ hague hikuái avei región orientalpe ary 1000 rupi Cristo rire, oguahẽ meve españolkuéra ko regiónpe ary 1524 rupi, upe arýpe ojejapova'ekue exploración esporádica paha, ha ñemoağui ñepyrũ maymáva ypykuéra ndive.
- Pe periodo colonial niko oñepyrũ oguahẽ guive españolkuéra ary 1537pe isãso meve ñane retã Paraguái ary 1 811pe.
- Pe periodo independiente ohupyty isãso guive ñane retã Paraguái ary 1811pe ko'áğa peve.

Guaranikuéra arandukuaa

Ajeporeka aikuaave hağua mba'éichapara'e iñarandukuaápe guaranikuéra oiko ypyva'ekue ñane retã Paraguáipe.

Ta'anga karãimbyre pegua Hans Staden. Oiko ypyva'ekue Paraguáipe. Banco de Imágenes MEC.

Ta'anga Caçique Lambaré ñemoha'anga re-hegua.
Banco de imágenes.
Rubén Arguello.

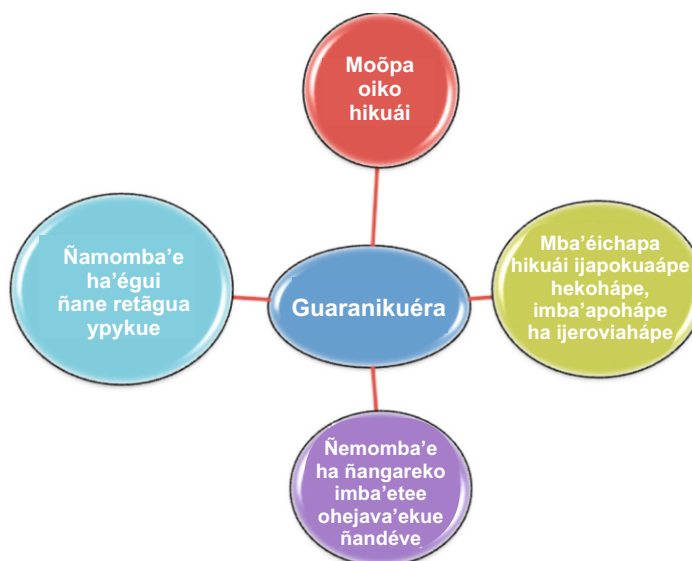
4°
Grado
EEB

1. Amba'apo kóicha:

- a) Ajesareko porã ta'angakuérare.
- ã) Amombe'u aikuaáva guive mba'éichapa guaranikuéra iñarandukuaápe.
- ch) Ha'e ñane ñe'ẽ guaraníme mba'éichapa amomaitei che angirũme, ha'e mombe'ugua'u, apurahéi térã ambue mba'e.
- e) Ahai umi mba'e aikuaaséva guaranikuéra rehegua.

Ko mbo'epy'atýpe jaikuaáta ko'ã mba'e:

2. Ndaikatúiramo ambohovaipa porandukuéra, ko mbo'epy pytyvõ rupive aikuaavéta heta mba'e:

a) Ja'e mombe'ugua'u jaikuaáva heñoiva'ekue guaranikuéra apytépe ha ñamyesakã upe he'iséva.

.....
.....

ã) Ñaño'ẽ jave katuete ñambojehe'a jepi ñe'ẽ guarani España ñe'ẽ ndive. Jahaimína umi ñanemandu'áva guive.

.....
.....

ch) Jaterere jave térã ka'ay akóinte jaipuru jepi pohã ñana, ñamombe'umína herakuéra ha mba'e mba'asýpe ġuarãpa ojeipuru.

.....
.....

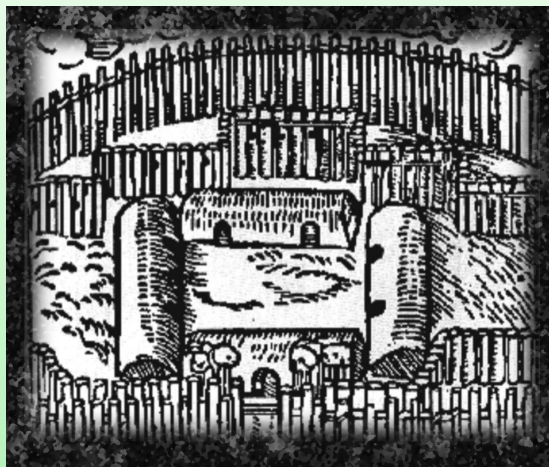

Aikuaa haġua

Oumboyve europeogua Amérikape, heta tekovéma oikoraka'e ko'árupi. Umíva apytépe oíva'ekue umi guarani. Guaranikuéra niko ojapo pe aty hérava amazónico, ambuekuéra pueblo ndive. Umi guarani oiko pe amazona ka'aguy guive, pe Río de la Plata peve (ojehupytyhápe ysry Paraguái, Paraná ha Uruguái).

Guaranikuéra niko oiko ogaguasúpe ombohérava hikuái tapỹi, umíva niko ojejapo yvyrágui ha itécho kapi'i. Peteĩ tapỹime, hyepýpe, oiko 60 familia peve. Umi tapỹi aty héra táva. Umi táva aty katu tetã. Heta táva oíva'ekue guaranikuéra apytépe: Itatĩ, Parana, Tape, ha mba'e.

Ta'anga karãimbyre
pegua- Hans Staden.
MEC pegua ta'anga-
kuéra.

Ha'ekuéra oguereko peteĩ mburuvicha, upévape iñe'ëndu hikuái. Guaranikuéra oñemitýkuaa, umi oñotýva apytépe oĩ avati, manduvi, mandí'õ, kumanda, mandyju, ha'ekuéra ombyatyva'ekue yva opaichagua hembí'urã, ho'u avei hikuái mymba ka'aguypagua ro'õ ha pira ro'õ. Ha'ekuéra ningo ndopyta aréi peteĩ hendápe. Oguerova itáva ambue hendápe oĩramo omanóva ijapytepekuéra, yvy oñeñemitýha naiporãvéimaramo térã ambue mba'e rehe. Guaranikuéra oikuaa heta mba'e ka'avokuéra ha mymba kuéra rehegua; oipapakuaa 10 peve ha tembiapokuérape ġuarã oikotevêva ojapo hikuái opaichagua ajaka ha mba'yru, tuju ojypyrévaui. Ha'ekuéra ojapo py'ýiva'ekue pe antropofagia, ha'éva jepokuaa oje'uhápe máva oñorãirõkuáva ro'õ, hikuái oimo'ã upekuévo oguerekotaha upe omanova'ekue mbarete ha katupyry.

Ambuekuéra ñande ypykue oikova'ekue ñane retã Paraguái pe héra pámpido térã chaqueño, ha'ekuéra oiko ypyva'ekue Chacope guaranikuéra ou mboyve región oriental gotyo. Ha'ekuéra oñemohenda aty hérava clan familiarpe oguerekóva peteĩteĩ mburuvicha. Umi clan térã aty omoĩ herarã mymba réra, upévare oĩ hérava, clan Ñandu, clan Jurumi, clan Mbóí, clan Jaguarete, ha mba'e.

Ha'ekuéra niko ojepokuaave ho'u mymba ro'õ, ombyaty avei eíra hembí'urã, upe yvy oikohápe hikuái naiporãigui oñemitý haġua. Upévare, py'ýiete ojasuruva'ekue hikuái guaranikuéra távape región orientalpe, ohekávo hí'upyrã. Péicha avei oguahêvo español kuéra heta ary aja oñorãirõ hendivekuéra.

Guarani

Yrupẽ oñembogua haġua avati.

Mba'yru oñemoĩ haġua chicha avatiguigua ha tembi'u.

Cestería ha cerámica ñande ypykue ojapóva

Ajaka mbya. Karaguata ha mbeguepégui ijapopyre.

4°

Grado
EEB

Chacopegua

Vosakuéra ha pira ñuhā karaguataguigua.

Banco de imágenes del MEC.

Kambuchi ype ġuará.

Angu'a ha mba'e hyapúva.

3. Ahai mba'eichapara'e ñarandukuaápe guaranikuéra, ojerureháicha ko cuadro.

Tenda oíha	Mburuvicha	Tavakuéra

4. Aheka ta'angakuéra, taha'e foto, lámina térã dibujo ohechaukáva mba'éicha-para'e guaranikuéra ymave, ko'ã mba'épe.

Mba'eichagua cerámica	Mba'eichagua cestería	Tekoha

5. Aheka ta'angakuéra, taha'e foto, lámina térã dibujo ohechaukáva mba'épepa ñambue guaranikuéra arandukuaa ko'áġa rupi.

Mba'eichagua cerámica	Mba'eichagua cestería	Tekoha

6. Jajapo aty ñamba'apo haġua, ñamoĩ aty rerarã umi téra oipuruva'ekue pampidokuéra: ñandu, jurumi, mbóí, jaguarete, térã ambuéchagua .

Opavavete ñame'ẽ ñane ñe'ẽ ñamba'apotaha kyre'y reheve opaite mba'épe osẽ porã haġua ñane rembiapo.

7. Jaheka ta'anga térã mba'e ñande aty réra rehegua, jagueru mbo'ehakotýpe ha jahechauka ñane irünguérape.

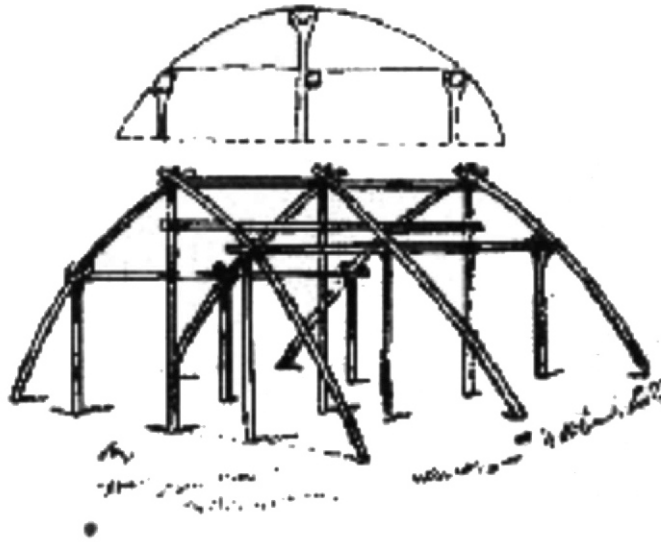
4°

Grado
EEB

8. Jajapo peteĩ maqueta tapýi rehegua:

Upevarã jaheka yvyra rakã, kapí'i ha inimbo.

Ñamopu'ã peteĩ tapýi michí'va, jahechaháicha ko ta'angápe.

9. Jaheka mba'ekuéra ojapova'ekue ñande ypykuéra ha jagueru mbo'ehakotýpe.

- Jajesareko porã mba'éichapa ojejapora'e.
- Mboýpa hepy upe mba'e.
- Mba'éichapa ikatu ojeipuru.
- Jahechakuaa umi guaranikuéra ojapova'ekue ha umi pampidokuéra ojapova'ekue.

10. Jaheka periodicokuérape térã revistape:

a) Mba'éichapa ko'ágã oĩ ñande ypykuéra ko'ã mba'épe:

Subsistencia	Arandukuaa

11. Ñamoñe'ẽ mombe'ugua'u ka'a rehegua.

“Ñande ypykuéra, ymaite guive, oipurumava'ekue voi ka'a, kóva ha'e planta ka'aguýpegua heñóiva ñane retãme. Kóicha jeko ra'e oñepyrũra'e:

Peteĩ ñande ypykue itujámava, ohupyty chupe ára pochy ka'aguýpe, ha okañy vyramáta guýpe. Oguahẽ pyhare. Oky hatãvéntema. Aravera ha aratiri ha'ete ku ohundipátava ka'aguy.

- Ko'ápe amanóta -ojepy'amongeta- mombry che rogayguágui- opyta ipy'a manóvaicha ñembyahýi ha ro'ýgui.

Opáy rire, kuarahy omimbi vyramáta roguekuéra apytépe. Imandu'a ohechahague iképe Ka'ajarýipe, oñangarekóva ka'avokuérare. Ha'e niko morotí ha omimbi jasýicha, hovápe katu oġua isýpe. Ka'ajarýi he'iva'ekue chupe:

- Rejekohína peteĩ vyramáta oguenohétava ndehogui kane'õ ha ñembyahýi, omongueráta va ne mba'asy ha ne pytyvõtava reiko haġua heta ary ndetujáramo jepe ha oipe'ávo hogue ombo'e chupe mba'éichapa ojapova'erã chugui jey'urã.

Pe karai tujami ojapo he'ihaichaite chupe Ka'ajarýi. Omboy'u ka'a rykue ha hetia'e jey. Imbarete, oiko heta ary ha ombo'e itavayguápe mba'éichapa oipuruva'erã pe ka'a.

(María Concepción Leyes de Chaves rembiapokue España ñe'ẽme)

12. Ñamoñe'ẽmba rire:

a) Amoha'anga aimo'ãháicha ñemombe'ugua'u ka'a rehegua.

ã) Ahai che remimo'ã mombe'ugua'u rehegua.

ch) Mba'épa ajapóne aiméramo mombry che rógagui ha ndaikuaáiramo mba'éichapa ajevýta. Máva rendápepa aháne pytyvõ rekávo.

e) Mba'éichapa oñeñandúnera'e pe karai tujami ojehechaukarãngue ichupe ka'ajarýi, ojejuhúramo ambue tekove ha'éichagua ndive, ha katu oguerékóva ambueíchagua ao, oñe'ẽ ambuéva, oguerékóva mboka ha'e ndoikuaáiva avei ambue jepokuaa.

Reikuaápa

Ñande ypykuéra niko ijatýpe oguereko temimo'ã ha ñeñandu iñambuéva ambuekuéra atýgui, ko mombe'ugua'u ka'a rehegua omombe'u mbykymi ñandéve ijepokuaa rehegua, mba'éichapa oiko hikuái, mba'épa ohasa ka'aguýre, avei mba'emba'épa oguereko ka'a poháramo arandukuaa guaraníme.

Constitución Nacional ary 1992 pegua ha ñande ypykuéra rehe ñeñangareko ñane retã Paraguáipe.

CAPÍTULO 5°. Ñande Ypykue rehegua

Art. 62 Ñande ypykuéra ha aty etnia oĩva guive.

Ko Constitución ohechakuaa oĩha ñande ypykuéra, oguerekóva arandukuaa ppy oĩmava'ekue voi, heñói ha oñemohenda mboýve ñande Estado Paraguayo.

Art. 63. Pe identidad étnica rehegua

Ojehechakuaa ha oñembojeroviauka ñande ypykuéra derecho oñangareko ha omongakuaa hağua pe identidad étnica ha'ekuéra oguerekóva mamo oikohápe. Péicha avei oguereko hikuái derecho oñemoĩporã hağua ijeheguiete, oguereko hagua tembiapoukapy ha'ekuéra voi ohechakuaava'ekue oñondivepa, ijepokuaápe, iñarandukuaápe ha ijeroviápe, péicha avei ijehegui ikatu ojapo tembiapoukapy imba'ekuérava oiko porã hağua itávape, ã mba'e naiñambuéiramo umi derechokuéra fundamentalgui oĩva ko Constituciónpe. Oĩramo conflicto jurisdiccional oñemotenondéta ñande ypykue derecho ojepurúva ijapytepekuéra.

Art. 64 Propiedad Comunitaria rehegua.

Ñande ypykuéra oguereko derecho ijyvy hağua "propiedad comunitaria de la tierra" oje'eha, tuichava'erã ha iporãva'erã ikatu hağuaicha oiko hikuái upe ojepokuaaháicha. Estado ome'eva'erã chupekuéra ohepyme'ê'ỹre mba'evete voi, umi yvýre avave ndaikatumo'ái oñemomba'e, ndaikatumo'ái oñeipehe'ã, ndaikatumo'ái oñembohasa avave rérape, umi yvy imba'ekuérama akóinte, ndoguerekomo'ái avei obligación contractual, ndaikatumo'ái ojeporuka pirapirére, péicha avei ha'ekuéra ndohepyme'ẽmo'ái impuesto umi yvýre. Ndaikatumo'ái ojeguero va chupekuéra upe oikohágui ha'ekuéra oipota'ỹre.

Art. 65 Derecho a la participación rehegua

Oñembojeroviauka ñande ypykuérape derecho oíke economíape, tavaygua atýpe, políticape, ha arandukuaa ñane retãmegua, ko Constitución avei umi ley nacionalpe he'ihachaite.

Art. 66 Educación ha Asistencia rehegua

Estado omomba'eva'erã maymáva ñande ypykuéra arandukuaa pe educación formalpe Oñeñangarekova'erã hesekuéra ha oñepytyvõ anítei mbovyve ijapytekuéra, ani oñemoperõ téra oñemongy'a tenda ha'ekuéra oikoha, anítei ojepuru vai chupekuéra téra oñemomba'apo rei, péicha avei anítei ojea'po'i chupekuéra iñarandukuaápe.

Art. 67 Exoneración rehegua

Ñande ypykuéra ndojapomo'ái servicio social, civil téra militar, avei ley pe oĩva carga pública ndohupytyi chupekuéra.

Banco de imágenes Rubén Arguello.

4°
Grado
EEB

13. Amoñe'ẽmba rire pe Constitución he'iva ambohovái porandukuéra:

- a) Ñande ypykuéra piko omboja'ova'erã ñane ndive tenda oikoha hikuái.
- ã) Oguerekópa hikuái derecho pe propiedad privada. Mba'e rehepa.
- ch) Ñande piko ikatu ja'obliga chupekuéra ojapo haġua ñande léipe he'iva guive ha ñamoinge avei chupekuéra ñane sistema economicope.
- e) Ñande ypykuéra piko oikuaava'erã katmete ñe'ẽ Castellano ha Guarani.
- ê) Ñande piko ikatu jaguerovánte chupekuéra upe oikohágui.
- g) Estado piko oñangareko hekoitépe hemikotevẽkuérare.
- æ) Ñande ypykuérapa ikatu ovota oĩ jave elección ñane retãme.

Iporãitépa... ndojejapóinte ningo

Ñane Constitución Nacional ningo hetaite mba'e porã oguereko oñeñangareko haġua hekoitépe ñande ypykuérare, upeichavéõ jepe ñambyasy ñahendúvo marandu rupive mba'eichaitépa oiko ñande ypykuéra ñane retãme.

14. Ñamoambue'imíta ko'áġa pe técnica panel integrado, ñañepyrũta peteĩha tembiapo rupi:

- 1. Ajapo peteĩ resumen pe témagui, upevarã:
 - amoñe'ẽ porãva'erã.
 - amoñe'ẽ hesakã meve chéve umi párrafo peteĩteĩ (ajapo glosario).
 - ahaiguy ha aguenohẽ umi idea principal.

Téra temape ġuarã

Idea principal

Ideas secundarias

.....
.....
.....
.....

4°
Grado
EEB

15. Ahai síntesis aipuruhápe umi idea aguenohēva'ekue.

.....

.....

.....

.....

16. Javarāngue ambue atýpe, jajapóta exposición interactiva, ñamombe'úta umi mba'e jaikuaa pyahuva'ekue.

2. Umi atypegua omombe'úta oikuaa pyahúva, upéi omyesakáta umi mba'e iñimpor-tantevéva ha ambuekuéra katu rohaíta umi mba'e.

Subtema peteĩha.....

.....

.....

.....

.....

Subtema mokõiha

.....

.....

.....

.....

Subtema mbohapyha

.....

.....

.....

.....

17. Jajapo peteĩ mapa temático jahechauka hağua ipype moõpa oiko ko'áğa Guaranikuéra ñane retã Paraguái.

18. Ajapo peteĩ resumen Guaranikuéra rehegua ahaívo ko'ã mba'e.

Guaranikuéra	
Mba'éichapa oñeorganisa hikuái:	
Mba'épepa omba'apo hikuái:	
Mba'épa umi hembikuaa:	

4°
Grado
EEB

19. Ñañomongeta mbo'ehakotyype mba'épa oguereko ipype umi artículo oĩva legislaciõnpe ha oñe'ëva ñeñangareko ñande ypykuérape ġuarãre.

Upéi jahai.

a) oñoñe'ëmegua:

.....
.....
.....

â) joavyha:

.....
.....
.....

20. Mbo'ehára pytyvõme ñañemoĩ peteĩ ñe'ëme umi mba'e ñañemongetava'ekuére.

21. Jaheka ha ñaikytĩ opaichagua marandu oñe'ëva ñande ypykuéra tembiasáre, ñamoñe'ë ha ñaguenohẽ umívagui conclusión.

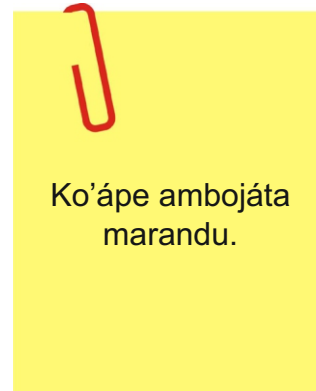
Araka'e guarépa pe marandu:

Moõguarépa:

.....
.....
.....

Mba'épa che ha'e

.....
.....
.....

Ko'ápe ambojáta marandu.

4°

Grado
EEB

22. Amongora tai ohechaukáva mbohováí oĩ porãvéva:

1. Guaranikuéra ha'eva'ekue ava:

- a) Pámpido
- ã) Láguido
- ch) Amazónido

2. Españolkuéra oguahẽramo guare Paraguáipe ojejuhuraẽva'ekue ñande ypykuéra ndive hérava:

- a) Paranaés
- ã) Paraguayenses
- ch) Carios
- e) Itatinkuéra

3. Guaranikuéra ojavova'ekue pe antropofagia upéva oipuru:

- a) Maymáva opytáva preso ñorairõ rire
- ã) Ñande ypykuéra Tupi
- ch) Ñande ypykuéra Pámpido
- e) Presokuéra oñorairõkuaavéva
- ê) Ambuekuéra aty ha cultura Amazóna pegua

4. Oguahẽramo guare españolkuéra ko'ã tendápe, Guaranikuéra oikova'ekue:

- a) Chaco tuichakuépe, ysyrykuéra Paraguay, Paraná ha Uruguay mokõive rembe'y gotyo.
- ã) Ko'ãğa ha'éva Región oriental Paraguáipe, Misiones ha Corriente (Argentina) rupi avei.
- ch) Ko'ãğa ha'éva Región oriental Paraguáipe ha Estado Matto Grosso Brasilpe.
- e) Ka'aguy Amazonas guive oĩha Río de la Plata peve.

23. Añemongeta che rogaygua ndive aikuaa hağua che pehẽnguekuéra ypykue rehegua:

Moõpa oiko ypyva'ekue hikuái, mba'éichapa héra upe tenda, mba'e rehepa héra upéicha, oĩpa upépe ysyrykuéra, yvytykuéra, térã ambue mba'e oĩva upe oikohague rupi hikuái ha téra oĩva ñe'ê guaraníme.

Umíva amohenda peteĩ mapa temáticope.

.....
.....
.....

Che pehẽnguekuéra, ha mba'e origen étnicopa oguereko hikuái.

Amboja ko'ápe mapa ajapóva ahechauka haġua moõpa oiko ypyva'ekue che pehẽnguekuéra.

4°
Grado
EEB

24. Ñaõomongeta mbo'ehára Ciencias de la Naturaleza rehegua ndive, avei Guaraní mbo'ehára ndive, jaikuaave haġua ka'avokuéra ha mymbakuéra rehegua, avei herakuéra guaraníme. Jajesareko terakuérare mba'emba'épa omombe'u térã ohechauka umi ñe'ẽ.

Romboysí ko'ápe umi ñe'ẽ:

Ka'avokuéra	Mba'éichapa	Mymbakuéra	Mba'éichapa
.....

Tendakuéra	Mba'éichapa	Ysyry/yvyty	Mba'éichapa
.....

25. Ñaõomongeta ha ñamombe'u umi mba'e pyahu jaikuaáva peteĩ investigación mbykymi rupive, ko'ã mba'e rehegua:

Mba'éichapa ko'ága oĩ ñande ypykuéra ñane retãme, umi ley oñe'ẽva hesekuéra, institución gubernativa ha ndaha'éiva gubernativa oipytyvõva chupekuéra.

Pe investigación ajapo haġua iporãta ahechakuaáramo ko'ã mba'e:

- Aheka umi institución oñeha'áva ñande ypykuéra oiko porãve haġua: PRODECHACO, Tierra viva, INDI ha ambue.
- Añomongeta antropológondi térã ambue oikuaáva guive ko'ã mba'ére.

a.....

.....

ã.....

.....

ch.....

.....

26. Jahechakuaa ha ñamomba'e ñane irũnguera rembiapo, ja'évo umi ñe'ẽ oipytyvõtava chupekuera okakuaave haġua ikuaapy'e ha imbareteve haġua hemiandúpe. Jahai umi kuaapy pyahu ñahendúva ñambohetave haġua marandu jaguerekóva ñande ypykuera rehegua.

4°

Grado
EEB

Jesarekorã: Ipya'eve haġua umi exposición, avei maymáva omba'apo haġuáicha, peteĩ arapokõindy'e omombe'u ha ohechauka hembiaapo peteĩ aty, ambue arapokõindy'e tojapo upéicha avei ambue aty .

Jajapo peteĩ álbum ñamoĩtahápe guaranikuera arandukuaa apopyre omoporãve haġua, avei ombohetave haġuáicha pe rincón educativo.

Mba'éichapa ahecha ko'ã mba'e aikuaa pyahuva'ekue.

Mba'e javépa añeñandu porãve.

Mba'e javépa nañeñandu porãira'e, mba'e rehepa. Mba'épa ajapóra'e upéva iñambue haġua.

Ajapopápa opaité mba'e tekotevéva guive ajogueraha porã haġua che irũnguera ndive, avei mbo'ehaopégua ndive. Mba'e rehepa upéva.

Ajepy'amongeta chejehe ha mba'éichapa aikũmby porãve mbo'epy pyahu. Ahai mba'éichapa ikatu aikũmby porãve kuaapy.

ÑE'ËNDY

Ñande Ypykue: máva upe tenda oikohápegua voi.

Guarani: ou ñe'ẽ guarinĩgui, he'iséva ñorairõ, upéicharõ ha'e oñorairõva. Ikatu avei ou ã ñe'ẽgui.

Guarakapa: jokoha, mo'ãha, ha

ni: ñakãity, ñande ypykuera oñorairõháicha, mokõi tysýipe, peteĩva tenondegua, ogue-reko escudo térã jokoha ha ambue tysýipe katu oĩ oguerekóva hu'y térã flecha ha oĩ hikuái ñesũhápe. Ambue mba'e he'iséva ikatu penacho de plumas, guaranikuera ojepokuaágui oipuru guyra rogue.

Ko yvy ape jaikoha ñemoha'anga

Ahechakuaa mba'éichapa ikatu oñemoha'anga yvy jaikoha avei mba'emba'épa oguereko ipype.

Ko mbo'epyatýpe jaikuaáta:

1. Ajesareko porã umi ta'angáre oíva ambue hoguépe ha upéi ambohováí:

- a) Mba'épepa ojoavy hikuái.
- ã) Mba'épa ohechauka ñandéve sa'y hovy kangýva ta'angapegua.
- ch) Mba'épa ohechauka ñandéve sa'ykuéra marrón ha verde.
- e) Mba'épa ohechauka umi jehai ojehecháva mokõive ta'angápe.
- ẽ) Moõ gotyopa oho umi jehai.

Reikuaápa

Geografía ha'e ciencia oñeha'áva oikuaa mba'eichaitépa elemento geograficokuéra, avei mba'eichapa umíva oñomoirũ yvy ape ári (taha'e ha'anga térã yvy tuichakue) ha umi fenómeno físico ojuhúva (clima, relieve, y, ha mba'e), biológico (techapyrã mymbakuéra ha ka'avokuéra ñemohenda) ha tekovekuéra (tenda ojeikoha, ndojeikoiha, ñemongy'a rehegua, culturakuéra ñemohenda, recurso natural jeipururu ha mba'eichapa tekovekuéra oiko).

Aikuaa hağua

Ymaite guive yvypóra oñeha'áva'ekue omoha'anga hağua tenda oikoha, umi tenda ojuhu pyahúva, ha upéicha heñói mapa ypykue, tekotevẽgui yvyporakuéra oñomombe'u heta mba'e ojupe. Mapa itujavéva ojeikuaáva ningo oguereko 4500 ary rupi ha ojejapova'ekue táva hérava Ur opytáva Mesopotamiape (ko tenda oĩ continente asiáticope). Ko yvy jaikoha ningo ndaha'úi ku ijapu'a porãva, ichipe umi polo gotyo ha pe yvy katu ndaha'úi peteĩcha meme, (oĩ tenda y hypyha oguerekóva ykua guasu, oĩ avei tenda oĩhápe yvyty yvate). Ojeikuaave hağua yvy jaikoha rehegua ojepuru peteĩ modelo hérava Geoide, upéva rupive ojehechakuaa yvy ra'anga, ojehechakuaa'yre mba'eichapa pe relieve.

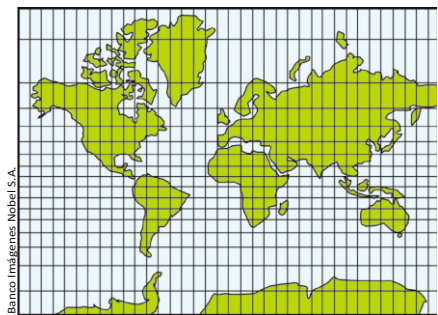
Pe globo terráqueo ha'e ñemoha'anga apu'a ko yvy jaikoha rehegua. Pe planisferio katu ha'e ñemoha'anga jepyso ko yvy jaikoha rehegua.

Umi yvy aty tuicháva ha opu'ámievéva héra continente, umíva América, Antártida, Europa, Asia, África ha Oceanía. Yno'õ tuichatuicháva, oñemysáiva ojaho'ívo yvy jaikoha hetaite henda rupi héra océano, umivahína Ártico, Antártico, Pacífico, Atlántico ha Índico.

Globo Terráqueo

Banco Imágenes Nobel S.A.

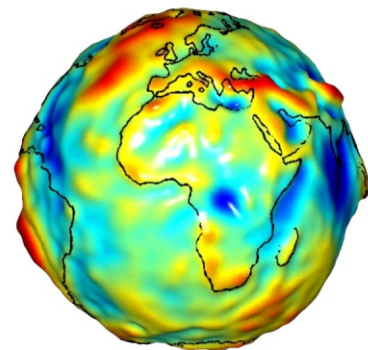
Planisferio

Banco Imágenes Nobel S.A.

Primer Mapa

Banco Imágenes Nobel S.A.

Geoide

Banco Imágenes Nobel S.A.

2. Ñamba'apo:

- a) Ahechakuaa umi tenda oĩhápe yvy ha umi tenda oĩhápe y.
- ã) Ambosa'y che kuadérnope continentekuéra ha océanokuéra.

Mbo'ehára omoha'angáta continentekuéra avei umi paralelo ha meridiano ñimportantevé-va peteĩ mandarina rehe ohechauka haġua ko yvy jaikoha ijapu'aha. Yvy jaikoha globo terraqueoicha.

Upéi, ñaikytĩta pe mandarina'a ha jaipysóta, ñamoĩta hese tachuela térã alfiler opyta haġuáicha, péicha jahechakuaáta continentekuéra ra'anga jepysopyre, upéicha niko oiko avei pe yvy jaikoha oñemoha'angágui globo terráqueo ha planisferio rupive.

4°
Grado
EEB

Aikuaa haġua

Umi círculo convencional ningo línea imaginaria, ndojehecháiva, héra paralelo ha meridiano. Umi línea imaginaria ningo eje aty ojojuhúva ha ojehechakuaa umi cuadrícula oguerekóva pe mapa rupive; umi eje oĩva peteĩ polo guive ambue polo peve ningo héra Meridiano ha umi ojehaíva Este guive Oeste peve héra Paralelo; ko'áva peteĩteĩ oñemedi grado rupive.

Reikuaápa...

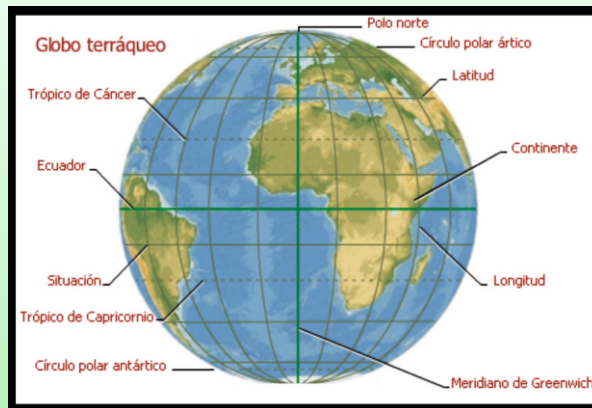
Cartografía ha'e kuaapy aty ha tembiapokuéra científico, artístico ha técnica rehegua, ojepurúva ojejapo haġua mapa, plano ha ambuéchagua ñemoha'anga ko yvy jaikoha rehegua.

Pe paralelo 0° térã de origen oje'eha ningo ECUADOR, omedíva pe latitud; peteĩchante imombyrykuépe oĩ umi pologui ha omboja'o pe globo terráqueo mokõi hendápe: hemisferio norte ha hemisferio surpe.

Paralelokuéra ijesimalva

- Polo Norte 90° (ha'e peteĩ punto).
- Círculo polar Ártico 66°.32`30`` Norte.
- Trópico de Cáncer 23°.27`30`` norte.
- Ecuador 0°.
- Trópico de Capricornio 23°.27`30`` Sur.
- Círculo polar Antártico 66°.32`30`` Sur.
- Polo Sur 90° (ha'e peteĩ punto).

Pe meridiano 0° térã de origen oje'eha oñembohéra GREENWICH, omedi longitud; omboja'o ko yvy hemisferio Oriental ha Occidentalpe.

Pe mapa geográfico rupive oñemoha'anga tenda ojejuhuséva térã ojehechaukaséva ko yvy ape ári, ikatúva michĩ térã tuicha, oñemoha'anga mba'e ojepysóva ári.

Umi coordenada geográfica ningo pe latitud ha longitud, oñemopyrendáva umi paralelo ha meridiano rehe.

Pe latitud ha'e pa'ũ oĩva oimeraẽ tenda guive ko yvy ape ári pe Ecuador peve; ha longitud katu ha'e pa'ũ oĩva oimeraẽ tenda guive ko yvy ape ári Meridiano Greenwich peve.

Ñane planeta niko ojere ijehe voi, upéva rupi niko jaikuaa umi punto cardinal: pe Este térã Oriente gotyo osẽ kuarahy; pe Oeste térã Occidente gotyo oike kuarahy. Pe eje de rotación ohechauka mokõi punto ojoavýva ojehegui: Polo Norte ha Polo Sur. Ha péicha jaguereko irundy punto cardinal: Norte, Sur, Este ha Oeste.

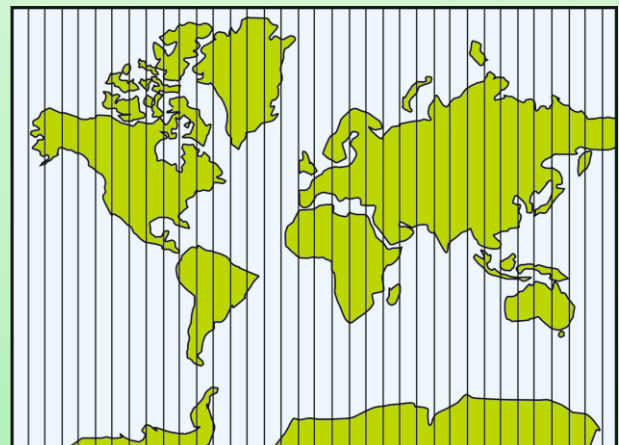
Yvypóra ymave ojesarekova'ekue astrokuérare oikuaa hağua moõ gotyopa ohova'erã, péicha avei omañava'ekue hikuái kuarahy térã jasy rehe, upéi Flavio Gioja omoĩ porã pe brújula ohechaukáva pe norte magnético ko yvy jaikoha rehegua (hi'ağuíva pe norte geográfico rehe).

Pe rotación ojapóva ko yvy jaikoha hi'eje rehe ombohape ára ha pyhare myengovia ojoavy aravópe, umi polo ichipe, yvytukuéra oipeju ambue henda gotyo ha corriente marina, avei.

Pe traslación oikóva ko yvy jaikoha rehe, ojere jave kuarahy rehe omoñepyrũ umi estación, equinoccio ha solsticio ndive.

Umi equinoccio ojehe kuarahy ojope jave Ecuador pukukue gotyo. Otoño térã arahaku vevúi oñepyrũ 21 de marzo ha primavera térã arayvoty oñepyrũ 21 de setiembre hemisferio sur gotyo.

Umi solsticio ojehe kuarahy ojope jave trópicokuéra pukukue gotyo ha omoñepyrũ invierno térã araro'y ojejúva 21 de junio (trópico de Cáncer ári) ha arahaku térã verano oñepyrũva 21 de diciembre (trópico de Capricornio ári) hemisferio Sur gotyo.

3. Amboja térã amoha'anga peteĩ mapa ndojehaíriva hese mba'eve, ahechauka hağua ipype ko'ã mba'e:

- a) Continentekuéra.
- ã) Océanokuéra.
- ch) Paralelokuéra.
- e) Meridianokuéra.

4. Ajesareko peteĩ planisferio térã globo terráqueo oĩva che mbo'ehaópe rehe ha upéi ambohovái ko'ã porandu:

- Mba'e continentepepa che aiko.
- Mba'e hemisferiopepa oĩ che róga, ajesarekóramo Ecuador rehe.
- Mba'e hemisferiopepa oĩ pe táva che aikoha ajesarekóramo pe meridiano de Greenwich rehe.

5. Jajepy'amongetamína ko marandu rehe :

Tekotevẽ ñañangareko porã ñane planétare, ha'eramoguáicha mba'ehepy ijojaha'ỹva.

6. Ñambohovái ko'ã porandu:

- a) Mba'épa ikatu jajapo ñamombovyve hağua yty ñane rógape, mbo'ehao korapýpe ha mbo'ehakotyve avei.
- ã) Mba'éichapa ñanembyai yty ñande rekovépe maymáva jaikóvape ko yvy ape ári.

7. Ñamombe'u ñane rembiapo ñane irũnguérape.

8. Ñamoĩmba jahechajéyvo ñane rembiapo:

	Héẽ	Nahániri
Amomba'e che irũnguérape ha'ekuéra oñe'ẽramoguare.		

Mba'e rehepa.....

4°

Grado
EEB

Umi tembiapo ajapova'ekue apytépe, mávapa chepytyvõ aikuaave hağua mbo'epy pyahu rehegua.

Ñe'ëndy

Latitud: pa'ũ oĩva oimeraẽ tenda guive ko yvy ape 'ári Ecuador peve.

Longitud: pa'ũ oĩva oimeraẽ tenda guive ko yvy ape 'ári meridiano de Greenwich peve.

Paralelo: Umíva ha'e Línea ndojehecháiva ha oĩ jováiva Ecuador rehe ha omboja'óva ko yvy jaikoha norte ha surpe.

Meridiano: Āva ningo línea ndojehecháiva ha ojehaíva peteĩ polo guive ambue polo peve, omboja'o ko yvy jaikoha mokõi pa'ũme hemisferio Oriental ha Occidental.

Paraguái ha tetãnguéra oĩva Río de la Platape

Ahechakuaa mba'empa'épa oguereko ñane retã Paraguái ha tetãnguéra oĩva Río de la Platape.

4°
Grado
EEB

1. Ajesareko porã ko mapa sudamericano rehe ha ahechakuaa ipype umi mba'e aikuaáva.

a) Añemongeta che irũnguéra ndive ha amombe'u chupekuéra mba'e tendápa aikuaase, amombe'u avei mba'e rehepa aikuaase umi tenda.

ã) Amombe'u mba'e hemisferiopepa oĩ ñane retã Paraguái.

ch) Amohenda ñane retã Paraguái ahechakuaávo umi punto cardinal.

e) Ahechakuaa mba'épa ohechauka sa'ykuéra pe mapa físicope.

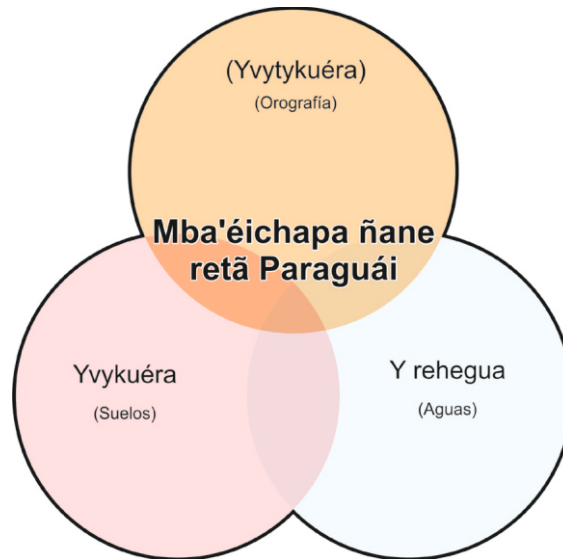
ê) Planisferio pytyvõ rupive ahechauka:

- Continentekuéra.
- Oceanokuéra.
- Ñane retã Paraguái ha tetãnguéra oĩva ijerére.

Ko mbo'epyatýpe jaikuaáta:

4°

Grado
EEB

Jajapo aty ñamba'apo hağua ha jaikuaave hağua ñane continente rehegua.

Pe continente americano tuichakuépe oguereko 42.000.000 km², umívagui ñane retã Paraguái oipuru 406.752 km². Ñane retã ningo oĩ América del Sur mby-tépe, ndoguerekói costa mar rehe ijerére oĩ tetãnguéra Argentina, Brasil ha Bolivia.

Paraguái ningo oĩ pe llanura sudamericana tuichaitéva 'ári, ojepysóva oeste guive este peve, cordillera de los Andes guive costa atlántica peve ha Matto Grosso guive, Patagonia Sur peve.

Mbohapy tenda ojehechakuaa Sudaméricape: umi montaña oĩva Oeste gotyo (Los Andes), umi macizo oĩva Este gotyo (Brasilia, Guayana ha Patagónico) avei, umi llanura oĩva cuenca sedimentariape.

Paraguái ningo oñemohenda Cuenca del Río de la Platape Argentina ndive, Uruguay, Brasil pehëngue ha Bolivia, upe cuenca ohupyty peteĩ llanura tuicháva,

Reikuaápa

Sedimento ningo umi mba'e ono'õva ha ojehu upéva gravedad rembiapo rupive, ambuekuéra agente erosivo oipytyvõ avei, peteĩa ningo pe y. Techapyrã: oky jave jahecha mba'éichapa y osyrýva oguero-tyryry vyvyku'i yvate guive, ha upéi oheja umíva tenda ikarapehápe.

Reikuaápa

Cuenca, ha'e tenda osyryha ykuéra peteĩ tenda gotyo meme, taha'e lago, río térã mar.

oĩ ipype macizo brasileño, meseta boliviana ha ysyry Colorado, umíva oguereko 3,5 millón km² ijyvýpe, upévare ha'e peteíva umi cuenca iñimportantevéva ko yvy ape ári.

Ñane retã ha pe Cuenca Río de la Plata pegua ningo vertiente del Atlántico mba'etee, upéva he'ise ysyrykuéra oñehêha océano Atlánticope.

Río de la Plata cuencape ikatu jahechakuaa opaichagua región, umíva oñemohenda ysyrykuéra ñehêre.

Pe Región Andina, ningo ohupyty umi cuenca ijyvatéva ysyry Pilcomayo, Bermejo ha ysyry Salado rehegua, umi rupi py'ýiete oky ha yvy upe rupigua opu'ã joavy, ysyry kuéra katu hekope'ỹ, ha katu oĩ yacimiento petrolífero, gasífero ha mineral kuéra taha'e: hierro, zinc, cromo, plata, estaño ha cobre.

Región Alto Paraguay pegua térã Pantanal, ohupyty pe planicie ojeikuaáva Pantanal rérape, upépe osẽ ñepyrũ ysyry Paraguái, ko región ojepyso Brasil, Bolivia ha Paraguái peve. Pe yvy oguerekóva ikatu oñemongakuaa ipype mymbakuéra, avei oguereko reserva diamante rehegua, cobre ha caliza, avei yacimiento hierro ha magnesio rehegua.

Región del Alto Paraná ha Alto Uruguay, ohupyty ysyry ñesẽ río Paraná ha Uruguay pegua, oguereko yvypu'ã ndaijojáiva, upévare ysyrykuéra opu'ãpu'ã ha osyry mbarete, péicha oikógui ikatu ojeguereko pe hidroeléctrica omoheñoiva hetaite kilovatio.

Oguereko avei yvy iporãitereíva oñeñemitỹ haġua, oĩ avei ipype ka'aguy. Brasil gotyo avei oñeguenohẽ metal, itavera ha oĩ yacimiento carbón ha petróleo rehegua.

Pe **Región Bajo Paraguay ha Medio Paraná** pegua ohupyty tenda Chaco tuichakue oíva Argentina, Bolivia ha Paraguái. Chácope ojehechakuaa oíha yvyku'i renda ha oĩ tenda nahe'õietereiha. Yvy upe rupigua ojepyso joja ha ndokýi py'ýiri. Tembiapo ojejapóva katuetete upe rupi ningo mymba ñemongakuaa, avei yvyra rehe ñemba'apo. Umi tenda rupi oĩ petróleo, Bolivia ha Argentina, oguenohẽ ko mba'e.

Región Bajo Uruguay pegua ohupyty pe cuenca tributaria ysyry Uruguay pegua, ojejuhúape río Ijuí ndive guive. Ohupyty avei tenda oíva Brasil, Argentina ha Uruguay, oguereko yvypu'ã heta hendápe. Pe río Uruguay ojepurupaite oguerekógui potencial energético tetãnguera ijykeragua ndive. Oky ary pukukue aja, pe yvy iporãiterei ñemitỹrã, upévare oñeñotỹ ipype

Reikuaápa

Vertiente ningo pe yvy jero'a, upévare y osyrýva guive oho peteĩ tenda gotyo meme.

Reikuaápa

Kilovatio rupive oñemedi pe energía.

Mba'épa pe Infografía

Ha'e marandu jehaipyre, ikatu ta'anga, lámina, dibujo, ha mba'e.

heta mba'e. Uruguay oguereko pradera natural oje'eha, umi rupi oñemongakuaa mymbakuéra. Ojejuhu avei ipype yacimiento hierro ha manganeso rehegua.

4°
Grado
EEB

Pe **Región Bajo Paraná ha río Paraguay rehegua**, umíva ningo ohupyty y oíva Santa Fe ha Río de la Plata guýpe, upépe pe yvy ojepyso joja, avei umi yvy iporãiterei ñemityrã, upévare oje'e zona agropecuariaha, kapi'ipe oíva upépe iporãiterei mymbakuéra rembi'urã, oñemba'apo avei pirakutúpe, ha oí heta industria ambuekuéra mba'e rehegua.

2. Ajapo peteĩ cuadro infográfico amoĩhápe mba'éichapa peteĩteĩ umi región oíva Cuenca Río de la Plata pe.

3. Jaheka diccionariope mba'épa he'ise umi ñe'ẽ ndajaikuaáiva guive.

4. Amba'apo mápape ha ahechauka:

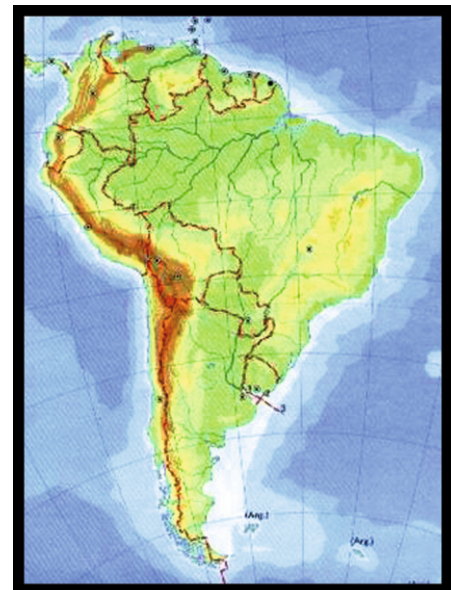
Cuenca Río de la Plata pegua.

a) Tetãnguéra oíva regiónpe.

ã) Tetãnguéra Capital oíva regiónpe.

ch) Cuenca Río de la Plata pegua subregión.

e) Ahechauka mápape umi característica física iñimportantevéva ajuhúva arandukápe, taha'e vytykuéra, macyzo, llanura, ysyry, etc.

5. Ajapo peteĩ maqueta Sudamérica rehegua ajesareko porã mba'épa oguereko pe Cuenca Río de la Plata pegua.

Mba'e piko peteĩ maqueta
Ojepuru ningo ojehechauka haġua oíva guive peteĩ mápape ambue hendáicha.

6. Che rogaygua pytyvõme, ajeporeka arandukakuérape

- a) Mba'épa ñane rembiasakuépe ñanembojoapy Buenos Aires ndive avei ambuekuéra táva oíva pe regiónpe.
- ã) Mávapa upe ofunda ñepyrũva'ekue Buenos Aires. Mávarepa oje'e ofundahague mokõi jeyha.
- ch) Mba'e rehe piko Paraguái ndo'explotáiri petróleo oíva Chacope.

Componente Ambiental 7. Ñañemongeta

- a) Mba'e rehe piko ysyrykuéra ikatu ndoguerekovéi pe potencial hidroeléctrico.
- ã) Ñande piko ñaipytyvõ térãpa ñambyaive opaite mba'e ñande jerére. Ñaipytyvõ piko ñane medio ambiente hesãive hağua.
- ch) Mba'éichapa ojepuru umi recurso natural ñane retãme.

8. Ñamombe'u ha jahechauka ñane rembiapo ñane irũnguérape.

9. Jajapo ko tembiapo:

	Héẽ	Nahániri
Aipytyvõ che rekoha ipotĩ hağua		

Mba'e rehepa...

Mba'e tembiapópa upe che pytyvõveva'ekue aikuaave hağua. Mba'e rehepa.

Pe Río Paraguay omombyte ñane retã mokõi región naturalpe, ojoavýva heta mba'épe, iclímape, ijyvýpe, ka'avo oíva peteĩteĩme, mymbakuéra oguerekóva, avei tekovekuéra oikóva umi rupi.

a. Región Oriental ojejuhu Río Paraguay asu gotyo ha oñehenói avei chupe región Paraneña. Ko región ningo yvype, oĩ ipype ysyrykuéra, taha'e río, arroyo, avei yvytyrusukuéra nda'ijyvatéiva (serranía), umíva héra Amambay, Mbaracaju ha Ybytyruzu, ijapytepekuéra oĩ yvytypa'ũ heñoi porãhápe ka'avokuéra, oĩ avei upe rupi ñukuéra ha kapi'ity, ko'ã yvy iporãiterei oñeñemitỹ hağua, ha oñemongakuaa hağua mymbakuéra. Ysyry Apa guive ysyry Paraná peve ojepyso peteĩ ñu tropical tuicháva, oĩhápe opaichagua ka'avokuéra hogue okui'ỹva.

Ñukuéra ningo oguereko opaichagua kapi'i tropicalva, amambái, pindo, mbokaja, ka'avokuéra.

ýpegua, taha'e nenúfar térã yrũpe (Victoria amazónica), yvotykuéra porãita, taha'e orquídea, brunfelsia ha'éva jazmín del Paraguay. Pe clima ningo subtropical, py'ýiete oky. Oĩgui ko regiónpe ventaja climática avei yvy iporãitereíva, hetave tekove oiko ko tenda gotyo, 98 % rupi oikóvagai ko tetãme, ipype oĩ 14 departamento, umi 17 oĩvagai ñane retãme. Ko región ningo ohupyty 39% ñane retãmegua ohupytyva 159.827 km².

Ko regiónpe oĩ institucionkuéra oisãmbyhýva ñane retã, péicha avei heta mba'e ojeguerekove; oĩve tape, mbo'ehaokuéra, pe comunicaci3n isýive ha oĩ avei hetaite mba'e oñeikotevéva.

Yvy upépe oĩva ningo arenoso ha arcilloso. Ysrykuéra hetave oĩ avei ko regiónpe jajesarekóramo Chaco rehe. Umi ysry hupy, hi'y heta, ndopái ha ikatu oñenavega ipype.

ã. Región Occidental térã Gran Chaco, ojejuhu ysry Paraguay akatúa gotyo, ohupyty 61% pe territorio nacional ha ojepyso 246.925 km². Pe yvy upepegua ipe ha ojepyso Oeste gotyo umi estribaci3n andina oĩha gotyo, oñepyrũ ijyvate 0 metro pe mar nivel 'ári, oguahẽvo Bolivia ypype ijyvate 500 metro.

Ojehechakuaa mokõi tenda ojoavýva ojohegui heta mba'épe, pe Alto Chaco (isékova) ha pe Bajo Chaco (he'õva). Pe zona omohe'õhápe río Paraguay umi ysry oñehẽha peve oñehenói Bajo Chaco, umi rupi oĩ yvy henyhẽva ýgui oky jave, upéva oĩ pantanal ha estero. Ka'avokuéra ndaha'ei ku hetaiterei oĩva, ojejuhu upépe urunde'y pytã (quebracho colorado), chugui oñeguenohẽ vyvra atã, oguerekóva tanino, ha oipurúva umi omba'apóva mymba pirére.

Pe Alto Chaco katu isecove, iperõve, pe yvy ipe ha henyhẽ Carrizo tropicalgui, ñukuéra ikarape ha heta ñuatĩ oĩ ipype, kapi'ikuéra ndahetái, péicha avei vyvramatakuéra ndaha'ei ku tuichatui-chaitereíva.

Mymbakuéra Chaco pegua ningo tatu, capivara, mborevi, vizcacha, guasu, jakare iñapyngua péva, agutí, guanaco, gris3n ha opaichagua mbói. Guyrakuéra apytépe jajuha tukã, águila morena, tu'ĩ, cisne ijajúra hũva, alonso ikopéteva, ibis, garza, ñandu ha perico; ko'ã guyrakuéra ogue-

Cerro perteneciente a la Cordillera de los Altos

Orquídea

Jazmín del Paraguay

-reko hague porãporã ha ojehecharamóva. Ary 2002pe oĩva'ekue 48 especie oñehundímava ohóvo.

Ojehechakuaa oĩha upépe tenda ijyvyku'íha avei itujuha. Ysrykuéra ko región pegua ndahypýiri región Oriental peguáicha, Alto Chacope mbovyve ysry oĩ Bajo Chacogui. Okýgui sa'ive, sa'ive y avei ono'õ upe rupi.

Enfoque medioambiental

Ary 2000pe osëva'ekue marandu he'íva 58 % ñu ñane retãme. Oñeñeha'ãvo ojepuru yvy ñemityrã oñemoperõ ñunguera ha mbovyve ohóvo.

Jaikuaaháicha economía ñane retãmegua imbarete pe agricultura ha ganadería rupive, umíva ha'e tembiapo iñimportánteva omomba'apóva heta tekove ñane retãme, upéva ohupyty 20,3 % pe producto interno brutogui (PIB) (2001).

Ñukuéra rupive ñane retã oguereko jepe'a, yvyra oje'exporta hağua, ha avei tanino. Ary 1990-2000 peve oñehundiva'ekue cada año 0,51 % ñu oĩva ñane retãme. Oñehundíteramo gueteri péicha ohóvo ka'aguykuéra, áğa ary 2011pe sa'ieterei opytáta umi ñu jaguerékóva ñane retãme. He'i ningo WWF World Wide Fund for Nature (Fondo Mundial para la Naturaleza) ko'áğa opytaha 1.300.000 hectáreantema, ha oĩva'ekue 9 millón iñepyrüetépe.

Mba'épa ojapo sambyhyharakuéra ñane retãmegua ojoko hağua ka'aguykuéra ñehundi:

- Pe Servicio Forestal Nacional heñoiva'ekue ary 1973 oñangareko hağua ha ombohetave hağua ka'aguykuéra, ndojehechái hembiapokuéra rapykuere heta mba'ére.
- Ary 1991pe ñane retã sambyhyharakuéra ndohejái oje'exporta cuatro especie oñehundímava ohóvo.
- Ojejogua 150.000 hectárea ka'aguy oñeñangareko hağua hese (3,4% oñeñangareko ha ojejapo chugui parque ha reserva natural).
- Ary 2009pe ojejapo gestión privada rupive peteĩ tembiapo hérava "**A todo pulmón, Paraguay respira**" ha'eva'ekue campaña oñeñotýtahápe 14 millón plantitakuéra Región Orientalpe, oñeñotýva'ekue táva Asunciónpe ha ojuhupyty 15 mil hectárea rupi.

Ka'aguykuérare ñeñangareko ko'ã tetãme:

- **Paraguay** : 406.752km² gui , oñeñangareko 3,4%.
- **Argentina**: 2.780.400km² gui, oñeñangareko 1,8%.
- **Brasil**: 8.547.404km² gui, oñangareko 4,4%.
- **Bolivia**: 1.098.581km² gui, oñangareko 14,2%.

Ambueichagua problema ambiental oĩva ningo: ysrykuéra oñemongy'apa industriakuéra rupive, avei y rembyre rupi ojuhúva ndahetái hendápe ñane retã Paraguái. Pe y oipurúva tekovekuéra jaikóva ko tetãme ningo noñe-

ñangarekoporãi hese, upévare oĩ pe riesgo sanitario oje'eha maymáva oipurúvape guarã. 78 % rupi jaikóva Paraguái pe jaipuru pe y potábleva.

Paraguay ningo ojapo umi tratado internacional biodiversidad rehegua, pe clima ñemoambue, especiekuéra oñehundíva ohóvo, ytykuéra ipeligrosova ha humedal rehegua.

Oñe'implementa avei política nacional organismo no gubernamental pytyvõ mbarete rupive ojejoko hağua pe ka'aguykuéra ñehundi, ha ogehupyty heta mba'e porã ary 2006pe, avei organismokuéra internacional ohechakuaa ha omomba'e ñane retã rembiapo ko'ã mba'épe.

1. Amba'apo mápape:

a) Ahechauka tetãnguéra icapital reheve.

ã) Ahai ysyrykuéra réra oĩva Cuenca Río de la Platape.

2. Jajapo ko'ã tembiapo:

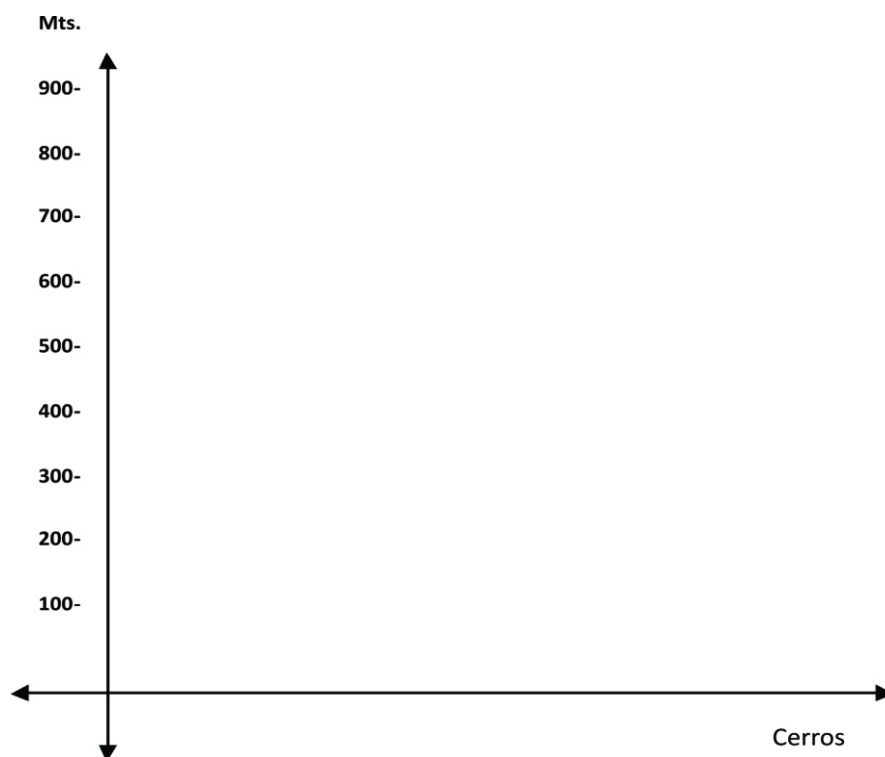
a) Mba'e rehepa ñambuepa pe relieve terrestre.

ã) Ajapo peteĩ gráfico ohechaukáva mba'eichagua relievepa oĩ.

ch) Mba'e momarandúpa ome'ẽ ñandéve umi mapa físico ha político.

e) Mba'eichagua referenciapa ojepuru ojehechakuaa hağua yvy yvatekue.

3. Ahai ko gráficope vytykuéra ñane retãmegua yvatekue, upevarã ajesareko ko'ã mba'ére, Amor ijyvate 765 metro, Sarambi oguereko 745 metro, Tres Kandu 842 metro ha yvyty Peró ijyvate 815 metro.

3. Jajapo ficha resumen rehegua, upevarã jajesareko ko'ã mba'ére. Ñamba'apóta atýpe ñañoptyvõ haġua, upekuévo jaikuaave oñondive

- a. Región Oriental.
- ã. Región Occidental.
- ch. Alto Chaco.
- e. Bajo Chaco.
- ẽ. Enfoque ambiental.

Ambue tembiapo jajapo haġua, jaipurúta ko guía didáctica.

4. Ajapo peteĩ cuadro sinóptico ha ahai ipype mba'eichamba'éichapa pe relieve.

Mba'éichapa pe relieve
América del Sur
-
-
-
-

5. Ajapo peteĩ mapa temático amombe'uhápe mba'éichapa oje'explota umi recurso natural oĩva Américape. Che rembiapo ikatu amoirũ gráfico ndive. Ndacheresaraimo'ãi aipuruva'erãha referencia.

6. Amoĩmba ko cuadro sinóptico ahechakuaávo ko'ã mba'e:

Región natural Paraguáipegua

	Oriental	Occidental
Departamento oĩva ipype.		
Recurso térã actividad económica ojejapova.		
Yvytykuéra iñimportantevéva.		
Mba'eichagua yvýpa oguereko.		

7. Ajapo peteĩ mapa temático infográfico ahechauka hağua mba'épepa ojoavy región oriental ha región occidental, ahechakuaa umi sistema principal oguerekóva, yvytykuéra, meseta, vytytyrusu, ijyvatevéva ha llanura, ipype avei ahechakuaa ysrytykuéra syryha iñimportantevéva.

Aipuru referencia: cromática (sa'y rehegua) ha papapykuéra.

8. Ambohovái porandukuéra

a. Mba'e tetãpa oñangarekove ika'aguykuérare.

.....

ã. Mba'éichapa oĩ ñane retã ka'aguykuéra ñeñangarekópe. Mba'e rehepa nde ere oĩha upéicha. Mba'épa ikatu jajapo.

.....

9. Aikuaave umi atractivo turístico oĩva ñane retãme rehegua ha ajapo mapa infográfico peteĩ circuito turístico hi'aitéva chéve ajapo rehegua.

Técnica tekotevêva aikuaa Infografía

Ko'áġa rupi oimeraêva oguereko material gráfico taha'e ta'anga revista téra periódico pegua, página escolar, catálogo, folleto opaichagua, anuncio comercial, imagen digital ha opaichagua ta'anga ikatúva oñeguenohê internetgui. Ko'ã mba'e ikatu ojeipurupa jaikuaa porãve haġua.

Mba'éichapa jajapóta. Ndahasyiete ningo

- Ñamoñe'ê rire mba'e rehepa ñamba'apóta, jaheka pe tema, ñaguenohê avei idea principal oíva guive. Tambyky ha tomombe'u heta mba'e.
 - Pe papelógrafo, ñamohenda porã ha jaheja pa'ũ tekotevêva ñamoĩ haġua ta'angakuéra upéi, avei ñe'ẽnguéra omyesakátava heta mba'e.
- Pe esquema ojejapopa rire, ñamoĩ ta'angakuéra hendaitépe omyesakã haġua umi mba'e oñemombe'uséva oñemoĩ'ỹre hetaiterei, umi natekotevêiva tekotevê oñemoĩmba umi texto específico.
- Atýpegua pytyvõ reheve, ñambojeguapa ñane rembiapo, jahechakuaávo mba'épa upe ogehupytyséva, ha mba'éichapa ojehechaukava'erã ñane rembiapo.

4°
Grado
EEB

10. Ñamba'apo kyre'ỹ reheve, oñondivepa ñañeha'ã ñañopytyvô joa ha jajotrata porã.

a. Che rógape aporandu mba'épepa oipytyvô che táva ñemohenda ha relieve oguerrekóva.

ã. Tembiapo che tavaygua oja'póva oñangareko haġua medio ambiente rehe.

11. Amboja ta'anga téra amoha'anga peteĩ paisaje che táva rehegua.

4°

Grado
EEB

12. Amombe'u mba'éichapa oje'explota umi recurso natural che távape, ha mba'éichapa chéve ġuarã oñembyai ojepuru vaihaguére.

.....
.....
.....

13. Ñamombe'u jaikuaa pyahúva, upevarã jajesareko porãta ñane irünguérare ha ñamomba'éta hembiapokuéra. Jajapo avei conclusión umi mba'e ñañemongetava'ekuégui oñondivepa.

.....
.....
.....

14. Ahechajey mba'éichapa añeñandu amba'apo aja

- Mba'e tema piko upe aguerohoryvéva. Mba'e rehepa.

.....
.....

- Ahechakuaápa che irünguéra remikotevẽ. Amomba'épa chupekuéra. Mba'e rehepa. Mba'épa ajapóra'e upéva.

.....
.....

- Ajapopa piko opate tekotevẽva guive ajegueraha porã hağua maymáva ndive mbo'ehaópe. Mba'éichapa añeñandúra'e.

.....
.....

15. Ajepy'amongeta ha upéi ahai mba'éichapa ikatu añemoarandu porãve.

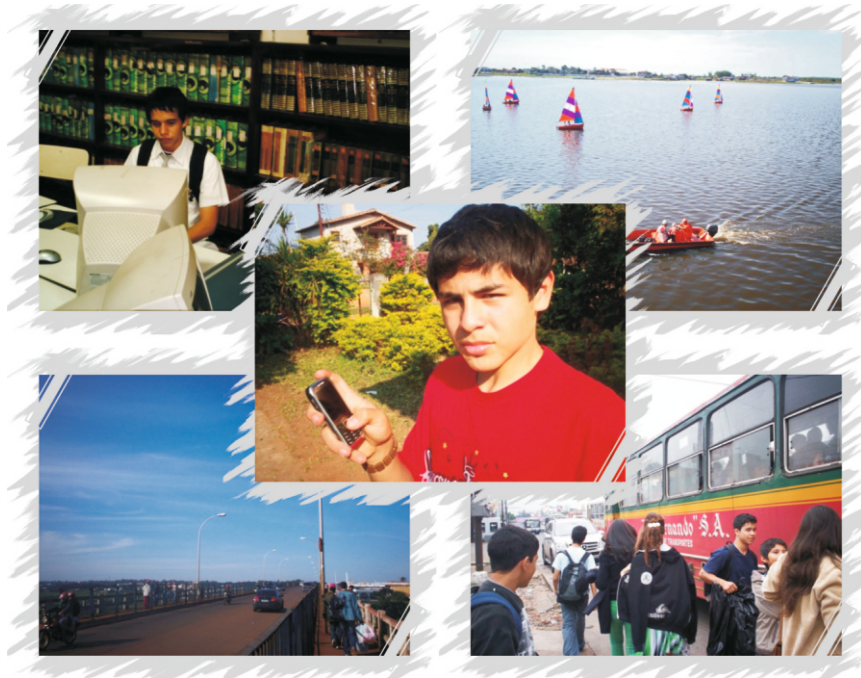
.....
.....

Ñañemoağui ambue tenda ha tekovekuéra ndive

Ahechakuaa umi vía ha medio de comunicación avei transporte ñane pytyvõha jakakuaave hağua ñande táva ha ñane retãme.

1. Amombe'u umi mba'e aikuaáva

- Ikatu piko amombe'u mba'éichapa umi medio de comunicación ha ambojoja umi aikuaávare.
- Mba'e medio de transporte piko aipuru aha hağua ahasehápe.
- Mba'e medio rupi añemoarandu.

Ko mbo'epy atýpe jaikuaáta :

4°
Grado
EEB

Aikuaa hağua ...

Umi vía de comunicación ikatu oñemohenda kóicha:

Yvy rupi: Paraguái pegua yvy oguereko declive ha upe jojaha'ỹ ndatuichaitéiri, péicha avei yvytyrusukuéra nda'ijyvatéiri. Umi ruta principal ningo oje'asfalta, chuquikuéra osẽ avei heta ramal, ha péicha oñemoağui ojehe tavakuéra ñane retãme. Pe pavimento asfáltico ruta 9 rehegua héra Carlos Antonio López, ombojoapy Asunción ha Gral. Eugenio A. Garay, ko ruta iñimportanteterei, oñembojoapytagui carretera panamericana rehe amo ñane retã rembe'y Bolivia ypýpe, ha upéicha omoağuíta ojehe Océano Pacífico ha Océano Atlántico.

Accidente geograficokuéra, taha'e ysyry, yvytyrusu térã lomada ohapejokova'ekue pe red vial ningo, ko'áğa ndaupeichavéimai oñemopu'ãgui viaducto ha puente. Puente Remanso ombojoapy ojehe región Oriental, ha región Occidental ñane retãmegua. Pe puente de la Amistad ombojoaju Ciudad del Este ha Foz de Iguazú (Brasil). Pe puente Roque González de Santacruz katu ombojoapy Encarnación ha Posadas (Argentina).

Yvy ape ha pe red vial pukukue oĩva ñane retãme ñambojojáramo ambuekuéra tetã rehe mbovyeterei. Uruguay oguereko 0.440, Brasil 0.200, Bolivia 0.056, Argentina 0.083 ha

Paraguay oguereko 0.072. Ñane retãme ningo ruta jaguerekóvaguí 50% rupínte oñepavimenta.

4°
Grado
EEB

Ko mápa rupive ikatu jahecha pe red ruta rehegua omoağuíva ojehegui tavakuéra ñane retãmegua.

Vía Aérea: Ñane retã ningo ndoguerekói tape oguenohẽ hağua heta mba'e ijehegui mar gotyo, upévare pe vía aérea iñimportanteterei servicio de transporte Nacional ha Internacional pasajero ha cargape ġuarã. Jaguereko ningo pe Aeropuerto Internacional "Silvio Pettrossi", táva Luquepe, ha Aeropuerto "Guaraní" Ciudad del Estepe.

Vía Fluvial: Ysrykuéra tuichavéva ñane retãme ningo Paraguái ha Paraná, ko'ã ysyry rupi oje-hasakuaa reiete ha omoağui ojehe tetãnguéra o'va MERCOSURpe, avei mercadokuéra La Plata ha Europa pegua. América del Surpe ningo iñimportanteterei via fluvialkuéra, ysyrykuéra Magdalena, Orinoco, Amazonas, de la Plata, Uruguay, Paraguay ha Paraná ha'ėgui tape ojeguerahaha rupi mba'erepykuéra, tekovekuéra oñemu hağua ha oñembokatupyry hağua. Ko'ã ysyry rupive ohasa avei barcokuéra ultramar pegua.

Mba'ėichapa oñemohenda umi medio de transporte ha transeúnte jecho ha jeju. Ojejapo ningo seńal omohendáva ha omoĩporáva jecho ha jeju, mba'ėpa ojavova'erã umi omboguatáva mba'yru ha umi oguatáva, ohechauka moõpa oĩ peligro, upekuévo oñemboyke accidente, avei oñembohasa marandu ojeikuaa hağua moõpa oĩ restaurante, aeropuerto, terminal de ómnibus, tenda historia rehegua ha ambue mba'e iñinteresánteva maymávape ġuarã. Āichagua seńalizaci3n iñimportante ha oñeikotevė oipytyvõgui tekovekuéra oñangareko porãve hağua hesekuéra.

Umi mba'e jaipurúva ñañomomarandu hağua

Correo

Ha'e medio de comunicaci3n ymaite guivėma ojeguerak3va, ko'ağaita peve ojepuru avei ndahepyetėiri.

Telecomunicaciones

Ha'e ningo principal medio de comunicaci3n ñane retã ha ambuekuéra tetã ndive o'va Amėricape. Ñane retã oguereko: Compañía Paraguaya de Comunicaci3n COPACO ombopyahúva tćcnica ojedesarrolla hağua telecomunicaci3n ñane retã Paraguái pe ambuekuéra tetã ndive, umi interconexi3n internacional máva ikatu ojapo h3ga guive tćrã ojerure operadora pytyvõ rupive.

Umi satėlite artificial ojeipurúva ko'ağa tuicha oipytyvõ oñesė hağua tenondeve gotyo. Táva Areguápe oĩ peteĩ central (estaci3n terrena) ojejapo hağua comunicaci3n vía satėlite, iporã ja'e avei ñane retãme haimete opaicha gua comunicaci3n ojejapo ojeipurúvo satėlite artificial.

Reikuaápa...

Ojejapo ñepyrúva'ekue planeador, upėi ojejapo avi3n ha helic3ptero, ko'áğa katu ojejav3ma nave espacial, pete'ıva ningo pe Apolo 11 oguahė ppyva'ekue Lunape, 20 de julio ary 1969 pe mbohapy tekove reheve hyepýpe.

Umi medio de comunicaci3n ningo iñimportante, o'gui opaite t3vakuéra ha tetãnguéra rupi, tapichakuéra ningo py'ıiete omýi opa rupiete. Upévare tekotevė jaipuru hendaitėpe, ha ñamomba'e umi jaguerek3va guive ñande t3vape. Avei jahechakuaa mba'ėichapa ñane-pytyvõ tćrã ñanembyai ko'ã mba'e.

Televisión

Umi programa televisión pegua oñembohasa peteĩ continéntegui ambuekuérape satélite rupive, ñanepytyvõ ñaime ağıui hağua tekovekuéra ndive ha upekuévo jaikuaa umi mba'e ogehúva guive ambue tetã rupive, upe ojeheu jave.

Pe televisión ha radio oğuahẽ tenda ñaimo'ã'ỹha peve ha omosarambi jepokuaa ha arandukuaa iñambuéva.

Marandu jehaíva teléfono celular rupive

Oĩ ningo umi empresa telefonía móvil rehegua, ñane retã Paraguái oñecomunica maymáva tetã ndive pe red Internet rupive. Mitãrusukuéra ha mitãkuñanguéra apytépe ningo pe medio de comunicación ojepuruvéva ha'e pe marandu ojehaíva teléfono celular rupive (ko'áğa ojepurúma avei ta'anga'i ha tyapu), oñembohasa marandu, temiandu ha temimo'ã, ha mba'e. Pe ñomomarandu ipya'eterei.

Internet

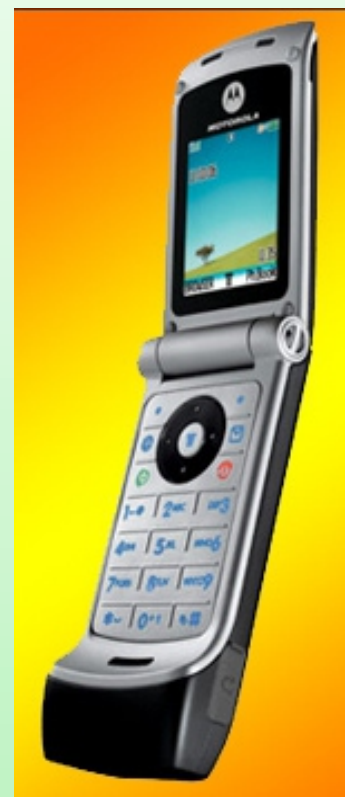
Internet ha'e tembiporu, oje'e hese ha'eha medio de comunicación ñepyrüete masa bidireccional rehegua, he'ise upéva máva oğuahéva chupe marandu ikatu avei ha'e sapy'aitépe omondo marandu ambuépe ha opa rupiete.

Internet jepuru mbo'ehakotýpe ñanepytyvõ hetaite mba'épe: jahai, ñamoñe'ẽ, jakalkula ha ñamoha'anga hağua, ñanepytyvõ avei ñañemoağui hağua tapichakuéra ndive, jaikuaave hağua chupekuéra, ha ñaguenohẽ hağua ta'anga, tyapu, aranduka ha video. Tekotevẽ ningo jahechakuaa iñimportanteha jaipuru tekombo'e aja. Oĩ ningo mbo'ehao ojeipuruhápe internet, péicha avei mbo'eharakuéra omomba'éva, oipurúva ha oikuaasevéva ko mba'e rehegua.

Correo Electrónico (e-mail)

Ko mba'e rupive ojeguerahauka marandu, upevarã ojepuru pe formato electrónico. Ojepuru hağua ko correo oñeikotevẽ peteĩ máquina hérava servidor, hese rupive oñemondo pe marandu, avei ambuekuéra protocolo de comunicación oje'eha.

Temimbo'ekuéra ko'ağagua ikatu oñemongeta pe correo electrónico rupive, ambuekuéra temimbo'e ndive oĩva ambue mbo'ehaópe, ambue távape, térã ambue tetãme. Ha'ekuéra ikatúta ohai momarandu, omoĩ ta'anga térã tyapu, ha omondo ambue hapicha oĩva ambue

hendápe, péicha avei ikatúta oñembou chupe moma-
randu, ambuekuéra arandukuaa, ñe'ë térã jepokuaa
rehegua, upekuévo oikuaavéta heta mba'e ambuekuéra
tenda rehegua.

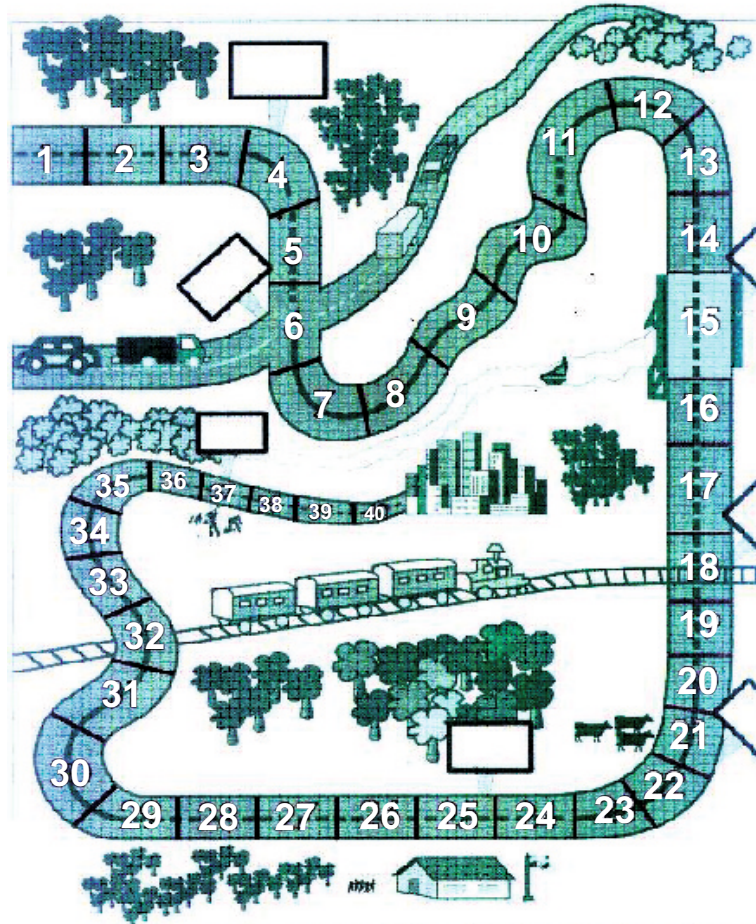
Reikuaápa...

Umi señal ningo ha'e código
ohechaukáva ñandéve mba'épa
jajapova'erã ñaime jave vía te-
rrestre (oguerékóva pavimento
ha ndoguerékóiva) avei pe vía
férreape.

2. Ñañembosarái... Jajesareko simbolokuérare

Ñamoíta jahávo pe señal tekotevéva peteíteĩ umi casilla ho'ahápe ñağuahẽ meve
távape. Ogana upe oğuahẽ raévéva. Jahuga mboyve, jajapóta umi señal de tránsito
ñaikotevétava. Ñamýi hağua tekotevév japoĩ dadokuéra.

3. Aheka mba'épa he'ise: Locomoción, vías, transporte.

4°
Grado
EEB

4. Ajeporeka señaikuéra aty rehegua: taha'e reglamentación, prevención ha marandu rehegua.

a) Jajapo mbohapy aty jaikuaave ha ñamba'apo haña seña de tránsito reheve pe juego de señalización rupive. Ñañomongeta umi mba'e ñamba'apóvare ha umi símbolore, jahechakuaa mba'eichaguápa ikatu jaiuru mbo'ehaópe. Jahai kuatiáre ñane rembiapo ha jahechauka motenondehára mbo'ehaopeguápe, ohechauka haña avei sambyhyhára ñande tavapeguápe, toikuaa mba'éichapa ojesareko ko'ã mba'ére.

ã) Jajesareko mapa del Paraguay rehe ha jahechakuaa símbolo cartográfico rehe jai-kuaámava guive, jahechakuaa pe región jaikoha ha ipype jahechauka umi ruta ohasáva ñane departamento rupi.

5. Ajeporeka marandu comunicación radiofónica, televisiva, escrita ha informática rehegua.

a) Jajapo aty ñamba'apo haña ha jajeporeka marandu medio masivo de comunicación rehegua oíva ñane retãme.

ã) Jajeporeka jaikuaa haña mba'éichapa ikatu ñañecomunica tekovekuéra oíva mombyry ndive ha ndoguerekoíva ijypype internet, teléfono terã tele.

5. Amba'apomíta:

a) Amoha'anga mapa del Paraguay che kuadernope, aiporavo tenda aikuaaséva, ahechauka ha ambosa'y aipotaháicha pe ruta cheguerahátava upe tendápe.

ã) Ajesareko ta'anga ojehechaukávare ha ahechauka mba'éichapa ajepokuaave añecomunica maymáva ndive, taha'e che rogaygua térã che rapichakuéra.

ch) Amboysýi umi medio de comunicaci3n aikuaáva guive, umi o'íva, ha ahai po porandu ajapótava upéi tekovekuéra oikóva che távape ko'ã mba'e rehegua.

Aikuaave mba'éichapa ikatu ñañecomunica ambue hendáicha.

- Guaranikuéra oñecomunicava'ekue ambuekuéra ndive ta'angakuéra rupive taha'e ita, tãí térã mymba pysápe.
- Tekovekuéra oguerekóva temikotevẽ ijesimalva ha oguerekóva discapacidad ijapysápe oñecomunica pe lengua de seña rupive.

Reikuaápa...

Pe lengua de seña rupive tekovekuéra oguerékóva discapacidad auditiva oñecomunica umi tekovekuéra ohendúva ndive. Ko medio de comunicaci3n rupive ojepuru gesto, ojehechauka heta mba'e ñemaña rupive ha tembe ñemomýi rupi. Ojeguereko avei peteĩ diccionario virtual sãmbyhyharakuéra oaprobamava'ekue.

4°
Grado
EEB

Angirũ

Sy

Túva

7. Amba'apo che rogaygua ndive...

Aporandu aikuaa haġua umi medio de comunicaci3n ojepurúva che távape, ahai peteĩ listape umi línea de colectivo omba'ap3va upépe ha ambyaty umi boleto pasaje rehegua ojepurumava'ekue.

4°

Grado
EEB

MBO'EPY ATY II

Aikuaa mba'éichapa aikova'erã tekove ha tetãyguáramo

Tekovekuéra sãso ha dignidad

Amohenda jeiko porã tekovekuéra apytẽpe ahechakuaávo maymáva sãso ha dignidad.

4°
Grado
EEB

1. Jajesareko porã ta'angakuérare ha upéi ñambohovái porandukuéra:

- a) Mba'épa ñañandu jahechávo ko'ã ta'anga.
- ã) Mba'épa jaguero hory umi ta'angágui ha mba'épa ndajaguero hory'iri.
- ch) Jajepy'amongeta, mba'e ógapepa ojeiko porãvéta. Mba'e rehepa.

Jahechakuaa ...

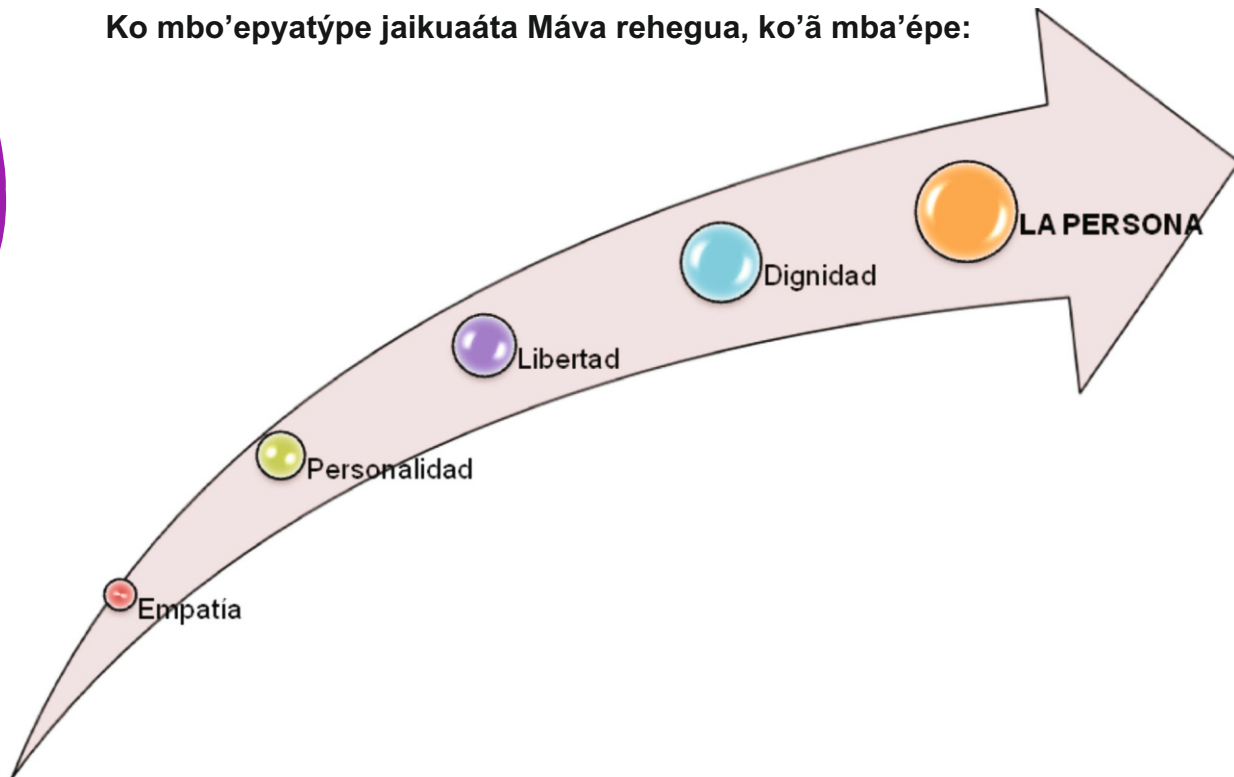
Ñande jaguerekoha sãso jaiporavo hağua, ja'e hağua upe ñaimo'áva térã ñañandúva, ñaime jave peteĩ atýpe.

Jaguerekoha dignidad tekovéramo japororrespeta jave ha ñanderespeta jave ambuekuéra ñande rapicha, avei ojehechakuaáramo ñande derecho, taha'e tesãi, tembi'u, ñembokatupyry ha ñangareko rehegua.

Ko mbo'epyatýpe jaikuaáta Máva rehegua, ko'ã mba'épe:

4°

Grado
EEB

2. Jajapo aty ñaño mongeta hağua, ja'e ñane remimo'ã, ñamombe'u mba'e rehepa jaguerovia upéva, ha jarrespeta avei ñane irünguéra ojoavýramo upe ñande ñaimo'ãvagui.

3. Jajapo aty apu'a maymáva ñamaña hağuaícha ojuehe, opavave ñaño'ëta peteĩ-teĩ, upevarã jahupiraëta ñande po. Ñahendúta upe oño'ëvape.

A. Ñamboysýi valorkuéra

a) Jajapo peteĩ lista valorkuéra rehegua ha ñamoĩ ñande réra upe jaguerohorývape.

-
-
-
-
-

ã) Ñamombe'u mba'e rehepa jaiporavo upe valor.

ch) Ñane irünguéra ikatu omombe'u mba'épa oguerohory térã mba'épa ndoguerohory upe ja'évagui, ñahendukuaava'erã umi mba'e oje'éva guive ñane pytyvõtagui jakakuaave hağua ñande retepýpe (oĩramo hendaitépe).

ã. Jajapo peteĩ táva ra'anga.

a) Ñaimo'ãta ñande ha'eha arquitecto térã arquitecta, jajapóta peteĩ táva. (Ikatu ñamoha'anga jaipurukuévo técnica artes plásticas rehegua jaikuaáva). Mba'éichagua valor ñamo'ita omopyrenda porã hağua pe táva.

ã) Jajesarekóta, ñahendúta ha ñakiriríta ñamomba'évo ñane irũnguéra rembiapo.

ch) Ñamombe'u techapyrã ñamyesakãvo mba'e rehepa jaipuru umi valor jaiporavova'ekue ñamopyrenda hağua ñande táva.

e) Jahechakuaa ñemo'ã okañýva.

ẽ) Ikatu ñamombe'u mba'éichapa jahecha ambue ñane irũnguéra he'íva, ja'e vove umi mba'e ñamopyrendakuaava'erã.

g) Jahechakuaa piko pe dignidad tekotevéha jaipuru pe táva ñamopyrenda hağua. Mba'e rehepa.

ğ) Mba'éichagua távape che aikose. Mba'éichagua mundo aipota.

B. Peteĩ subasta

a) Peteĩteĩ temimbo'ekuéra oguerekógua'u 50 000 guarani ha ikatúta ojogua umi valor oipo-táva guive, upevarã omo'ita precio umi valor o'íva ko cuádrope.

Sãso	Joja	Dignidad
Tesãi	Mborayhu	Porã
Pirapireita	Pu'aka	Vy'a
Py'aguapy	Tekojoja	Cooperación

ã) Roñe'ẽ peteĩteĩ.

ch) Aha'arõ añe'ẽ hağua ha amombe'u mba'e rehepa oĩ hepyvéva ha ambue katu nda-hepyetéiri.

e) Ahendu ha ajesareko oñe'ẽ jave che irũnguéra.

ẽ) Tekotevéramo amoambue umi mba'e ha'étava che irũnguérape.

4. Jajepy'amongeta umi mba'e ñañandúvare pe subasta aja: Opavave ikatu ñañe'ẽ peteĩteĩ, ñamombe'u ñane remimo'ã, ha ñahendu upe oñe'évape.

Mba'éichapa che

5. Ñañembosako'i ñañe'ẽ hağua ha ñamombe'u mba'éichapa ñande rekove, mba'épa aguerohory ha mba'épa ndajaguerohoryri (ndaikatúiramo añoite jahechauka ko'ã mba'e ambue hendáicha.)

6. Amoĩ papapy ahechauka hağua mba'éichapa che recháne che rogaygua.

Oporohayhukuaa	Oñorairósénte voi	Oñemoĩ oimeraévore
Omohenda opaite mba'e	Ate'ỹ	Rasēngy
Ijuky	Kyre'ỹ	Rory
Ojegueraha porã	Ndojegueraha porã	Karueteri
Akāhatã	Ipy'aguapy	Kirirĩ
.....

7. Mba'épa che aguerohoryve (ha'éta avei mba'e rehepa)

- Che rekovépe.
- Ambue tekovére.
- Mbo'ehaópe.
- Sociedadpe
- Ko yvy ape ári.

Ajepy'amongeta hağua

Ñamoñe'ê porã

Peteĩ mbo'ehaópe temimbo'ekuéra 4° grado pegua oñemongeta mba'e rehepa jarrespetava'erã umi norma moral oje'eha. Maymáva ikatu omombe'u upe oimo'áva. Heta oĩ noñe'ëiva. Upévare tekotevẽ ñaño porandu: mba'e rehepa oĩ oñe'ëva ha ambue katu noñe'ëi. Iporã jaikuaa mba'e rehepa oiko upéva. Ñañemongeta ñane mbo'esyrýpepa oiko avei péicha térãpa nahániri.

Avei oñeñe'ë aja oĩ oñe'ëñemíva ha ndojesarekóiva oje'évare. Mba'épa he'ise ko'ã tekove naporohendukuaáiva. Jajerure chupekuéra ohasa hağua tenonde gotyo, omyesakã hağuaícha hemiandu, omopyrendakuaava'erã upe he'íva, ndaikatúramo ojapo upéicha ojerureva'erã ñyrõ iñirũnguérape oñe'ëñemihaguére ha ndojesarekói haguére ambueva oñe'ë aja.

Oĩ tekove oñe'ëjokóva iñirũ oñe'ëvape, jajepy'amongeta (Mba'épa ojuhúta ajapohaguére péicha), ojejerure máva oporoñe'ëjokova'ekuépe ohasa hağua tenonde tomombe'u iñirũnguérape mba'e rehepa ojapo upéicha ha iñirũnguéra ohechakuaáta oĩ porãpa upe he'íva terãpa nahániri. Ñamomba'éta hetavéva oiporavóva, ambuekuéra mbovyvéva he'íva ñahenduva'erã avei.

Reikuaápa...

VALOR ha'e cualidad oguerékóva heta mba'e, ko'ávape oñehenói bienes, upévare ningo oñembohepy térã iñestimable.

Aikuaa hağua....

Dignidad: Ha'e teko porã ojehechakuaáva tekovekuéra rekovépe.

He'ise avei jarrespeta ha jajapo hendaitépe tekovekuéra derecho ojerureháicha.

Sãso, he'ise máva oiporavoha ijehegui upe ojaposéva. Oñehenói pévape libertad individual.

Ja'acceptakuaava'erã umi mba'e oje'éva guive ñandéve jakakuaa haġua, umi oje'éva oñemopyrendakuaava'erã, ndaupéichairamo naiporãi ñañemomba'e hese, ha katu jarres-peta ha'égui ambue remimo'ã.

1. Ambohováí porandu:

Mba'éichagua valor ha antivalor jajuhu pe ñamoñe'ëva'ekuépe.

2. Ajapo ã tembiapo:

A. Ajuhu moñe'ërãme techapyrã ojehechakuaahápe ko'ã mba'e:

- a) Libertad ã) Dignidad

Ã. Amombe'u mba'éichapa che, techapyrã rupive ko'ã mba'épe:

- a) Libertad ã) Dignidad

3. Ahechakuaajey mba'éichapa che...

Mba'e valor térã antivalorpa jajuhu upe jajapova'ekuepe.

Indicadorkuéra	Ahupyty	Ndahupytyiete	Mba'érepa
Ikatu amoambue upe aimo'áva ahechakuaávo noĩporãiha upe ha'éva			
Ahendukuaa oje'éva chéve amoambue haġua.			
Amombe'u hendaitépe mba'épa ndahechaporãi.			
Amopyrenda porã umi ha'éva guive.			

4. Ñañemongetáta: “Aguereko derecho akarúvo” rehe

Ñambohovái:

Hekoitépe pikohína...

1. Oĩramo máva ndoguerekoíva tembi'u ho'u haġua, ambuekuéra oguereko aja he-taiterei. Mba'e rehepa.

Aikuaa hağua

Pe derecho alimentaci3n rehegua he'ise maymáva tekove oguerekoha derecho okarúvo ha omongarúvo hogayguápe dignidad reheve, upévare ha'e peteĩ Derecho Humano, ñande ha'égui tekove jaguereko derecho jahupyty hağua tembi'u, upe oñeikotevêva, iporáva ha opaichagua ñande rete oikotevêva hesái hağua. Maymáva jaikóva guive peteĩ sociedadpe tekotevê ñañeha'ã toñemomba'e ko derecho alimentaci3n rehegua ñande rupytyva opavavépe. Sãmbyhyharakuéra oñeha'áva'erã avei ani hağua avave oikóva itáva térã hetãme ohasa ñembyahýi. Ñane Constituci3n Nacionalpe ningo he'i: art.6 "Estado ohechakuaava'erã pe teko porãve...art. 46 Maymáva oikóva ñane retãme ningo peteĩchante oguereko derecho ha dignidad. Naiporái oñemboyke avavépe...art.68 Estado oñangarekóta ha omotenondéta tesái rehe ñeñangareko, upéva ningo maymáva derecho fundamental...(pe jekaru porá ojogueraha tesái ndive).

4°

Grado
EEB

2. Ñamombe'u ñaipytyvõseha ñemoha'angápe, umi noipytyvõmo'ãiva omañáta ñande rehe. Ojejapóta mokõi aty. Familia A ha Familia B.

Ojehecháta mávapepa ikatu oñemoha'anga peteĩteĩ umi famíliape.

Pe familia A

oguerako túva, sy, mokõi tajýra, mbohapy ta'ýra.

Ko familia oiko táva mboriahumíme ndaiporihápe agua corriente, ha py'ýinte ndojeguerekói jepi tembi'u, avei ndoguerekói hikuái yvy oñemity hağua. Mitãnguéra ipiru ha py'ýinte hasy jepi. Ha'ekuéra osẽ upe oikohágui ha oho tavaguasúpe mba'apo rekávo. Pe karai ojuhu mba'apo peteĩ taller pe, ha katu ndahi'aréi upépe, kuñakarai omba'apo sapy'apy'a ojaojohéivo, ha pirapire ombyatýva ndohupytyri ojejogua hağua opaite mba'e ha'ekuéra oikotevêva. Osẽ rire mbo'ehaógui mitãnguéra oho tape rupi ovende hağua mba'ehe'ẽ avei ojohéi hağua mba'yругuata. Pe mitãkuña tuichavéva oñembokatupyryseve omohu'ã vove mbo'ehaópe, ha'e ohose colegiope, ha katu mba'apo ha'e ojapóva oñeikotevê oipytyvõ hağua hogayguápe.

Ko familia oñembyaty oñemongeta hağua omoambueségui hekovekuéra. Ko atýpe oiporavóta hikuái mba'épa ojapóta.

Familia B: sy, túva, ta'ýra, tajýra.

Ha'ekuéra oiko óga tuicháva ha iporãvape, oguereko umi mba'e oikotevêva guive: mba'yругuata, televisión, okaru porã, avei oguereko agua potable. Hasýramo hikuái oho pohanohára rendápe, mitãnguéra oguereko computadora, oho mbo'ehaópe, avei opractica deporte. Túva ha sy oguereko mba'apo avei sueldo fijo. Omba'apopa rire hikuái hemby chupekuéra aravo opytu'u ha oñembosarái haġua.

Ta'ýra oġuahê mboyve hógape oho ojere pe barrio rupi, oho omaña mba'éichapa oiko tekovekuéra upe rupigua. Ha'e ha hogaygua oipytyvõse chupekuéra, upevarã oñembyaty hikuái oñemongeta haġua.

3. Amba'apo che año

- a) Ahendúmapa peichagua tembiasa.
- ã) Ahechámapa che retãme térã che távape peichagua tembiasa.
- ch) Jajuhúpa ñane Constitución Nacionalpe peteĩ artículo oñe'ëva ko'ã mba'ére.
- e) Mba'épa ojapo Sãmbyhyharakuéra che retãmegua ko'ã mba'e omoambue haġua.
- ẽ) Mba'épa che ajapo.

4. Jajepy'amongeta atýpe.

- a) Mba'e rehe piko mboriahu ojogueraha ñembyahýi ndive.
- ã) Mba'épa ikatu ojejapo tekovekuéra rekove oñemoambue haġua.

5. Amoha'anga peteĩ mitã'i kuation morotĩ mbytépe, asu gotyo ahai mba'éichanepa pe mitã rekove henonderã gotyo okarúramo hendaitépe, ohóramo mbo'ehaópe, oñeipohanóramo ha akatúa gotyo mba'éichanepa hekove ã derecho ndoguerekóiramo.

6. Amombe'u

Mba'éichapa oiko máva ndokaruporãiva avei ndaikatuiva'ekue omohu'ã mbo'ehao. Mba'épa ojehuva'erã máva imboriahúva omoambue haġua hembiasa. Constitución Nacionalpe mba'e artículo oñe'ë ko'ã mba'ére.

7. Jaikuaave ñembosarái rupive

- Jaiporavo ñembosarái jaguerohoryvéva (ñeñani, kañyhápe, jeroky, térã ambueichagua.)
- Ñamboja' o aty mbohapy aty' ípe (imboriahúva, ipirapire hetáva, sambyhyharakuérape). Imboriahúvape ñame'êta peteĩ ficha térã moneda, ipirapire hetávape mokõi ha sambyhyha rakuérape irundy).
- Upéi ja'éta umi oguerekóvape mokõi ficha térã moneda añónte ikatutaha ohuga, ambuekuéra omañátante, ndoguerohorýramo jepe upéva.

8. Ñembosarái rire jajepy' amongeta atýpe

- a) Mba'éichapa pehecha pe trato desigual. Oĩ porã piko upéva.
- ã) Mba'e artículo Constitución Nacional pegua piko oñe'ẽ ko mba'e rehe.
- ch) Oĩ piko ohechakuaava'ekue sãmbhyharakuéra ikatuha ome'ẽ umi moneda oguerekóva ambuekuéra ikatu haġuaicha ohuga avei.
- e) Mba'épa ojavova'erãmo'ã sãmbhyharakuéra ambuekuéra ohuga haġua avei.
- ẽ) Mba'épa ikatura'e ojapo ipirapire hetáva.
- g) Mba'épa ojavova'erãmo'ã imboriahúva.

9. Jajeporeka tembiasa peichagua ñande rekovépe ojuhúva añetete. Mba'épa ojejavova'erã tekovekuéra oguereko haġua dignidad ha libertad hekovekuérape.

Ñañemongetáta: Pe criadazgo rehe.

• 1. Moñe'êrã

Yvyporakuéra tembiasa aja ymave oĩva'ekue pe esclavitud, ha oĩ he'iva'ekue tekotevêha ko mba'e, oiko porãsevégui ambuekuéra hapichágui. Upe esclavo térã tembiguái ndojeguerekoiva'ekue chupe tekoveramo, ojeguereko chupe mba'éramo, upéicha oiko avei mitãnguérare, taha'e mitã'i térã mitãkuña'i, ha'ekuéra omba'apo peteĩ ára pukukue opytu'u'ÿre, ndaikatúi oñembosarái, ndokaruporãi ha ndaikatúi avei oho mbo'ehaópe oñembokatupyryve haġua. Ha'ekuéra ndoguerekói derecho ambuekuéra oguerekóva. Ko'ã derecho ojehupyty heta ary rire, heta oñemba'ejerure rire.

Ñane retãme ningo Don Carlos Antonio López oisãmbhyhy aja ae oñemboyke pe esclavitud, ko'ãġa ojeproivi Constitución Nacionalpe avei leikuérape, ha katu oĩ tekove oikóva tembiguáicha gueteri, oñembohéra ambuente, upéva ningo pe criadazgo. Umíva ningo mitã'i ha mitãkuña ojeguérúva okahágui tavaha rehe omba'apo haġua ogaha rupi, upe oikohápe ndojehechakuaái iderechokuéra ha ojapo opaichagua tembiapo, imitãramo jepe gueteri hikuái.

2. Ñaguenohẽ porandukuéra

- a) Maymáva ñaporandúta peteĩ mba'e jepera'e, upevarã jajesarekóta pe tembiasáre ha ñambojojáta tekovekuéra libertad ha dignidad rehe.
ã) Jahai ñane porandu ogyhũhaípe.

3. Ojeiporavo 1, pe ojeguerohorývva.

Ñamoñe'ẽ porandukuéra, javota peteĩteĩ ha jaiporavo upe porandu jahechakuaáva oĩ porãveha.

4. Mba'éichapa añeñandu ko'ã mba'e renondépe.

Libertad ha Dignidad.

Ñañemongetáta: Violencia rehe

1. Moñe'êrã

Peteĩ temimbo'e pyahu mbo'ehaópe ha mbo'ehakotýpe, iñirũnguéra ndoguerohoryĩ chupe ndohechaporãi hikuái oñe'ẽ ha oñemonde laja, iñangirũnguéra apytépe oĩ oñembohorýva hese. Pe temimbo'e pyahu oiporavo ndojapysakái hesekuéra, peteĩva iñangirũ katu peteĩ ára ombyepoti chupe, upe jave ha'e oñemoĩ hese. Ko'ãğa ombohéra chupe hikuái "mitã'i ñaña" oñorairõhaguére iñangirũ ndive. Peteĩ iñirũ añoite oñemoĩ pe ipyahúva ykére, ambuekuéra ipochy hendive upévare. Mbo'ehára ojepy'amongetáma ocastigataha chupe oĩgui hetaiterei ñe'ẽvai hese. Upe temimbo'e he'ĩ upéva noiporãiha.

Aníke ñanderesarái ...

Ndaipóri sãso añeteguáva responsabilidad'ỹre.

2. Jajapo porandu

Ajesareko porã añe'ẽ ha ahendu hağua, upéi aporandu peteĩ mba'e jepera'e, upe oje'éva rehegua.

3. Ojeiporavo 1, ojeguerohoryvéva

- a) Mbo'esyrýpegua oiporavóta porandu iporãvéva.
- ã) Opavave ñañeha'áta ñambohovái porandu.

4. Mba'éichapa añeñandu ko'ã mba'ére.

Aceptación grupal – Protección – Seguridad – Heroísmo– Fuerza – Justicia - Libertad – Dignidad.

5. Ñambohovái porandukuéra

- a) Ikatu piko jahecha libertad ñamoñe'ëva'ekuépe. Mávapa ohechauka. Mba'e rehepa.
- ã) Mávapa ohechauka dignidad ko mombe'úpe. Mba'e rehe.

.....

.....

.....

.....

.....

6. Ahai mba'épa che aimo'ã umi mba'e ñañemongetávare.

- Iñambue piko umi mba'e aimo'ãva'ekue ñepyrüete. Mba'e rehe.

.....

.....

.....

.....

.....

Asamblea mbo'esyrypegua

Ahechakuaa iñimportanteha che rembiapo oĩ jave asamblea mbo'esyrýpe

1. Ajesareko ta'angáre ha ajepy'amongeta ko'ã porandu pytyvõ rupive:

“ Opavave ñaime peteĩ canóape oñondive”

a) Mba'épa che ha'e mitãnguéra actitud rehe.

ã) Ambojojáramo pe canoa “peteĩ problema rehe téra peteĩ mba'e ojuhúvare mbo'ehakotýpe”, mba'éichagua comportamiento piko ikatu jajuha. Mba'e rehepa nde ere ojuhaha umi mba'e.

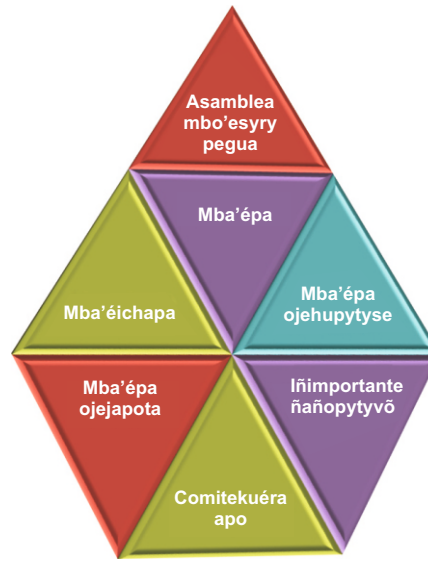
ch) Mba'e rehepa iñimportante ñamba'apo oñondive kyre'ỹ reheve.

e) Mba'épa upe jahupytyséva oñondivepa mbo'esyrýpe.

4°

Grado
EEB

Ko mbo'epyatýpe jaikuaáta:

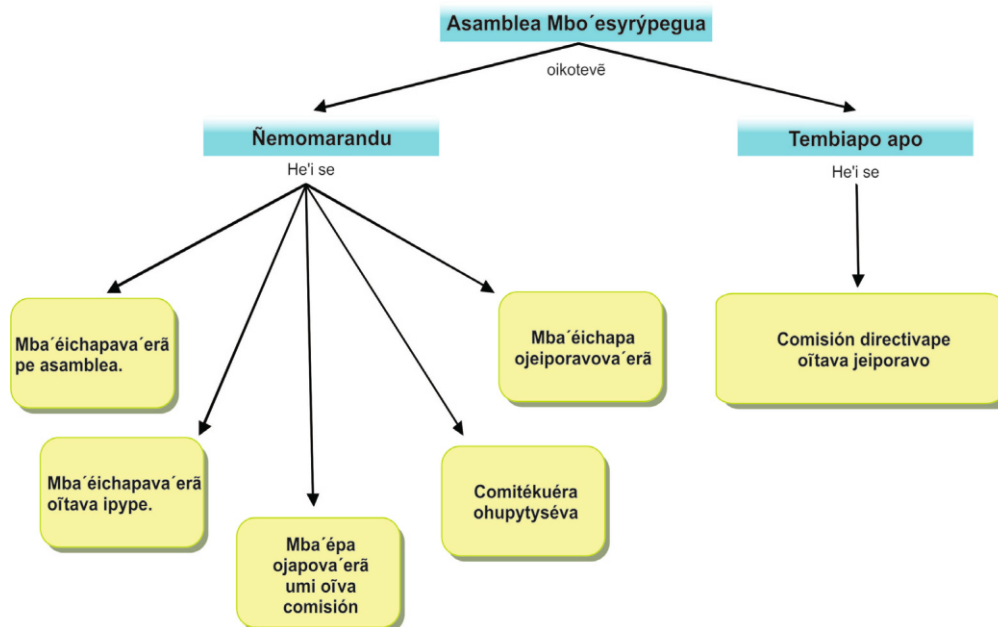

Aikuaa hağua

Pe asamblea ningo ha'e oñembyaty jave maymáva oíva peteĩ atýpe oñemongeta hağua, avei oiporavo hağua heta mba'e iñiimportanteve chupekuéra ġuarã. Ha'e sãmbýhyháratee.

Ojeiporavóta jave mávapa omoakãta temimbo'ekuérape oñembyaty maymáva oñemongeta hağua ha oñemoĩ hağua peteĩ ñe'ẽme. Ikatu oñembyaty mbo'ehakotypeguánte térã maymáva mbo'ehaópegua. Umi omoakãtava ha ojeiporavótava ningo Delegado térã Presidente, Vice delegado térã Vicepresidente, Secretario térã Secretaria, Tesorera térã Tesorero.

Ko'ã mba'e ningo ojejapo oñemohenda porãve hağua opaite mba'e, avei temimbo'ekuéra oñepyrũma hağua ojepokuaa pe práctica democráticare mbo'ehaópe.

a. Mba'eichapava'erã pe asamblea

Asambléape ojehechakuaa jepi ko'ã mba'e:

1. **Convocatoria** maymáva oñembyatyva'erãvape ġuarã, oĩva'erã ipype ára, aravo, tenda ha mba'e rehepa oñeñemongetáta.
2. **Ojeiporavova'erã** peteĩ presidente ha mokõi secretario **Asambléape** ġuarã.
3. **Ojehechakava'erã pe orden del día** oñemoñe'ẽ haġua. Ikatúva he'i kóicha: Temimbo'ekuéra mbo'esyrypegua sãmbyhyhára jeiporavo. Ikatu oñemyesakã mba'e cargo-pa ojeiporavóta. Péicha avei iporãta oñemoĩramo oñemoñe'ẽ haġua umi propuesta electoral candidatokuéra rehegua, ha mba'e.
4. Pe orden del día oĩvape ojejapo. Upéva he'ise ojevota térã ojeiporavo.
5. Oñemboty pe **sufragio**, ojeipapa mboy vótopa oĩ.
6. Oñemoñe'ẽ umi mba'e oje'eva'ekue asambléape ojejapotaha oñemohenda haġua.
7. Oñemombe'u mávapepa ojeiporavo.
8. Oñemohu'ã pe aty ha opa.

4°
Grado
EEB

ã. Mba'eichapava'erã oĩtava ipype

Peteĩ asambléape ikatu ojehechakuaa mokõi aty tuicháva, peteĩva oiporavóva térã ovotáva ha ambue aty umi candidato. Umi ovotátava apytépe ojeiporavova'erã peteĩ Presidente de Asamblea ha secretariokuéra. Oimeraẽ temimbo'e, taha'e mitãkuimba'e térã mitãkuña ikatu oĩ candidatoramo, he'ínteva'erã upéva oipotaha, iñirũnguérantema oiporavóta upeichatapa térã nahániri.

Tekotevẽ jaiporavokuaa ñane sãmbyhyharakuérape, jahechakuaa mba'eichapagua teko-vepa ha'ekuéra.

Mba'eichapa hekova'erã upe omoakátava temimbo'ekuérape ikatu ojehecha maymáva temimbo'e ndive, ñahendu mba'épa he'i hikuái, katuete oñemopyrendava'erã umi valor moral ha principio éticope. Hasy nunga máva oguerekopaite haġua umi valor ha principio tekotevẽva, upévare iporãta ojeiporavóramo máva hetave mba'e porã oguerekóva ha ojavóva avei.

Techapyrã :

ESCUELA BÁSICA 276 REDUCTO, SAN LORENZO
4to Grado B, ka'arugua.

Temimbo'ekuéra ko mbo'esyrypegua, mitãkuña ha mitãkuimba'e roipota sambyhyhára kóichagua:

Responsable, opaite mba'épe, ndaha'ei tembiapo mbo'esyrypeguápe ańõnte, avei umi tembiapo ojavótava sambyhyháramo.

Honesto, py'ỹinte tahe'i añetegua, anítei ijapu, ani omonda, anítei avei ipokarẽ.

Respetuoso, oñe'ẽ vove oimeraẽva ndive, taha'e iñirũnguéra, mbo'eharakuéra, motenondehára, tuvakuéra ha sykuéra.

Democrático, py'ỹiete toipuru ñe'ẽ kyre'ỹ, tahe'i "por favor" ha "aguije", toheja ambuekuéra iñirũ hembiaipo ha tahe'i mba'épa ikatu ojejapo, anítei oipota ojejapo upe ha'e he'ivante.

Activo, anítei oha'arõ oje'eraẽ chupe upe ojavova'eráva avei tohechakuaa mba'épa ikatu ojejapo mbo'esyrype oñondivepa.

Reikuaápa....

Tekovekuéra ningo ikatu oiporavo isambyhyhararã tetãmegua, távape ġuarã avei municipiokuérape ġuarã, péicha avei oikuaava'erã maymáva naiporãiha ojavónte umi movimiento téra partido político he'iva chupekuéra.

Jaikuaa ningo medio de comunicación rupive o'ha heta problema ha reclamo ndoje-poravóigui hendaitépe sambyhykuerarã, ha péicha ha'ekuéra ojapo heta mba'e vai omba'apo aja, taha'e: omonda, téra oipytyvõ iñangirũnguérápente, o' avei ndojapóiva umi mba'e he'iva'ekue ojavotaha ojupi rire ha ko'ýte ndojapói umi mba'e ojavova'erãva.

2. Namba'apomíta

a) Opavave ñañe'ẽ peteĩteĩ ha ñamombe'u mba'eichapava'erã ñane sambyhyhára.

ã) Jaipurúta pe técnica madeja de hilos (upevarã oñeme'ëta peteĩ temimbo'épe un metro lana téra ambueichagua ilo anambusu, temimbo'e oñe'ëva'erã ha omboapu'a pe ilo oguerekóva ipópe, ombojerepa rire, opa hi'aravo. Upéicha avei ojavova'erã iñangirũ ijkeregua. Péicha opavave oñe'ëta, ha peteĩ a'õnte ndoipurupamo'ãi pe aravo, maymáva ningo omombe'uva'erã upe oimo'áva ha oñandúva. Péicha avei oñehendu upe oñe'ëvape ombojere aja pe ilo oguerekóva. Ikatu avei ojejapo ñemongeta kóicha: peteĩ ombojere ha omboapu'a pe ilo, ambue katu oipyso jey pe ilo.

ch) Peteĩva oñe'ẽ vove oñehenduva'erã chupe, nañaiméiramo jepe hendive upe he'ívape.

ch. Mba'épa ojavova'erã umi o'iva Comisión directiva pe

Presidente

Omoakã imbo'esry sambyhyharakuéra renondépe.

Oisambyhy aty mbo'esyrýpegua.

Ohechauka tembiapo ikatútava ojejapo iñirũnguéra ndive.

Vicepresidente

Ndaipóri jave presidente ojapo hembiapo.

Omoirũ comitekuéra rembiapo.

Oipytyvõ presidentepe.

Secretario

Ohai umi mba'e oje'éva.

Oñongatu kuatiakuéra.

Oporomomrandu ha ombohováí kuatione'ẽ, marandu, ha mba'e.

Tesorero

Oñangareko atýpegua pirapirépe.

Omombe'u mboy pirapirépa o'.

Ohai peteĩ kuadérnope pirapire oikéva ha oséva.

e. Comitekuéra

Ojehechakuaa atypegua temikotevẽ ha ojeikuaávo upéva ojejapo peteĩ lista ha ipype oñemoĩ mba'éichagua comité ikatu ojejuerako, oñeñemongeta mávapa ikatu oĩ umi comitépe, ha'ekuéra oipotaháicha, ijapytepekuéra ojeheka omoakátava peteĩteĩ umi comité. Upéi oje-hai umi tembiapo ojejapótava peteĩteĩ umi atýpe.

Mba'épa ojuhupytyse umi comité pe:

- Comité estudio rehegua: Oipytyvõta temimbo'ekuérape oho porã hağua chupekuéra kuaapy ñeikũmbýpe. Ikatu ojejapo jey aty'i oñeipytyvõ hağua umi mbo'epýpe, tekotevẽramo.
- Comité social: Ha'ekuéra oipytyvõva'erã ojogueraha porã hağua temimbo'ekuéra oñondive.
- Comité prensa rehegua: Omosarambi marandu ojeikuaa hağua umi mba'e ojejapóva guive mbo'ehakotýpe, avei ambuekuéra comitépe, kuatia rupive, afiche, mural, marandu, ñe'ẽ rupive ojeike mboyve mbo'ehakotýpe, ha ambue hendáicha avei.
- Comité ecológico: Ha'ekuéra oñangarekova'erã mbo'ehakotýre, opaite mba'e oĩva'erã hendaitépe.
- Comité salud ha deporte rehegua: Ojesareko mba'éichapa oĩ temimbo'ekuéra hetépe ha avei ojapokuévo deporte.

e. Pe sufragio

Pe sufragio ha'e máva oiporavóva derecho, upe ojapova'eráva avei función pública. Pe sistema democrático ha representativo oñemopyrenda ipype. Oñefunda pe voto universal, libre, directo, igual ha secreto; pe escrutinio ningo público ha ojeifiscalisa (...) **Art. 118. Constitución Nacional República del Paraguay pegua.**

Péva ha'e derecho oguerekóva maymáva temimbo'e oñe'inskrivihaguére mbo'ehaópe. Opavave tekotevẽ ovota ha'égui peteĩ obligación tavayguáramo, upekuévo jaiporavo. Ha'e ningo función pública jaiporavogui ñane sambyhyhararã pe voto rupive.

Umi ovotáva ningo tavaygua meme, ha mbo'ehaópe katu temimbo'ekuéra mbo'esyrýpegua. Pe voto ningo universal opavave temimbo'e mbo'esyrýpegua ikatúgui ovota oñemboyke'ỹre chupe. Máva ijehegui oho ovota, avave ndaikatúi oje'obliga chupe ovota hağua upe oipota'ỹvare. Máva oho ovota ijeheguiete voi. Pe voto jojaite opavavépe ġuarã, maymáva temimbo'e peteĩ jeýnte ovotava'erã, ha peteĩ vótonte omoĩta. Pe voto ningo secreto, avave ndaikatúi omaña mávarepa ambue ovota. Ojekuaa mba'éichapa opa, ojeipapa rire vóto-kuéra.

Pe voto jepapa ningo ojejapo opavave renondépe, avei ojeifiscalisa. Pe fiscalización he'ise

umi lista omoakãva oguerekoha máva orrepresentáva chupe, hérava apoderado térã secretario, omañáva mba'éichapa ojeipapa umi voto, tove tojejapo hendaitépe, péicha avei oí representante Justicia Electoral pegua.

3. Amba'apo aty'ípe

- a) Jajapo aty'i ñamba'apo hağua, ñañomoirũ umi ñane irũnguéra ndajajepokuaáiva ndive ñamba'apo hağua.
- ã) Jaipuru pe técnica sa'y rehegua, ha jajapo aty jehe'a (upevarã ñame'ëta temimbo'ekuérape cartulina pehẽngue isa'y ambuéva ha umi oguerekóva peteĩchagua sa'y oñemoirũta peteĩ atýpe).
- ch) Opavave ñañemongetáta ha ñamoíta téra ñande atýpe.
- e) Jaiporavóta votación rupive ñande aty rerarã (jahupíta ñande po ñañe'ë hağua).
- ë) Ñamoñe'ë ñande atýpe mba'épa ojapova'erã umi Comisión Directivape oíva, avei mba'épa ojuhupytyse Comitekuérape.

4. Amba'apo che año

Aiporavo mba'e cargo ha mba'e comitépepa aiméta ha amba'apóta, ahechakuaa avei mba'e rehepa. Amombe'u che irũnguérape upe cargo aiporavova'ekue ha amombe'u avei mba'e rehepa.

5. Ajesareko ta'angáre ha upéi ambohovái:

a) Mba'épa ojapo mitãkuimba'e ha mitãkuñanguéra ta'angapegua.

.....

ã) Ajapómapa ta'angápe ojehecháva téra ahecháma ojejapo jave.

.....

ch) Che piko ajepokuaa aiporavo térã avo-ta mbo'esyrýpe. Mba'éichapa.

.....

6. Ñamoñe'ê atýpe Sufragio rehegua. Ñamyesakã oñondive upe ñamoñe'êva.

7. Jajeporeka mba'épa he'ise umi ñe'ẽ ndajaikuaáiva.

8. Ñamoha'anga opaichagua tembiasa ikatúva ojehu votación aja, ojejapohápe umi mba'e hendaitepegua avei umi hendape'ỹmegua jajuhúva yvate gotyove.

9. Ñamyesakãmba rire ko'ã mba'e, jaiporavo ñane sãmbyhyhára mbo'ehaópe ġuarã.

10. Ñande rogaygua ñanepytyvõ ñambosako'i haġua ñane campaña electoral, umi propuesta jaguerekóva, afiche propagandístico, ha ambue mba'e oñeikotevẽva.

11. Ambohovái ko'ã porandu

- a) Mba'épa aguerohory térã ndaguerohorýi pe jevotágui.
- ã) Mba'éichapa arreacciona aganáramo térã aperdéramo.
- ch) Mba'éichapa che rembiapo pe asamblea oikóva mbo'esyrýpe.
Ikatu piko iporãmieve.
- e) Mba'e tembiapópe piko aikũmbyve.

Conflictokuéra oñembohape ñemongeta rupive.

Ahechakuaa conflictokuéra ojuhúva voínte tekovekuéra apytépe ha tekotevẽ ambohapekuaa ñemongeta rupive.

Ko mbo'epy atýpe jaikuaáta:

Ambohovái amombe'úvo umi mba'e aikuaáva ko'ã mba'e rehegua.

1. Ajesareko ã ta'angáre ha upéi ambohovái porandukuéra:

- a) Mba'épa ojeju ta'angápe.
- ã) Mba'éichapa ikatu ombohape hikuái joavy oguerékóva.
- ch) Tekotevẽ piko oñeğuahê ñorairõme katuete.
- e) Mba'épa iporãve chéverõ ġuarã.
- ẽ) Mba'épa ikatu jajapo ñamboyke hağua ñorairõ.

Ñemoha'anga.

Aikuaa hağua...

Conflicto

Upéva ningo oĩva voĩnte ñande rekovépe, ikatu ojapo porã térã ojapo vai, ojogua pe y oporomoingovévape, ikatúva avei oporohundi oiko jave inundación. Pe conflicto iporã oporoipytyvõ jave ñacambia hağua, ñanepytyvõ jahechakuaave hağua opaite mba'e, avei jakakuaave hağua ñande retepyépe, naiporãi oporomoingovai jave ha ndaikatúi opa upe jeiko vai.

Conflicto, ningo jeikoporã'ỹ upe oñeimo'ávape, ojeipotávape térã ambue mba'épe tekovekuéra térã atykuéra apytépe, ohechakuaávo hikuái oñemboykeha pe ha'ekuéra oimo'áva térã oipotáva; avei ha'e peteĩ proceso ojehechakuhápe ndojehupytyĩ hague upe oñeha'arõva'ekue térã joavy oimeraẽ mba'épe.

Conflicto mbo'ehaópe:

Ojehu jepi ko'ã mba'ére: aranduka rehe ñeñangareko, computadora, equipo deportivo, televisión...térã iñambuehaguére pe jehuga laja, iñambue rehe umi oñemomba'éva térã mba'eichava'erãpa, ojeguero via ambue haguére. Oiko jepi avei conflicto tekovekuéra ojotrata lájape, oĩgui imbaretevéva ambuekuéragui.

Ñorairõ ha ñombohovái, jeja'o, ñe'ëngue, noñemomba'etí, joavy korapýpe oimeraẽ mba'ére térã joavy mbo'ehakotýpe. Pe contexto competitivo: máva ndohechái iñirũme pytyvõharai-cha.

Mba'éichagua estrategia ojepuru:

Fuerza física, ñe'ë mbarete, jeho upe tendágui, oñemombe'u mbo'ehárape, oje'e peteívape ojahéi hağua ambuére, oje'e norma, ojeheka mba'éichapa ojeja pova'erã, terã oñeguahẽ peteĩ ñe'ëme.

Pe responsabilidad ningo oñandu máva oĩ vove peteĩ atýpe, taha'e ha'éva ha oikuaa upe ojuhúva, upévare oñeha'ã ombohape ñorairõ térã joavy mba'e porãã gotyo. Ñaime vove aty pa'ũme, jaheka tape porã opa hağua jeikovai. Avei ojehechakuaa ko'ã mba'e máva oipytyvõségui, omokyre'ýségui hapichápe, upekuévo ojehupyty avei kyre'ỹ. Pe responsabilidad noñepyrũiva'erã katuete oĩgui máva oñeñandúva culpable.

Pe conflicto omoheñoi crisis, oikohápe heta tekove katuete oĩta pe conflicto interpersonal oje'eha, upéva oñemboyke hağua oñeikotevẽ jehechakuaa, ñe'ë arandu, ñe'ëkyre'ỹ ha oñemboyke opaichagua temiandu vai.

Ko'ã mba'e tekotevẽ jaikuaa ñamboyke hağua conflicto:

- Jaipuru ha ja'e ñe'ë oporomokyre'ýtava: jahechakuaa ñane irũ rembiapo, oñeñe'ë jave ñandéve ñambohovái porã avei. Ja'e upe ndajaguero horýiva hendaitépe, ñambopochy'ỹre avavépe.
- Jajoavy ñane irũ ndive: Jahechakuaa ikatuha jajoavy oimeraẽva ndive, ñamyesakãkuaa ha

ñamopyrendakuaa upe ñaimo'ãva térã jagueroviáva.

Ñamboyke tekove pe problémagui.

- Jajerure pytyvõ: Ñaikũmby maymáva ñaikotevêha ambuekuéra pytyvõ.
- Ñañemoĩ peteĩ ñe'ẽme: Ñahendu ñande rapichápe oñe'ẽ jave, ha'ekuéra tañanerendu avei. Ñañangareko upe ja'évare, anítei ñambyai máva ohendúva remiandu.

Mba'éichapa ikatu ñamohu'ã pe conflicto

- Ñorairõ, ko mba'e rupive máva omoĩ hapicha ári upe ha'e oipotáva. Upéva ha'ete ku nda'ipohýiva máva ojapóvape ġuarã. Techapyrã: peteĩ temimbo'e ojerure iñirũme ome'ẽ jey hağua chupe peteĩ marcador.
 - Oñeme'ẽ, péva he'ise ñamboyke upe jaipotáva opa hağua joavy, heta jey katu ndoikói upéicha, ikatu avei mokõivéva ndoguerohoryi péicha oñemohu'ã joavy o'va ijapytepekuéra. Techapyrã: mbo'ehára ohejáva hemimbo'e ojapo sarambi.
 - Jeheja, física térã sicológicamente ojeheja joavy, upéva he'ise ojehejarei pe joavy oñemyesakã'ỹre. Ikatu péicha oiko ndohupytyĩgui aravo térã ojeipotágui ambue ohejarei pe joavy.
 - Nojeyapói mba'evete, upéva he'ise avave noñeha'ãi ojapo mba'eve, oipotágui ohasa rire heta ára iñambuepa mba'e porãrã. Techapyrã: peteĩ temimbo'e nomohendáiva juguete oipuruva'ekue, oha'arõgui pe mbo'ehára ndohechakuaái upeichaha.
 - Ñeguahẽ peteĩ ñe'ẽme, mokõivéva oñeha'ã oñemoĩ peteĩ ñe'ẽme, upéva ojejapova'erã ha hi'areva'erã avei. Techapyrã, mbo'ehára omoĩ ára examenkuérape ġuarã ha temimbo'ekuéra ojerure oñembohasa hağua ambue árape.
- Peteĩ conflictope iñimportante máva noĩriva upe joavýpe oipytyvõ opa pya'e hağua pe joavy. Ikatu peteĩ mbo'ehára oipytyvõ oĩ jave ñorairõ mokõi temimbo'e apytépe, oñemongeta hendivekuéra tekotevêha opa joavy ha oñemoĩ peteĩ ñe'ẽme.

2. Jajapo cartelkuéra ha ñamoĩ ipype umi estrategia jahechava'ekue, temimbo'ekuéra ohaíta mba'épepa oipytyvõ térã noipytyvõĩ umi mba'e.

- Ñorairõ
- Oñeme'ẽ
- Jeheja
- Ndojeyapói mba'eve
- Ñeguahẽ peteĩ ñe'ẽme

3. Jajesareko porã jaikuaa hağua mba'épa jajapóta:

1. Temimbo'ekuéra ojapo aty'i mokõimokõi
2. Oguenohêta herarã pe moñe'ërãgui
3. Oñemoĩ mboyve peteĩ ñe'ẽme oguereko hikuái 10 minuto omoñe'ẽ ha oikũmby hağua:
 - a. Mba'éichagua joavýpa oĩ
 - ã. Mba'épa oha'arõ peteĩteĩ
 - ch. Mba'épa hasyveva'ekue peteĩteĩme
 - e. Mba'éichapa peimo'ã ohechaha hikuái pe joavy ambue tekove renda guive

3. Pe ñe'ějovái oñemoĩ haġua peteĩ ñe'ême hi'aréta 15 térã 20 minuto.

Káso “Trabajo práctico” rehegua.

Julio ha Mario ningo mokõi temimbo'e oñoirũva, Julio ningo ikatupyryeterei mbo'ehaópe, Mario katu ijetu'u jepi chupe ohasa haġua mbo'epy mbo'ehaopegua, katuete ndojapói jepi umi tembiapo mbo'ehára ojeruréva.

Julio ningo ojaopopa jepi umi trabajo práctico mbo'ehára ojeruréva, katuete mbo'ehára ogue-rohory jepi hembiapo, upévore iñirũguéra ojerure jepi chupe omaña haġua hembiapóre ha upekuévo omyatyrõ terã omoĩ haġua oikotevẽva..

Pe viernes ohasava'ekue, Armando, ambue iñirũ, ojerure Juliope ikarpeta, ha'e oiporavo oipurukávo Mariope. Pe lunes, heta oky rire pe fin de semana, Mario he'i Juliope:

Pe viernes ahakuévo ógape, ho'a chehegui nde karpeta, he'õ ha iky'apa, naikũmbýi mba'éichapa pe y omosarambipa pe tinta, upémarõ amombo pe carpeta ...

Julio ipochyetererei Mario noñangarekói haguére pe ikarpétare ha he'i chupe tojaopopate jey umi mba'e oĩva'ekue ipype. Julio ndoipotái Mario ofotocopia térã ohepyme'ẽ chupe pe carpeta repy. Julio he'i pe karpeta rehe heta omba'apohague ha oipota Mario omyengovia chupe. Julio he'i ha'e oñongatupaha hembiapokuéra preescolar guive ha upe karpéta iñimportanteterei chupe ġuarã ha'égui tembiapo paha upe mbo'esyrypegua. Mario noikũmbýi mba'e rehepa Julio ipochyetererei:

Pe karpeta ogurekopáma nota mbo'ehára omoĩva'ekue, ha Julio noikotevẽmo'ávẽima.

4. Ñañemongeta ko'ã mba'ére

- Mario ndohechakuaái pe trabajo práctico tuichatereiha Juliope ġuarã, pe ojuhúva Juliore ningo héra “daño moral”.
- Mba'éichapa ikatu ñamohu'ã porã ko ojuhúva'ekue mokõivévape.
- Mario ohóramo ojerure Juliope oñyrõmi haġua chupe, he'ívo Juliope ndojaposéihague upe ojuhúva'ekue piko oĩ porãta.
- Tekotevẽ piko Julio ojerure Mariope peteĩ karpeta pyahu.

5. Ambohováí:

Mávapa umi personaje apytépe hembiapo sãso reheve.

6. Ahechajey che rembiapo

- a) Mba'épa aguerohoryvékuri umi ajapova'ekuégui ko' árape.
- ã) Mba'épa chemandu'a umi mbohováí pe joavýpe ġuarã.

7. Ajepy'amongeta ha ambohová:

- a) Ikatu piko omba'ejerure hapichápe ñorãirõ'ÿre.
- ã) Mba'épepa chepytyvõta añemoĩramo peteĩva térã ambue ykére ko joavýpe.
- ch) Chéverõ ġuarã...

4°

Grado
EEB

Aikuaa hağua...

Ñe'ējovái

Joavy ñamohu'ã pya'e hağua tekotevẽ ñañe'ẽ ñande rapicha ndive, ko ñemongeta ha'eva'erã ñañemoĩ hağua peteĩ ñe'ẽme, upéva he'ise jaguapy máva jajoavyha renodépe ha ñamyesakã hendive upe ojuhúva, jajuhu hağuaicha jeiko porã jey Ñe'ẽ rupive oñeñeha'ã oñembopaha joavy oĩva tekovekuéra apytépe, térã peteĩ atýpe, ha pe ñemongeta oĩva tapichakuéra apytépe, ikatu ojehu temimbo'e ha mbo'ehára ndive, térã peteĩ temimbo'e ambue temimbo'e ndive.

Ñemongeta ningo ha'e tape ojejuhu hağua jeiko porã tekovekuéra apytépe, ko'ýte oĩramo joavy oimeraëichagua. Upevarã oñeñemongeta temimo'ã ha temiandu rehe ani hağua tekovekuéra ipochy are, he'ise ñañemoĩ peteĩ ñe'ẽme, ñaporohendu hendaitépe, jaipuru'ÿre mbarete, ikatúramo jepe tekovekuéra péicha ojapo.

Ñañemongetáta jave tekovekuéra ndive tekotevẽ jahechakuaa ko'ã mba'e:

1. Jahechakuaa mba'épa oĩ añetehápe máva rembiapo rapykuéri, térã upe he'íva rapykuéri, mba'épa oñomihína térã mba'épa oheka. Ikatu avei oĩ jepy'apy, temikotevẽ, oñeha'arõva, ojeipotáva térã ojeguerekoséva.

Ikatu ojehecha mokõi aty upe ojeguerekoséva:

Ñande jaguerekoséva	Ambuekuéra oguerekoséva
Mba'épa aikotevẽ	Mba'épa oikotevẽ
Mba'e rehepa ajerure	Mba'e rehepa ojerure hikuái
Mba'erã aipota	Mba'erãpa oipota

2. Jahechakuaa mba'éichapa ikatu ñañemoĩ peteĩ ñe'ẽme térã nahániri. Eñeporandu ndejupe...mba'épa ojuhúne nañañemoĩramo oñondive peteĩ ñe'ẽme.

Eñeporandu ndete voi, naguehẽramo peteĩ ñe'ẽme che rapicha ndive piko mba'e ojuhúta. Mba'épa ikatu ojapo hikuái noroğuahẽramo peteĩ ñe'ẽme. Mba'épa ojuhúta roñorairõramo. Mba'épa iporãve ajapo. Mba'épa iporãve ha'ekuéra ojapo. Mba'épa ikatu oimo'ã ambuekuéra ha mba'épa ikatu ñaimo'ã ñande.

3. Jajesareko hendaitépepa oĩ umi mba'e oñerreclamáva, upevarã tekotevẽ jahechakuaa mba'éichapa ñambopaháta joavy hendaitépe, ja'e avei mba'éichapa mokõive tekove omba'apo joaitéta pytyvõ rekávo (oĩ jave ñemongeta joavy ñamohu'ã rekávo, katujete peteĩva térã mokõivéva omboyke hambipota ijeheguiete, jeiko porã jey rehehápe), ojeipuru'ÿre presión

oimeraëichagua.

4. Nañangareko jeiko porã tekovekuéra apytépe, temimbo'ekuéra ningo oiko mboyve joavy, ojehu aja ha opa rire oïta ojoypýpe mbo'ehakotýpe avei mbo'ehao korapýpe. Pe ñomongeta aja tekotevê ñañoportunu mokõive tenda gotyoguápa oñoipytyvõta ombopaha haġua joavy, ikyre'ýpa mba'e porãrã, ohechápa iñirũnguérape angirũramo terãpa enemígoramo. Oñeñemongeta rire, tekotevê ñañeporandu: Ikatúnepa ohorei hese hikuái py'aguapy reheve oñorairõ'ýre. Upéva piko oafectáta ambuekuéra temimbo'e mbo'ehaopeguápe.

5. Ñañemongeta hendaitépe, ñomomarandu rupive ñe'ẽmondo ou ha oho. Aipotáramo cherendu maymáva, tekotevê amondo marandu hendaitépe, ha ahenduséramo hendaitépe tekotevê ajesareko porã, aipuru pe comunicaciõn ñe'ẽ rupiveguáva avei pe comunicaciõn gestual.

6. Ñame'ẽ ñane ñe'ẽ, upéva he'ise jajapotaha tembiapo jahupyty haġua jeiko porã jey. Noñemohu'ã porãiramo joavy tekotevê ojeheka ambue alternativa.

7. Jaheka alternativa ñande jehegui, jaiporavo umi iporãvéva, umi añeteguáva, ikatúva hi'are, ikatútava jajapo avei.

Amoñe'ẽ che añomi tembiaporã. Upéi ñamba'apo oñondive atýpe, upekuévo ja'e ñande jehegui umi mba'e ñaimo'áva jajepy'apy'ýre, ndaipórigui mbohovái oï poráva térã ivaíva.

1. Amoimba ahaívo mba'eichahápepa tekotevê añemongeta ha añemoi petei ñe'ẽme ambue che irũ ndive ...

.....

.....

.....

.....

.....

Chemandu'a py'ýinte ñañemongetaha, avei ñañemoi petei ñe'ẽme

- Jaipuru haġua baño pyhareve ñande rógape.
- Mávapa oguenohêta mesa árigua térã omoíta.
- Ojeipuru haġua computadora.
- Mba'e aravópepa oje'estudiáta térã ojehegáta.
- Ojegeraha jevy haġua mba'e ojepuruva'ekue petei angirũgui.

2. Ñamoha'anga

Ñañomongeta ñane irũ ndive ha ñamyesakã upe ojuhúva, peteiva omoha'angáta mbo'ehárape ha ambue katu temimbo'éta.

Ñamoñe'ẽ porã:

4°
Grado
EEB

Mbo'ehára	Ahai mba'épa oipota ko mbo'ehára
<p>Ha'e mbo'ehára irundy mbo'esyrypegua, oikuaa ikatupyryha, oplanifica hembiaapo ko'ẽko'ẽme ḡuarã, avei examenkuéra. Ovy'a oguereko rehe peteĩ temimbo'e ikatupyryva, ko ary guive oipuru prueba parcial peteĩteĩ umi capacidadpe ḡuarã ha ovy'a umi resultado ohupytývare, ohaise marandu ko'ã mba'e rehegua. Peteĩ temimbo'e inota porãva oñe'ẽse hendive, pe temimbo'e oĩ equipo infantilpe fútbol femenino a nivel nacional reheguávape, upéva-re ojeguerochory chupe.</p> <p>Ndoikuaái mba'e rehepa temimbo'e oñe'ẽse hendive, ha katu oipytyvõse chupe.</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

Temimbo'e	Ahai mba'épa oipota temimbo'e
<p>Ha'e temimbo'e katupyry opaite mba'épe, oĩ equipo infantil fútbol femenino nivel nacionalpe. Ha'e orrepresentáta imbo'ehao ha hetãme peteĩ tornéope, upéva-re ovy'a ha oñeñandu porã ijequípoppe. Ndepy'apy mbo'ehára ome'ẽre py'ỹiete prueba parcial, ndaikatúigui reñembosako'i porã, avei nahembýi ndéve aravo rejapopa haḡua tembiapokuéra. Péicha avei rehova'erã umi entrenamientohápe.</p> <p>Reñemongetase mbo'ehára ndive ome'ẽ haḡua ndéve peteĩ examen paha téra cada semana peteĩteĩ, ha katu nahembýi chupe aravo ojapo haḡua upéicha. Reke mbovy reñe'entrenágui, avei re'estudiágui examen parcialpe guarã, upéva-re nekane'õiterei. Rehechukase kyre'ỹ reikumby haḡua opaite mba'e mbo'esyrýpe, avei rejapopase ne rembiapokuéra. Araka'eve ndereguerekoiva'ekue problema mbo'ehára ndive ha ndereguerekoséi voi avei.</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

Reikuaápa ...

Pe ñemoha'anga ningo ñemongeta apo oñeguahẽ hağua peteĩ ñe'ẽme:

- Oñeñeha'ã oñemyesakã umi mba'e oñeimo'áva mokõive tenda gotyogua oñeñemongeta mboyve.
- Peteĩteĩ oñeha'ã omyesakã, omomba'e ha ohupyty umi mba'e oipotáva.
- Ojejapo peteĩteĩ umi mba'e oñeikotevẽva ñemongetarã.

4°
Grado
EEB

3. Temimbo'ekuéra ohasa mokõimokõi tenonde ha omombe'úta mba'épa oipota mbo'ehára ha temimbo'e, iñirũnguéra ohendu hağuaícha.

4. Ahai mbohováí che kuadérnope.

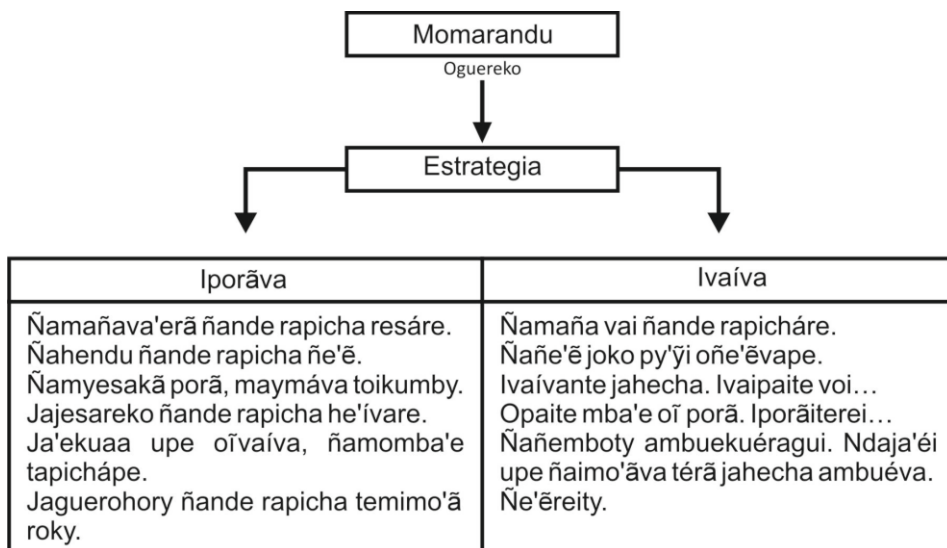
- Mba'épa ñemongeta chéve ġuarã.
- Mba'éichapa ikatu ñambopaha joavy.
- Mba'épa aguerohory tembiapo ko arapeguágui.

Momarandu

Añemongeta tekovekuéra apytépe

1. Amoñe'ẽ ha amyesakã ko mapa conceptual:

2. Jajapo ko'ã tembiapo

- a) Ñamombe'u umi ñaimo'áva térã jaikuaáva.
- ã) Ñamoha'anga umi estrategia.
- ch) Jahai conclusión ñane kuadérno pe.

Aikuaa hağua:

Ñambopaha hağua peteĩ ñorairõ tekotevẽ jahechakuaa umi joavy heñóiva oimeraẽ mba'e rehe omoñepyrũha jeikovai tekovekuéra apytépe. Upeichavérõ jepe, jaipotáramo ambuekuéra oikumby porã upe jahasáva, ñanderaẽ ñaikũmbyva'erã upe ojuháva ñandéve ha upéi ñamombe'u hendaitépe ambuekuérape. Ha'ekuéra oikũmby porã hağua ñane remiandu, ndaha'etí ñane rembiapo katuete, upéva ha'ekuéra ohechakuaava'erã ijehegui.

Mba'éichapa che ambohováí ko'ã mba'e ohechauka mba'éichapa aikũmby, mba'épa ohasa che akã rupi, heta jey iporã oipytyvõgui opa pya'e hağua joavy térã ñorairõ, heta jey katu naiporãí, ojokógui ñesẽ porã jehasa'asy térã joavýgui, ha tekovekuéra oñorairõ avei oñemomombyry ojoehegui. Ñembohováí porã oporoipytyvõ, tekovekuéra ojogueraha porã hağua, okakuaa tekoayhu, tekovekuéra oñeñandu porãve, ha hetaiteve mba'e porã avei. Peteĩa umi temiandu porã ningo pe empatía.

Jahechakuaa hağua...

Interés ha'e upe ñane myañáva jaheka térã jajerure hağua umi mba'e ñaikotevẽva.

Posición ha'e upe jagueroviáva térã jai-potáva, upéva añoite ñanepytyvõta. Conflicto ha'e jehasa'asy térã ñorairõ oĩhápe mokõi jehecha ojoavýva ojoehegui.

Reikuaápa...

Empatía ningo jahechakuaa ambue tekove remiandu. He'ise avei ñañemoĩ ñande rapicha rendaguépe jaikuaa porãve hağua upe oñandúva.

Amoñe'ẽ porã ko tembiasa:

Rogger ningo ipochy Johana ndive, ha'e oimo'ãgui iñirũ omombe'uhague sambyhyhára colegio peguápe ogueruhague icelular mbo'ehaópe, oikuaáramo jepe ndaikatuiha ogueru. Pe directora oipe'a Roggergui icelular ha ohenoika itúva ha isýpe.

Ojevýramo guare mbo'ehakotýpe, Rogger iñe'ẽ pohýi Johánape, he'ívo chupe pochy reheve mba'e rehepa omombe'u directorape ha'e ogueruhague icelular mbo'ehaópe, upémarõ oñemboja Víctor ha omombe'u Roggerpe ha'ehague upe ogueruva'ekue pe celular ha ohechauka iñirũnguérape mbo'ehaópegua.

Pe directora he'i Roggerpe ome'ẽ jevytaha pe celular itúva ha isýpe ou vove hikuái mbo'ehaópe. Temimbo'e apytépe oñemoĩ peteĩ ñe'ẽme ojapotaha mbo'ehaópe oñembo'éva ojogueraha porã hağua hikuái, avei ambuekuéra temimbo'e ndive.

1. Aipytyvõ ko'ã angirũme ombopaha haġua joavy térã ñorairõ:

- Mba'éichagua problema piko upe oĩva.
- Máva apytépe piko oĩ pe problema.
- Mba'épa oimo'ã peteĩteĩva hapicháre avei pe problémagui.
- Mba'épa ojerure peteĩteĩva.
 - Rogger
 - Johana
 - Víctor

2. Mba'épa añetehápe upe oipotáva térã ohupytyséva peteĩteĩ:

- Rogger
- Johana
- Víctor

3. Mba'épa ikatu ojehe oñeguahẽramo peteĩ ñe'ẽme ha mba'épa ojejúne noñeguahẽramo peteĩ ñe'ẽme.

4. Mba'épa upe iporãvéva ojejapo.

Mbo'esyrýpe ojejapo pe consejo de grado ha oñemombe'u umi propuesta de ley mba'éichapa ikatu ojeiko porã oñondive mbo'esyrýpe rehegua, temimbo'ekuéra he'iva'erã mba'éichapa ohecha ko'ã mba'e, upekuévo omopyrenda kuaava'erã upe he'íva. Ojehai upe norma, upéi ojevota ha maymáva omoĩ heraguapy pe áctape, ohechaukáva maymáva omomba'eha upe oje'éva.

5. Ahechajey che rembiapo

Ikatu piko aikũmby porã mbohapyvéva angirũ rembiasa'asy. Añemongeta piko hendaitépe che irũnguéra ndive. Mba'ére. Che piko ajapónteva'erã upe oje'éva chéve, taha'e ha'éva.

Mba'épa ajapova'erã aguerekojave problema peteĩva che irũ ndive.

Ñane retã Paraguái.

Aikũmy artículo Constitución Nacional pegua declaración fundamental rehegua, avei pe estructura ha organizaci3n ñane retãmegua.

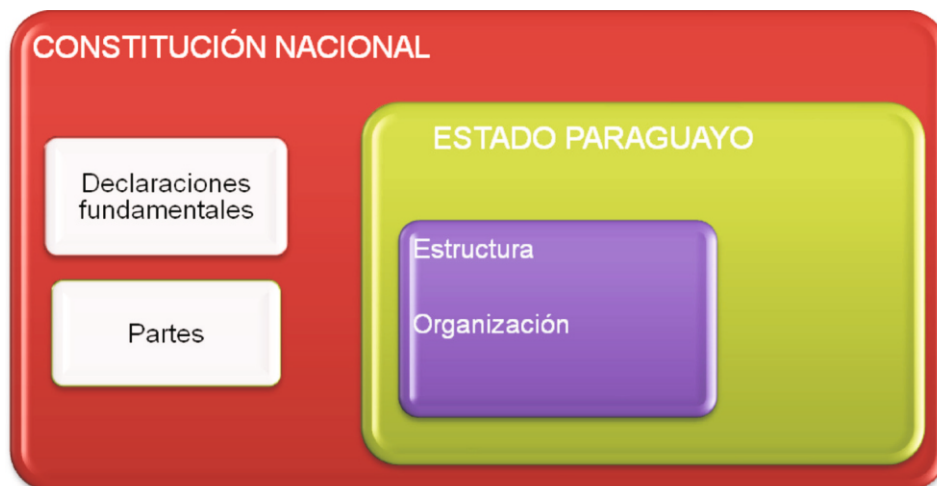

Jajesareko ta'angãre ha upéi ñambohovái:

- a) Ñahendũmapa ko ñe'ẽ Constitución Nacional.
- ã) Mba'épa jahecha ta'angápe. Mba'épa ñaikũmy.
- ch) Mba'épa jaikuaa ko'ã mba'e rehegua.

Ko mbo'epyatýpe jaikuaáta:

Aikuaa haġua...

Pe Constitución Nacional ningo Ley Suprema ñane retãmegua, ambuekuéra ley odepnde hese. Peteĩ jey ojejapova'ekue aty hérava Convención Nacional Constituyente, ijaty upérõ opai-chagua oisambyhýva ñane retãme omohe-ñói ñane Constitución Nacional, ha ojhura ára 20 de junio ary 1992pe.

Ñane Constitución Nacionalpe ikatu ojehechakuaa mbohapy vore ifundamentalva.

1° Preámbulo, upépe ojejuhu umi valor ha principiokuéra ojepy'amongetahague ñane sambyhyharakuéra omoheñói haġua ko ley.

2° Parte Dogmática, jajuhu upépe umi ojejapova'eráva, derechokuéra ha garantiakuéra constitucional.

3° Parte Orgánica, ohechauka mba'éichapa oñemohenda ha mba'eichaitépa ñane retã Paraguái.

Pe Estado ha'ehína mba'éichapa oñemohenda tekombo'e reheguápe (upevahína pe derecho) avei políticape (upevahína tavakuéra ñesambyhy) peteĩ tetãmegua.

Ñane retã Paraguái heñoiva'ekue isã-sóramo guare Españagui ary 1811pe. Tetã ningo tekovekuéra aty oguerekóva peteĩ arandukuaa. Ñane retã Paraguái oiko ñepyrůva'ekue mestizo ppykuéra, upéva siglo XVI rupi, ha katu upéi iñambueve ohóvo heñóigui ambueíchagua mestizo, oguerekóva avei jepokuaa ha tradición, jaguereko rupi tembiosa maymáva jahasáva ko'ẽ ko'ẽre.

Pu'aka he'ise ikatuha oñemohenda ñane retã ñesambyhy ojhupyty haġua umi mba'e ojeipotáva.

Constitución Nacionalpe he'i:

Art. 1. República del Paraguay ningo isãso ha oñesã'õma opa árape ġuarã. Ojepytaso mbarete Estado social de derecho, unitario, indivisible ha descentralizado (...)

Oñesambyhy haġua ningo oipuru pe democracia representativa, participativa ha pluralista, oñemopyrendáva tekovekuéra dignidad jehechakuaápe.

Reikuaápa...

Ñane retã ningo unitario oñembyatypágui peteĩ hendápe ñesambyhy política rehegua, militar ha economía rehegua, upéva he'ise oĩha peteĩ gobierno nacional. Ko gobierno ningo descentralizado omboja'ógui tembiapoita ojejapo haġua Gobernación ha municipio rupive. Áva oñemohendapyre ikatu haġuáicha ijehegui oisambyhy itáva avei oguenohẽ norma térã léi oikotevéva.

Poderes del Estado

1. Ajesareko ko'ã ta'angáre ha ambojoja umi poder del Estado rehe..

Banco de Imágenes. Ruben Arguello

- a) Mba'éichagua poder del Estado piko jajuhu peteĩteĩ umi edíficiope.
- ã) Jahecháva piko ko'ã edificio umi medio de comunicación rupive. Mba'éicha javépa.
- ch) Mba'épa aikuaa ko'ã edíficiogui. Mba'e távapepa oĩ. Araka'épa oñemopu'ã va'ekue peteĩteĩ.
- e) Mba'épa ojejapo umi edíficiope. Mba'e tembiapo iñimportánteva ojejapo peteĩteĩ umi tendápe.

Aikuaa hağua

Poder Legislativo

Pe Poder Legislativo omoakãta Congreso Nacional, oguerekóva mokõi cámara, peteĩva Senadores rehegua ha ambue katu Diputados rehegua. Máva ojeoporavo hağua chupe diputadorã onaseva'erã ñane retãme ha oguerekova'erã 25 año. Máva oipotáva ojeiporavo chupe senador oiko hağua chugui katu onaseva'erã ñane retãme ha oguerekova'erã 35 año.

Congreso ojavova'eráva, ko'áva:

Códigokuéra, leykuéra, omoambue téra oguenohëte voi.

Ohechakuaa ha omohenda ñane retã división política.

Omoporã téra omboyke umi acuerdo internacional.

Ojupi jave Presidente de la República, vicepresidente téra ambuekuéra funcionario ojerure chupekuéra juramento.

Omoporã téra omboyke ñane retãmegua Presidente renuncia.

Poder Ejecutivo

Pe Poder Ejecutivo omoakã Presidente de la República, ha'e noĩri jave téra ndaikatuvéi jave, omoakãta hekovia Vicepresidente de la República.

Presidente téra Vicepresidenterã máva tekotevë onase ñane retãme, oguerekova'erã 35 año ha ndoguerekoiva'erã mba'evéichagua problema civil téra político.

Presidente de la República ojapova'erã ko'ã mba'e:

Orrepresenta ñane retãme, avei oisambyhy opaite mba'épe.
Omboykepaite térã ipehēnguente umi ley osancionámava Congreso pegua.
Oguenohē decreto tekotevēva ohechajey pe Ministerio heseguáva.
Oisambyhy Relaciones Exteriores.
Ha'eva'erã Comandante en Jefe Fuerzas Armadas de la Nación pegua.
Omombovyve umi pena omoĩva'ekue juezkuéra avei tribunalkuéra ñane retãmegua.
Ojapova'erã presupuesto general ñane retãme ġuarã.

Poder Judicial

Pe Poder Judicial ningo oñangareko Constitución rehe. Omyesakã, ojapo ipype he'íva ha ojapouka avei maymávape. Oisambyhy pe justicia Corte Suprema de Justicia, Tribunalkuéra ha Juzgadokuéra rupive.

Corte Suprema de Justiciape oñeime haġua máva tekotevē onase ñane retãme, oguerekova'erã 35 año, título Universitario Doctor en Derecho rehegua, herakuã porãva'erã, omba'apomava'erã 10 año jepe iprofesiónpe, avei magistratúrape térã ombo'e Universidadpe materia jurídica rehegua.

Corte Suprema de Justicia oguereko ko'ã tembiapo ha atribución:

Omoakã superintendencia organismokuéra Poder Judicial reheguáva.
Ohechakuaa imba'évape Poder Ejecutivo ha gobierno departamental apytépe avei gobierno departamental ha municipio apytépe.
Omyesakã oĩ vove caso inmoralidad rehegua.
Osupervisa umi instituto detención ha reclusión rehegua.

Ministerio Público

Orrepresenta tavayguápe umi órgano del Estado renondépe, upéva ojapo Fiscal General del Estado ha umi agente fiscal.

Máva oiko haġua chugui fiscal general del Estado tekotevē onase ñane retãme, oguereko 35 año, título de abogado, omba'apo abogado ramo, magistratúrape térã ombo'e Universidadpe.

Ministerio Público rembiapo ha atribución ningo:

Ohechakuaa ojerrespetápa umi derecho ha garantía constitucional.
Oñangareko pe patrimonio públicore, ñande rekoháre, ñande ypykuéra derecho avei.
Omono'õ marandu funcionario público rehegua ojapo porãve haġua hembiapokuéra.

2. Ñamba'apomíta

- a) Jajapo aty ñamba'apo hağua oñondive ha jaikuaave hağua mba'épa ojavova'erã, avei mba'e atribuciónpa oguereko poder Legislativo, Ejecutivo ha Judicial.
- ã) Upéi ñamoha'anga umi tembiapo iñimportantevéva ha jahai ñamyesakã hağuaícha.
- ch) Ñamombe'u ñane irünguérape ñane rembiapo.

4°

Grado
EEB

3. Jajapo cuadro comparativo ha jahai ipype mba'e requisítopa oñeikotevé oñeime hağua peteíva umi poder del Estadope.

4. Jajapo maqueta oĩhápe umi mbohapy edificio poder del Estado rehegua. Ñañembosako'i jajapo hağua peteí exposición.

5. Che rogaygua pytyvõme amba'apo

- a) Aheka marandu periodicokuérape oñe'ehápe peteíva umi poder del Estado rehe.
- ã) Ahechakuaa ojavópa hendaitépe hembiapokuéra.
- ch) Ahai mba'épa ikatu ajapo ha'ekuéra ndojapói rire hendaitépe hembiaapo.

6. Mbo'ehakotýpe jajapo ko'ã tembiapo.

- a) Ñañomoirü jajapo hağua ñemoha'anga jahechauhakápe mba'éichapa oje'aproba peteí ley. Jajapo aty ñamba'apo hağua, peteí aty Poder Ejecutivope ġuarã, ambuekuéra aty Legislativo ha Judicial.
- ã) Jahechakuaa umi mba'e ojuháva ha umi mba'e ikatúneva ojehu noñeikũmbýi jave ha noi-méi vove oñoñe'ẽme sambyhyharakuéra.

7. Ahecha jey che rembiapo

- a) Mba'éichapa añeñandu ajapo aja umi tembiapo atyhápe.
- ã) Mba'éichapa añeñandu amombe'u vove che rembiapo. Ikatu piko añe'ẽ porã che irünguéra renondépe térãpa hasy chéve añe'ẽ hağua maymáva renondépe. Mba'épa ikatu ajapo añeñandu porãve hağua ã mba'épe.
- ch) Amoñe'ẽ porã pikora'e mbo'epy amombe'u mboyve che irünguérape.

Cooperativakuéra ñanepytyvõ.

Aikũmby mba'éichapa oñepyrũ ha mba'éichapa oñemopyrenda pe cooperativa oipytyvõva tekovekuérape ha tavayguápe okakuaa hağua.

4°
Grado
EEB

1. Ñamombe'u mba'épa ñaimo'ã ko'ã porandu pytyvõ rupive:

- a) Mba'épa he'ise cooperar.
- ã) Mba'épa ojapo tekovekuéra oĩva ta'angápe.
- ch) Ñandépa jaikuaa umi mba'e ha'ekuéra ojaipóva.
- e) Umi tekove ta'angapegua piko oñoipytyvõ.
Upéicharõ mba'épa jaikuaa pe cooperacióngui.
- ẽ) Mba'éichapa ñaipytyvõ jepi mbo'ehaópe ha ñande rógape.

Ñandekatupyryta ko'ã mba'épe:

Jajapo ko'ã tembiapo ...

2. Jajapo aty ñamba'apo hağua oñondive ha maymáva ja'e umi mba'e jaikuaáva guive, pe atýpegua mbovyve omba'apóva sa'ive punto oguerékóta.

a) Ñañemongeta mba'éichapa ñañe'organiza ñande rógape, mbo'ehaópe ha ñande távape.

ã) Ja'e mba'éichapa ikatu ñañopytyvõ ko'ã atýpe.

ch) Ñañemongeta umi principio ojehecha kuaava'erã ojeiko porã hağua atýpe.

Aikuaa hağua...

Cooperativa: ningo ha'e tekovekuéra aty oñomoirũva ijeheguite oñopytyvõ hağua hetaite mba'épe ha ikatuháicha, peteĩ empresa de sociedad conjunta rupive ha oguerékóva gestión democrática.

Pe autonomía he'ise ikatuha oiporavo heta mba'e ijehegui, umi oisambyhýva ha ambuekuéra avei.

Ha'e ningo tekovekuéra aty oñeha'ãgui tekovekuéra okakuaa ha oñeha'ã ohechakuaa imiembrokuéra remikotevẽ, omombarete chupekuéra umi valorkuéra ha principiokuéra.

Pe organización oipurúva cooperativa ohupyty hağua umi oipotáva guive, ningo ha'e pe empresa. Empresa ningo peteĩ entidad oñe'organizáva, oñemoirũhápe capital sociokuéra ndive.

Mba'épepa oñemopyrenda pe cooperativismo.

Umi valor cooperativakuerape ojehechakuaáva ningo oñemopyrenda umi príncipioppe. Umi valor ideológico henyhẽ tekoayhu. Valorkuéra ningo temimo'ã ha jerovia aty omombaretéva upe jahechakuaáva, ombohape upe jaiporavótava ha jajapótava.

ACI (Asociación Internacional de Cooperativismo) he'i umi valor humano cooperativa pegua ha'eha: pe autoayuda, responsabilidad ijehegui, democracia, joja, equidad, solidaridad, honestidad, transparencia, responsabilidad ha ñañangareko ambuekuérare.

Pe autoayuda ningo ñeha'ã máva ojaipóva

Sabias que...

Los colores del arcoiris representan los valores del cooperativismo y están presentes en su bandera. Adoptada por la Alianza Cooperativa Internacional (ACI), en el año 1923.

Kóva tuicha mba'e:

Cooperativa ningo ndaha'etí tekovekuéra aty pytyvõrante, uvei ha'e tekovekuéra ñemoirũ opavave oguerekohápe tembiapo, oñepytyvõ hağuaíicha ha'e ha ambuekuéra upekuévo ohupyty joa pytyvõ. "Ñame'eháicha jahupyty."

oñeipytyvõ haġua ijupe ha ambuekuérape avei. Ha'e pytyvõ ijupe ġuarã ha ambuekuérape ġuarã.

Ha'e máva oñepytyvõ iñeha'ã rupive. Pe cooperaci3n añeteguáva ojuhúta pe socio oipytyvõ jave pe aporte personal rupive añoite, hembiaipo kyre'ỹ ha ijehegui rupive avei. Pe solidaridad ningo ha'e ñopytyvõ tekovekuéra apytépe.

Pe responsabilidad ijehe rupive máva oĩva asociado cooperatívape ohechauka oguerekoha responsabilidad ijehe ha ambuekuéra tekove ndive ojapóvo hembiaporã hendaitépe. Maymáva ohechakuaa umi obligaci3n oguerekóva, avei ndaikatuha ombohasa avavépe.

Pe democracia cooperatívape iñimportante oho porã haġua, sociokuéra ningo upe hembiaporã ipype, avei ojesarekóva mba'éichapa oñeisambyhy ha ojejapo tembiapokuéra cooperatívape.

Pe igualdad ningo he'ise maymáva socio ikatuha he'i upe ha'e oimo'áva ikatu avei oiporavo ha ojeiporavo chupe, avei oñehendu ha ojereko porã chupe opavavepeguáicha.

Pe equidad ningo ha'e oñeme'ẽ peteĩteĩme upe tekotevẽva he'iháicha pe justicia social, upevahína ojejapo tembiapokuéra hendaitépe. Avei he'ise ojehechakuaa máva pytyvõ ha oñesanciona umi ndojapóiva tekotevẽva ojapo. He'ise ohupyty joja maymávaicha, oikotevẽ jave avei oipytyvõ ambuekuéra sociope.

Ohechauka joaju, ñemoirũ ha tekotevẽha oñemba'apo oñondive.

Solidaridad ha'e ojehechauka pytyvõ. Avei ha'e ojehechakuaa tekovekuéra temikotevẽ.

Pe honestidad ningo teko porã jeroviapy reheve, ñe'ẽ ha tembiapópe. Ndaipóri japu ha tovamokõi. He'ise avei ojeipuru hendaitépe umi valor ha principio cooperativo.

Pe transparencia ningo ojehu oĩgui honestidad, he'ise ojehecha porã tekovekuéra rembiapo. Sociokuéra tekotevẽ oguereko transparencia, umi omba'apóva upépe avei oisambyhýva guive.

Pe responsabilidad social he'ise sociokuéra oguerekoha compromiso ambuekuéra socio ndive. He'ise avei ojehechakuaa sambyhyharakuéra rembiapo, anítei avei ojehejarei cooperatívape oĩramo jehasa vai. He'ise oñeñangareko pe cooperatívare maymáva

rehehápe, avei ha'e pe cooperativa compromiso hembiape oipytyvõtagui táva ha ñane retã okakuaave haḡua.

Ambuekuérare ñeñangareko he'ise jajepy'amongeta ambuekuérare, jajepy'apy hesekuéra ha oñeipytyvõ avei chupekuéra. Upévare cooperativa ikatu avei oipytyvõ ambuekuérape, umi causa comunitaria ha humanitariape.

4°
Grado
EEB

Amba'apo:

3. Che rogaygua pytyvõ rupive ajeporeka aikuaa haḡua cooperativa oĩva che távape rembiassa rehegua.

4. Ahechauka ha amombe'u che rembiapo rupive aikuaáva, upevarã aipuru cartel kuéra, ta'angakuéra, collage, térã ambue mba'e.

Aikuaa haḡua ...

Mba'épepa ojepytsaso cooperativakuéra

Ha'e mba'éichapa ojejapova'erã opaichagua tembiapo cooperativa ryepýpe. Avei ha'e umi parámetro ojehechakuaa haḡua mba'éichapa hembiape sociokuéra ha ojeiporavo haḡua he-taite mba'épe.

Umi principio cooperativo ningo: 1° Oimeraëva ikatu oje'asocia ijehegui. 2° Miembrokuéra ohechakuaa mba'éichapa oñemboguata, 3° Sociokuéra oñomoirũ tembiapópe pirapire rupive, 4° Autonomía ha Independencia, 5° Tekombo'e, 6° Capacitación ha momarandu, 7° Compromiso tavaygua ndive.

Oimeraëva ikatu oje'asocia ijehegui he'ise cooperativakuérape maymáva ikatuha oñemo-mboja oje'asocia haḡua, upekuévo ohupyty pytyvõ ha ojapo umi tembiapo tekotevëva ojapo ha'égui socio upe cooperativa pegua. Ojeike haḡua peteĩ cooperatívape máva oiporavo ije-heguiete.

Pe control democrático ojehu sociokuéra derecho ha obligación ojehechakuaa vove, upéicha jave sociokuéra ikatu oikuaauka upe oimo'áva térã oipotáva, ikatu ovota asamblea jave, avei ikatu hembiape kyre'ỹ reheve cooperativa okakuaa haḡua ohóvo. Opavave socio oguereko derecho ovota haḡua. Sambyhyharakuéra cooperativa pegua ojeiporavova'ekue omyesakáva'erã hembiape maymáva sociokuérape.

Pe participación económica oguerekóva sociokuéra ningo oiko ha'ekuéra omoĩgui ijeheguiete pirapire peteĩcha meme ha ojesareko avei mba'éichapa oñeisambyhy upe pirapire ono'õva, ha'égui opavave mba'e. Sociokuéra ikatu oiporavo ojepuru pirapire hembýva ary pahápe, oñemongakuaave haḡua cooperativa térã oñembohetave haḡua beneficiokuéra sociokuérape ḡuarã.

Pe autonomía ha independencia oñemopyrenda umi valor ha principio cooperativo rehe ha ndohejái oike mba'epota peteĩ tekove mba'énte, aty política rehegua, religiosova térã empresa privada, oipurúvo mecanismo oĩva estatutokuérape térã leykuérape. Cooperativa ningo peteĩ sector económico, upévare oĩta katujete tekovekuéra omoambueséva hembiapotee térã ohejavaisétava chupe.

Pe tekombo'e, capacitación ha momarandu he'ise, cooperativakuéra tekotevẽha ohekombo'e sociokuérape capacitación social ha laboral rupive, upekuévo oñeha'ã empleadokuéra ha funcionariokuéra oñembokatupyryve hembiapópe, oikuaauka chupekuéra mba'éichapa omba'apova'erã cooperativakuérape ha oikuaava'erã avei sambyhyharakuéra omyesakãva'erãha hembiapokuéra maymáva sociope. Ndaipóriramo tekombo'e nahesakãmo'ãi mba'evéichagua tembiapo, nosẽporãmo'ãi tembiapokuéra ha sambyhyharakuéra noñangarekomo'ãi upe ojpávare avei.

Pe cooperación cooperativakuéra apytépe oipytyvõ oñemombareteve haġua pe movimiento cooperativista centralkuéra, federacionkuéra ha confederaciónkuéra rupive, avei ombohape tavayguakuéra oiko porãve haġua. Pe ñe'ẽ omombaretéva ko tembiapo ningo he'i: "ñañemoirũramo ikatu ha oñondivepa ikatuvéntema". Cooperativa rekópe voi ningo oĩ mávape ñeipytyvõ, tekovekuéra oñondive ha maymáva sociokuérape oñondivepa.

Cooperativakuéra ha movimiento cooperativo oguereko compromiso tavaygua oĩhápe ndive, ñane retã ndive, avei regional ha ambue tetãnguéra ndive. Omba'apo ohupyty haġua sociokuéra jeiko porãve, avei táva oikoha hikuái, upéva tahi'are, ta'imbarete ha tohupyty opavavetépe. Oñeha'ã oipytyvõ ojeipuru haġua hekoitépe umi recurso natural renovable.

Iñimportante...

Iporãta ojehecháramo py'ỹiete tembiapokuéra cooperativapeguápe umi principio cooperativo.

Aikuaa haġua...

Cooperativakuéra ningo omba'apo isociokuéra opavavete ohupyty haġua pytyvõ oikotevẽva, tove toiko porã mieve, tahesãive, toñembokapyry ha toguereko óga hekoitepegua. Upekuévo oipytyvõ tekovekuéra okakuaa haġua hetepýpe, péicha avei okakuaa táva ojeikoha.

5. Jajapo aty ñamba'apo haġua umi valor cooperativore ha ñamoĩ arco iris sa'y ñande aty rerarã.

- Ñamoñe'ẽ porã peteĩteĩ mba'épepa ojepytyaso cooperativakuéra, jaiporavo votación rupive peteĩteĩ ñane irũ atykuérapegua omombe'u haġua umi mba'e ha'ekuéra oñemongetava'ekue atýpe ha toguereko ñande aty sa'y kuatiáre térã tela penghuguere.
- Umi atykuéra representante oguereko sa'y ojoavýva ojehegui ha oĩvo oñondive ojehechakuaáta cooperativismo bandera.

Reikuaápa...

Umi principio ojogueraha oñondive ha peteivante ndojehechakuaáramo, katujete oñemboykéta ambuekuéra.

6. Ajeporeka

- a) Mba'éichapa cooperativa oipytyvõ che rogayguápe.
ã) Mba'éichapa cooperativa oipytyvõ che távape.

Ñamombe'u ñane irũnguérape ñane rembiapo jajapopa rire.

7. Rojapo peteĩ aty romba'apo hağua che irũnguéra ndive, upevarã rojojoguava'erã ko'ã mba'épe:

- Mba'e jasýpepa ore aramboty.
- Mba'e programa roguerohory televisiónpe.
- Mba'échagua purory rohendu.
- Mba'e cooperatívape ore ru térã ore sy oje'asocia.

8. Ñamoñe'ẽ atýpe térã mokõimokõi umi principiokuéra ha valorkuéra cooperativo, upéi jajapóta ko tembiapo.

9. Ñambohovái mba'e porandu cooperativa rehegua :

a. Ojehechauka peteĩ tema temimbo'ekuéra oñemongeta hağua hese, techapyrã: ikatúpa oñemoñepyru peteĩ cooperativa escolar térãpa nahániri, ýrõ oje'asocia peteĩ cooperativa oĩmava voi upe távape.

ã. Temimbo'ekuéra oñemoĩ ojoatukupe gotyo ha oñeha'áva'erã ogana punto. Peteĩteĩ ohaiva'erã upe ojapótava. Umi tembiapo omoiva'erã tai ñepyruñte, Ñ ñorairõme ġuarã ha P pytyvõme ġuarã.

ch. Jahuga heta jey ha upéi ojehechakuaa ñane irũ mbohovái.

Ñamoĩta punto jahechakuaávo ko'ã mba'e: $P+P= 3$. $Ñ+Ñ=1$. $P+Ñ= P 0$ ha $Ñ 5$.

Jugador réraquera

Ronda de juego	1	2	3	4	5	6	7	...
Jugador réraquera:	P	P	C	C	P	P		
	5	5	3	3	1	1		

Ronda de juego	1	2	3	4	5	6	7	...
Jugador réraquera:	C	C	C	C	P	P		
	0	0	3	3	1	1		

10. Mokõivéva oñorairõramo oñondive sa'ive punto ohupytýta ha mokõivéva oñopytyvõramo ohupytýta hetave punto. Peteĩva umi ohugáva oguereko hetavéramo punto oñorairõvo iñirũ ndive, pya'ete ambue ohechakuaáta upéva ha mokõivéva oñorairõta, upeicharamo sa'ive punto oguerekóta mokõivéva.

11. Oñeñemongeta mokõivéva rembiapóre ha mba'épa ohupyty hikuái.

ARANDUKA OJEPURUVA'EKUE

4°
Grado
EEB

- PARAGUAY. Ministerio de Educación y Cultura. (2008). *Programas de Estudio, Segundo Ciclo*. Asunción.
- PARAGUAY. Ministerio de Educación y Cultura. Agencia Española de Cooperación Internacional. (2006). *Estudios Sociales 1,2,3. Ñañemoaranduke; Proyecto de Educación a Distancia*. Asunción: Mercurio.
- PARAGUAY. Ministerio de Educación y Cultura. (2006). *Estudios Sociales 4° Grado; Programa Escuela Viva Hekokatúva*. Asunción: SD.
- PARAGUAY. Presidencia de la República. (1992) *Constitución Nacional de la República del Paraguay*. Asunción: Imprenta Nacional.
- ACADEMIA PARAGUAYA DE LA HISTORIA. (2009). *Historia Paraguaya, Homenaje al Bicentenario de la Independencia, 1811-2011*. Asunción: Academia Paraguaya de la Historia.
- CARDOZO, E. (1995). *Apuntes de la historia cultural del Paraguay*. Asunción: Litocolor.
- CHÁVEZ, J. C. (1989). *Compendio de Historia Paraguaya*. Asunción: Diario Última Hora.
- ECHEVERRÍA, E. (2010) *Filosofía para niños: Taller sobre el desarrollo del pensamiento a través de la filosofía, un aporte para la formación docente*. Asunción: CELAFIN - UCA.
- EDITORIAL SOL 90. (2009). *Atlas Mundial Ilustrado, América del sur. Tomo 5 y 6*. Buenos Aires: Sol 90 - Salvat.
- FERREIRÓS, L. (1998). *Mediación en la escuela*. Buenos Aires: Aique.
- LACHI, M. COMPILADOR. (2004) *Insurgentes, La resistencia armada a la dictadura de Stroessner*. Asunción: Novapolis, Arandurã.
- MIÑO, L. (2001). *La organización cooperativa y el cooperativismo*. Asunción: Copyservice.
- NAVAS, D. (1995). *Aporte de las cooperativas a un proceso de desarrollo con equidad en América Latina*. Turín: OIT - ALCECOOP.
- RAFFINI, J. (1998). *150 maneras de incrementar la motivación en clase*. Bs. As: Troquel.
- VERA ANTONELLI, M. (sd) *Derechos Humanos en la escuela*. Asunción: Fundación en Alianza.

Sitios web ojeporuva'ekue

- <http://www.evp.edu.py>
- <http://www.mecdigital.gov.py>
- <http://www.turismorural.org.py>
- <http://www.wikipedia.org>
- <http://www.wwf.org.py>
- Google Earth.2010.
- Microsoft Encarta.2009.